

Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΓΓΕΛΟ Υ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΣΚΟΥΤΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΧΑΝΙΑ 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περίληψη.....	5
Στόχος εργασίας.....	5
Μεθοδολογική προσέγγιση.....	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο _ Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΟΚΤΩΒΡΙΑΝΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟ 1917

1. Η εμφάνιση και εξέλιξη της εργατικής κατοικίας μέχρι τις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα στη Δύση.....	6
1.1.1. Οι πρώτοι χώροι της εργατικής τάξης.....	7
1.1.2. Οι προτάσεις των ουτοπιστών σοσιαλιστών.....	9
1.1.3. Οι Μεγάλες Διεθνείς Έκθέσεις (1850-1900).....	13
1.1.4. Οι στρατηγικές σχεδιασμού για τη διαμόρφωση του τρόπου ζωής.....	15
2. Η Ρωσία πριν την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917.....	17
2.1.1. Οι κοινωνικές συνθήκες στη προεπαναστατική Ρωσία.....	17
2.1.2. Η αρχιτεκτονική στην προεπαναστατική Ρωσία.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2° _ Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ (1918-1925)

2.1. Η κατοικία τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια.....	20
2.1.1. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός.....	20
2.1.2. Οι πρώτες στεγαστικές πολιτικές.....	21
2.1.3. Ο νέος τρόπος ζωής.....	22
2.2. Οι πρώτες μορφές συλλογικής κατοίκησης.....	24
2.2.1. Οικιακές κοινότητες.....	24
2.2.2. Οι νεανικές κοινότητες.....	27
2.3. Τα πρώτα στεγαστικά προγράμματα.....	29
2.3.1. Χαμηλή δόμηση.....	29
2.3.2. Η στροφή προς την υψηλή δόμηση.....	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3° _ ΟΙ ΝΕΟΙ ΤΥΠΟΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ (1925-1932)

3.1. Η αναζήτηση νέων μορφών συλλογικής κατοίκησης.....	37
3.1.1. Το πρώτο σπίτι-κοινότητα.....	38

3.2. Τα μεταβατικά σπίτια-κοινότητες.....	41
3.2.1. Η Ένωση Νέων Αρχιτεκτόνων.....	41
3.2.2. Ο κοινωνικός πυκνωτής.....	43
3.2.3. Ο συντροφικός διαγωνισμός του 1926.....	43
3.2.4. Οι μονάδες του Stroikom.....	45
3.2.5. Narkomfin.....	49
3.3. Πλήρως κολεκτιβοποιημένα σπίτια-κοινότητες.....	52
3.3.1. Οι θέσεις του Kuzmin.....	52
3.3.2. Σπίτι-κοινότητα Textile Institute.....	57
3.4. Πολεοδομική προσέγγιση.....	59
3.4.1. Πολεοδομιστές.....	59
3.4.2 Απολεοδομιστές.....	61
3.5. Το τέλος των πειραματισμών.....	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4° _ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ / ΕΡΜΗΝΕΙΑ.....	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	75
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	76

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περίληψη:

Η παρούσα ερευνητική εργασία πραγματεύεται την εξέλιξη της συλλογικής κατοικίας στην μετεπαναστατική Ρωσία & μετέπειτα ΕΣΣΔ, κατά την περίοδο του μεσοπολέμου.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα επήλθαν μεγάλες και ριζικές αλλαγές στην ανθρώπινη ιστορία, τόσο σε κοινωνικό, όσο και σε επιστημονικό και τεχνολογικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, με την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 και την ίδρυση του πρώτου εργατικού σοσιαλιστικού κράτους, δημιουργήθηκε ένα νέο πλαίσιο αναφορικά με το στεγαστικό ζητήματα της εργατικής τάξης.

Η εν λόγω ερευνητική εργασία αναφέρεται τόσο στα πρακτικά, όσο και στα θεωρητικά ζητήματα που απασχόλησαν τους αρχιτέκτονες και το κράτος, για την χωρική έκφραση της νέας σοσιαλιστικής ζωής.

Μέσα από μία χρονική αναδρομή από την εμφάνιση των πρώτων μορφών συλλογικής κατοίκησης στις απαλλοτριωμένες αστικές κατοικίες, τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια, μέχρι την εφαρμογή των κρατικών οικιστικών προγραμμάτων από τα μέσα της δεκαετίας του 1920, παρουσιάζεται η εξέλιξη της συλλογικής κατοίκησης στην ΕΣΣΔ, ως προϊόν έντονων αναζητήσεων και πειραματισμών. Η αρχιτεκτονική δημιουργία συμβάλει καθοριστικά ως διαμορφωτής του «νέου τρόπου ζωής», μέσω της συλλογικής κατοίκησης, που αποτελεί ένα οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό εργαλείο, προς την οικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας.

Στόχος εργασίας:

Στόχος της εργασίας είναι η, όσο το δυνατόν, ολόπλευρη μελέτη και ανάδειξη της εξέλιξης της συλλογικής κατοίκησης στην ΕΣΣΔ, κατά την περίοδο του μεσοπολέμου. Για την επίτευξη του στόχου, διερευνώνται τόσο η πρακτική όσο και η θεωρητική εξέλιξη της συλλογικής κατοίκησης, ως αποτέλεσμα ενός συνόλου παραγόντων που καθόρισαν την πορεία της, σε αρχιτεκτονικό, κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο.

Μεθοδολογική προσέγγιση:

Η ερευνητική μέθοδος, βασίζεται σε βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα για τη συλλογή ερευνητικού υλικού. Η εργασία αναπτύσσεται σε τρία κεφάλαια, και καταλήγει στα συμπεράσματα.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια ιστορική αναδρομή που ακολουθεί την εμφάνιση της εργατικής κατοικίας και τη μετάβαση προς τη συλλογική κατοικία, μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, σε διεθνές επίπεδο. Σε δεύτερο σκέλος εξετάζεται η αρχιτεκτονική στην προεπαναστατική Ρωσία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζονται οι πρώτες μορφές συλλογικής κατοίκησης κατά τα πρώτα χρόνια, στη Ρωσία μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, που όρισαν το πρώτο πλαίσιο για τις αναζητήσεις που θα ακολουθήσουν τα επόμενα χρόνια.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο, εξετάζεται η πορεία για τη διαμόρφωση μιας νέας μορφής συλλογικής κατοικίας, που προωθεί το νέο τρόπο ζωής της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Μελετώνται όλα τα στάδια εξέλιξης των ιδεών, μέχρι το τέλος των αναζητήσεων στα μέσα τις δεκαετίας του 1930.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΠΡΙΝ ΤΟ 1917

1. Η εμφάνιση και εξέλιξη της εργατικής κατοικίας μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα στη Δύση

Στο εν λόγω κεφάλαιο, πραγματοποιείται μία συνοπτική ιστορική αναδρομή, με αφετηρία την εμφάνιση της εργατικής κατοίκησης, ακολουθώντας την εξέλιξή της, έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η ιστορική αναδρομή λειτουργεί εισαγωγικά για το κυρίως θέμα της εργασίας.

Στο πρώτο μέρος εξετάζονται οι κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν, και οι αλλαγές που επήλθαν στη στέγαση των μαζών, κατά την πρώτη βιομηχανοποίηση. Έπειτα, εξετάζονται οι προτάσεις των ουτοπιστών σοσιαλιστών, και τέλος η εξέλιξη και επισημοποίηση της εργατικής κατοικίας μέσα από τις Μεγάλες Διεθνείς Βιομηχανικές Εκθέσεις.

Στο δεύτερο μέρος η μελέτη περιορίζεται στην προεπαναστατική Ρωσία, με σκοπό την ανάδειξη των συνθηκών και των ιδιαιτεροτήτων που επικρατούσαν πριν την Οκτωβριανή Επανάσταση, και αποτέλεσαν το έδαφος της περιόδου που θα μελετηθεί στα επόμενα κεφάλαια.

1.1.1. Οι πρώτοι χώροι της εργατικής τάξης

«Η οργάνωση του χώρου ήταν πάντα, και εξακολουθεί να είναι βέβαια, δυναμικό αντικατόπτρισμα των οικονομικών και κοινωνικών δομών της κοινωνίας που την πραγματοποιεί, και όργανο ελέγχου της εξέλιξης της. Δεν είναι δυνατό να εννοηθεί και να αντιμετωπισθεί ανεξάρτητα από την οικονομική ανάπτυξη και τη δυναμική της ιστορικής εξέλιξης του κοινωνικού σχηματισμού.»¹

Μέχρι τις αρχές του 18^{ου} αιώνα η πλειοψηφία του πληθυσμού ασχολούταν κατά βάση με τη γεωργία και διέμενε σε οικισμούς και χωριά της υπαίθρου, ενώ οι μητροπόλεις (Λονδίνο, Παρίσι κ.α.) αποτελούσαν κυρίως διοικητικά και εμπορικά κέντρα. Κατά το 19^ο αιώνα, η απογείωση της βιομηχανικής επανάστασης επέφερε γενικευμένες αλλαγές στο χώρο της πόλης, ξεκινώντας απ' την Αγγλία προς την υπόλοιπη Ευρώπη, και την Αμερική. Ο κυρίως όγκος της παραγωγής μετατοπίστηκε σταδιακά από τη γεωργία στη βιομηχανία, με συνεπακόλουθο την μεγάλη κινητικότητα του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις. Οι αλλαγές αυτές στην βάση της οικονομίας, μετέβαλλαν σταδιακά το τοπίο και την κοινωνία.

Η μικρή, προ καπιταλιστική πόλη, με τα εργαστήρια βιοτεχνίας και τις μικρές τοπικές αγορές, αντικαθίσταται από τα εργοστάσια και την πυκνή δόμηση της βιομηχανικής πόλης. Η αστική τάξη (βιομήχανοι, έμποροι κ.α.) υποκαθιστά σε δύναμη την ως τότε, ηγέτιδα κοινωνική τάξη των γαιοκτημόνων, ενώ εμφανίζεται για πρώτη φορά η εργατική τάξη, που αποτελείται από μεγάλα τμήματα πληθυσμού, τα οποία ως τότε δραστηριοποιούνταν στη γεωργία, ενώ πλέον είναι μισθωτοί στη βιομηχανία. Η βιομηχανική

επανάσταση είχε αυξήσει σημαντικά τον πληθυσμό των πόλεων, και όσο μεγάλωναν οι πόλεις, τόσο μεγάλωνε η φτώχεια και η ανέχεια της εργατικής τάξης. Η βασική αιτία για την πληθυσμιακή αυτή αύξηση ήταν η μετακίνηση εκατομμύριων κατεστραμμένων αγροτών από την ύπαιθρο προς τις βιομηχανικές πόλεις τις περιόδου, όπου συνωστίζονταν στην αναζήτηση για εργασία και φτηνή στέγη. Μία άλλη βασική αιτία ήταν «η μείωση του συντελεστή θνησιμότητας, που για πρώτη φορά στην ιστορία, απομακρύνονταν τόσο πολύ από τον συντελεστή των γεννήσεων, με αποτέλεσμα να καταργεί την παμπάλαια ισορροπία, σύμφωνα με την οποία κάθε γενιά προορίζονταν να καταλάβει τη θέση της προηγούμενης και να ξαναϋποστεί τη μοίρα της.»² «Γεννήθηκαν πόλεις που διπλασιάστηκαν σε μια γενιά, αναδύθηκαν με μια εκπληκτική ταχύτητα βιομηχανικές εγκαταστάσεις, δρόμοι και κανάλια, ορυχεία ανοίχτηκαν στην καρδιά παρθένων γεωργικών περιοχών, υψικάμινοι και καμινάδες εργοστασίων ορθώθηκαν στον ουρανό κοντά στους πύργους των καθεδρικών ναών.»³ Έτσι, για πρώτη φορά, προκύπτει το οικιστικό πρόβλημα των μεγάλων μαζών, σε αντίθεση με τις περιορισμένες ανάγκες για στέγη που υπήρχαν στην προβιομηχανική κοινωνία.

¹ Λαζαρίδης, Π., Benevolo, L., Βιομηχανική Επανάσταση, Βιομηχανική Πόλη, Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1978 (σελ. 27)

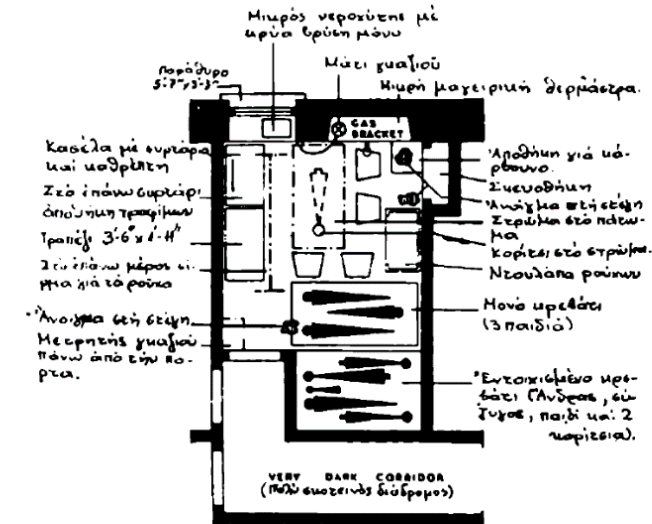
² Λαζαρίδης, Π., Benevolo Ο.π. (σελ.167)

³ Λαζαρίδης, Π., Benevolo Ο.π. (σελ.175)

Η αναπτυσσόμενη βιομηχανική μονάδα ενδιαφέρθηκε από την αρχή για μια όσο το δυνατόν πιο φτηνή κατοικία για τους εργάτες της, ενεργώντας πάντα με κριτήριο την προστασία των δικών της συμφερόντων. Σε πρώτη φάση οι βιομηχανίες αξιοποίησαν ως στέγη για τους εργάτες το υφιστάμενο κτηριακό δυναμικό των πόλεων, όπου ήταν διαθέσιμο σε παλιές συνοικίες. Σε άλλες περιπτώσεις, χτίζονταν για το σκοπό αυτό νέες κατασκευές στην περιφέρεια, οι οποίες πολλαπλασιάζονταν με ταχύ ρυθμό, σχηματίζοντας νέες πολύ μεγάλες συνοικίες γύρω από τον αρχικό πυρήνα των πόλεων. «Η σημαντική αύξηση της ανάγκης για κατοικία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα μεγάλο κύμα κερδοσκοπίας στην οικοδομή και στην ελεύθερη γη των πόλεων: υπερκοστολογημένες τιμές γης, πολύ υψηλά ενοίκια και ιδιαίτερα άσχημες συνθήκες υγιεινής ως συνέπεια της υπερπλήρωσης και της ασφυκτικής γειτνίασης όλων των κατοικιών. Χαρακτηριστικές είναι οι άφθονες αναφορές σε οικοδομικά περιοδικά της εποχής για την προσαρμογή βοηθητικών χώρων όπως υπόγεια και σοφίτες σε κατοικήσιμους χώρους, με αποτέλεσμα η δυναμικότητα των κτηρίων και ο αριθμός των κατοίκων τους σχεδόν να διπλασιάζονται.»⁴

«Προφανώς μια τόσο μεγάλη πυκνότητα κατοικιών είχε ως αποτέλεσμα ανεπαρκείς συνθήκες φωτισμού, αερισμού, υπαίθριων χώρων και ελλιπείς εγκαταστάσεις υγιεινής, όπως για παράδειγμα κοινούς υπαίθριους νιπτήρες, πλυντήρια και σκουπιδότοπους. Το πρωτόγονο σύστημα αποχέτευσης και η ανεπαρκής συντήρηση των δικτύων οδήγησαν σε σωρούς περιττωμάτων και σκουπιδιών και σε πλημμύρες, και ήταν φυσικό οι συνθήκες αυτές να προκαλέσουν πολλές

ασθένειες – πρώτα εκδηλώθηκε η φυματίωση και αργότερα εμφανίστηκαν κρούσματα χολέρας.»⁵

Εργατική κατοικία στη Γλασκώβη. Αποτυπώθηκε στα 1948 (Journal of R.I.B.A.). Το στίβαγμα των ανθρώπων (8 άτομα) και οι γενικές συνθήκες διαβίωσης είναι χαρακτηριστικές.

Εικ 1: Εργατική κατοικία στη Γλασκώβη για 8 άτομα

«Η έλλειψη ενδιαφέροντος των δημόσιων αρχών και των βιομηχάνων για φτηνή εργατική κατοικία δεν μπορούσε να απαντήσει στο πρόβλημα της ολοένα αυξανόμενης αναγκαιότητας για ειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Έτσι μεμονωμένοι βιομήχανοι αρχίζουν να κατασκευάζουν εργατικές κατοικίες και εργατικούς συνοικισμούς - είτε με τη μορφή της αυτόνομης οικογενειακής κατοικίας, είτε της συλλογικής κατοικίας για πολλές οικογένειες⁶ - κατά πρώτον για το υψηλόβαθμο προσωπικό τους, αφού τους είναι ιδιαίτερα αναγκαίο να ελέγχουν οικονομικά,

⁴ Κερεσσετζή Σύλβια, Η Εργατική Κατοικία κατά τον Πρώτο Αιώνα της Εκβιομηχάνισης στη Δυτική Ευρώπη: Η Περίπτωση της Γερμανίας, Τεχν. Χρον. Επιστ. Εκδ. ΤΕΕ, 11, τεύχος 1-2, 2000, (σελ. 32)

⁵ Kenneth Frampton, Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ, ΘΕΜΕΛΙΟ 2009, (σελ.30)

⁶ Βρυχεία Άννη, Κατοίκηση και Κατοικία: διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής. Θεωρίες και Πρακτικές του Χώρου, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, (σελ. 53)

εργασιακά και κοινωνικά ένα εργατικό στελεχικό δυναμικό υπεύθυνο και με προσόντα, δεμένο με υλικά συμφέροντα με την επιχείρηση.»⁷

1.1.2.Οι προτάσεις των ουτοπιστών σοσιαλιστών

Οι συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί από τη βιομηχανική επανάσταση, και η δυσμενής κατάσταση, στην οποία είχαν βρεθεί οι λαϊκές μάζες στα μεγάλα ευρωπαϊκά κέντρα, οδήγησαν στη ανάπτυξη ιδεών και κινημάτων στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, που αντιπρότειναν μια διαφορετική κοινωνική και χωρική οργάνωση, που μεταγενέστερα θα χαρακτηρίζονταν ως ουτοπική.

Οι κύριοι εκφραστές αυτών των ιδεών ήταν ο Robert Owen, ο Charles Fourier, ο Henri de Saint-Simon και ο Etienne Cabet, οι οποίοι οραματίστηκαν τη μετάβαση, μέσω μεταρρυθμίσεων και κοινωνικής συναίνεσης, προς μια δικαιότερη κοινωνία, που θα αναπτύσσονταν σε αρμονία με τη φύση, και θα οργανωνόταν σε αυτόνομες συνεταιριστικές κοινότητες – οικισμούς. Στις προτάσεις τους, οι ουτοπιστές, είχαν φανταστεί με κάθε λεπτομέρεια τον τρόπο ζωής και λειτουργίας των κοινοτήτων αυτών, από τον αριθμό των μελών τους και την ανατροφή των παιδιών, μέχρι τον τρόπο παραγωγής και του συγκεκριμένου ρόλου που θα είχε κάθε μέλος της κοινότητας, γεγονός που θα μπορούσε να χαρακτηρίσει τις θεωρίες τους «εκκεντρικές». Οι ιδέες των ουτοπιστών σοσιαλιστών παρότι δεν κατάφεραν να επιβιώσουν στην πρακτική τους εφαρμογή, αποτέλεσαν, υπό μία έννοια, πρόδρομο του σοσιαλιστικού

πολεοδομικού σχεδιασμού και των συλλογικών κατοικιών της ΕΣΣΔ.

Στην κριτική που άσκησαν στο ρεύμα του ουτοπικού σοσιαλισμού οι Μαρξ & Ένγκελς στο θεμελιώδες έργο του επιστημονικού σοσιαλισμού, «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», αναφέρουν:

«Τα καθαυτό σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά συστήματα, τα συστήματα του Σεν Σιμόν, του Φουριέ, του Όουεν κλπ., εμφανίζονται στην πρώτη ανεξέλικτη περίοδο της πάλης ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αστική τάξη. (...) Στη θέση της κοινωνικής δράσης πρέπει να μπει η προσωπική τους εφευρετική δράση, στη θέση των ιστορικών όρων για την απελευθέρωση μπαίνουν φανταστικοί όροι, στη θέση της βαθμιαία αναπτυσσόμενης οργάνωσης τον προλεταριάτου σε τάξη, μπαίνει μια οργάνωση της κοινωνίας που σκαρώθηκε ειδικά γι' αυτό.(...) Η ανεξέλικτη, όμως, μορφή της ταξικής πάλης, όπως και οι δικές τους συνθήκες ζωής, τους κάνουν να νομίζουν πως βρίσκονται πολύ πιο πάνω απ' αυτή την ταξική αντίθεση. Θέλουν να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής όλων των μελών της κοινωνίας, ακόμα και των πιο ευκατάστατων. Γι' αυτό, απευθύνουν διαρκώς εκκλήσεις σ' ολόκληρη την κοινωνία χωρίς διάκριση και μάλιστα κατά προτίμηση στην κυρίαρχη τάξη. Γιατί αρκεί να κατανοήσει κανείς το σύστημά τους, για ν' αναγνωρίσει ότι είναι το καλύτερο δυνατό σχέδιο της καλύτερης δυνατής κοινωνίας. Γι' αυτό αποκρούουν κάθε πολιτική και ιδιαίτερα κάθε επαναστατική δράση, θέλουν να πετύχουν το σκοπό τους με ειρηνικά μέσα και προσπαθούν να ανοίξουν δρόμο στο καινούργιο κοινωνικό ευαγγέλιο με μικρούς πειραματισμούς, που φυσικά πάντα αποτυγχάνουν, με τη δύναμη του παραδείγματος. (...) Σιγά-σιγά πέφτουν στην κατηγορία των αντιδραστικών ή συντηρητικών

⁷ Κερεσετζή Σύλβια, Η Εργατική Κατοικία κατά τον Πρώτο Αιώνα της Εκβιομηχάνισης στη Δυτική Ευρώπη: Η Περίπτωση της Γερμανίας, Τεχν. Χρον. Επιστ. Εκδ. ΤΕΕ, 11, τεύχος 1-2, 2000, (σελ. 33)

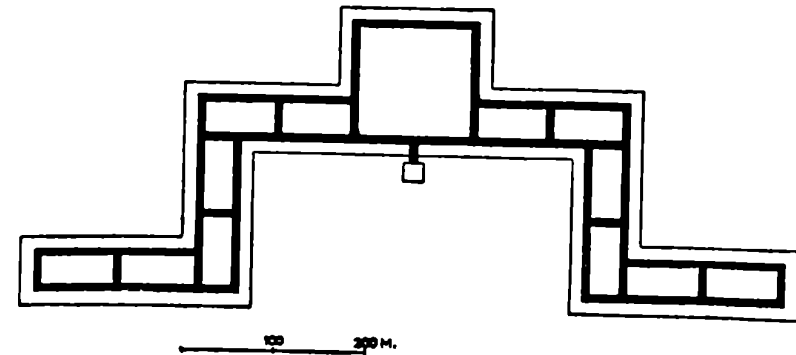
σοσιαλιστών και δεν ξεχωρίζουν απ' αυτούς, παρά μονάχα με μια πιο συστηματική σχολαστικότητα, με μια φανατική προκατάληψη για τη θαυματουργή αποτελεσματικότητα της κοινωνικής τους επιστήμης.»⁸

Το Φαλανστήριο του Charles Fourier

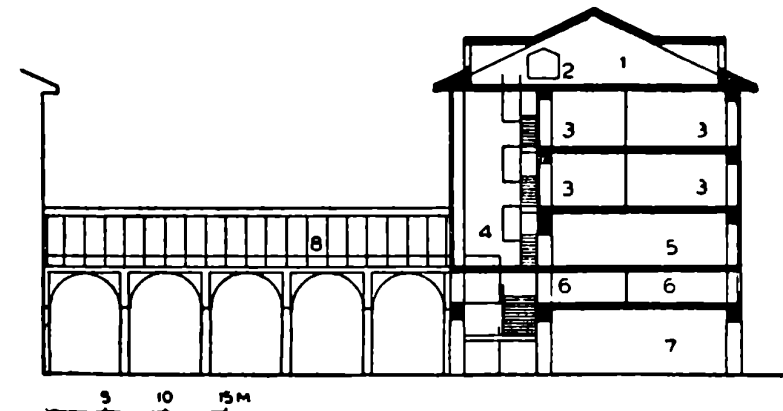
Από τις προσπάθειες πραγμάτωσης των θεωριών εκείνης της περιόδου, καμία δεν μπορεί να συγκριθεί, ως προς το εύρος και την απελευθερωτική δυναμική της, με το ριζοσπαστικό όραμα του «νέου βιομηχανικού οικισμού» του Charles Fourier, του Γάλλου φιλοσόφου που αποτέλεσε έναν από τους ιδρυτές του λεγόμενου ουτοπικού σοσιαλισμού.

Σύμφωνα με τον ίδιο, η κοινωνία που θεμελιώνεται στον ανταγωνισμό ατομικών και ταξικών συμφερόντων, είναι ανήθικη και παράλογη. Αντιπροτείνει έτσι, τη συλλογική προσπάθεια όλων για την επίτευξη της παγκόσμιας αρμονίας, που θα ορίζεται από την εξάλειψη των εμποδίων και των αντιθέσεων που αποτρέπουν την ικανοποίηση των ανθρώπινων πόθων, και από τον ανασχηματισμό της κοινωνίας, που θα εγγυάται την ικανοποίηση των επιθυμιών του ατόμου, χωρίς να θίγονται τα δικαιώματα και τα προνόμια των υπολοίπων.⁹ Για την υλοποίηση της εν λόγω κοινωνίας, επινόησε τα «φαλανστήρια», κτήρια δηλαδή, όπου θα ζούσαν όλοι οι άνθρωποι, στα οποία οι υποχρεώσεις και οι αρμοδιότητες θα μοιράζονταν σε κάθε μέλος σύμφωνα με τις ιδιαίτερες φυσικές του τάσεις.

«Η μη καταπιεστική κοινωνία του Fourier βασίζεται στη δημιουργία ιδανικών κοινοτήτων ή «φαλαγγών», που στεγάζονται σε φαλανστήρια. Το φαλανστήριο είχε σχεδιαστεί, βάση του σχεδίου των Βερσαλλιών, για να λειτουργεί στην ύπαιθρο, οπότε η οικονομία του έπρεπε να βασίζεται κυρίως στη γεωργία και συμπληρωματικά

Σχηματική κάτοψη του «Φαλανστέρ» του Fourier όπως περιγράφεται στο σύγγραμμά του «Traité...» και σύμφωνα με εικονογράφηση της έκδοσης του 1841. Με παχιά γραμμή υποδηλώνονται οι έσωτεροι δρόμοι.

Σχηματική τομή του «Φαλανστέρ», σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο «Traité...» 1. σοφίτα με δωμάτια για ξένους, 2. αποθήκες νερού, 3. διαμερίσματα, 4. έσωτερικός δρόμος, 5. αίθουσα συγκεντρώσεων, 6. μεσοπάτωμα με διαμερίσματα για παιδιά, 7. ισόγειο με πέραςμα (στοά) για λήγμια, 8. σκεπαστός διάδρομος.

Εικ 2: Σχηματική κάτοψη & τομή του Φαλανστηρίου

⁸ Καρλ Μαρξ – Φρίντριχ Ένγκελς, Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος, ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα 2011 (σελ. 59-61)

⁹ Λαζαρίδης, Π., Benevolo, Ο.π. (σελ. 230)

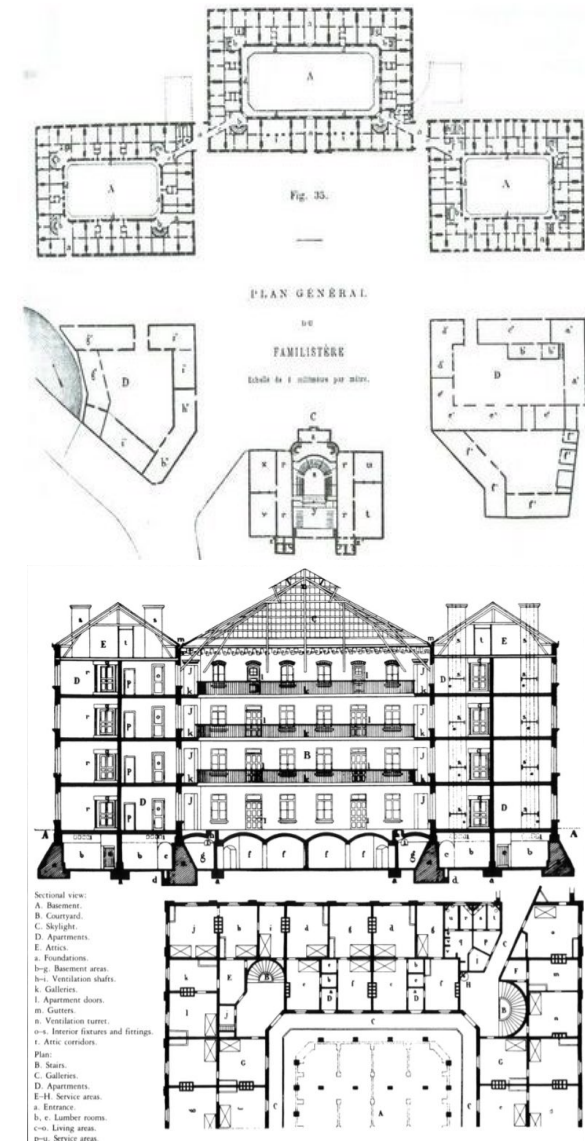

στην ελαφριά βιομηχανία. Η κεντρική πτέρυγα του φαλανστηρίου θα είναι αφιερωμένη στις δημόσιες λειτουργίες (τραπεζαρία, βιβλιοθήκη, θερμοκήπιο κ.α.) ενώ στις πλευρικές πτέρυγες υπήρχαν εργαστήρια και το Κάραβαν Σεράι. Το φαλανστήριο θα πρέπει να έχει τουλάχιστον τρεις ορόφους που θα αποδίδονται σε διαμερίσματα, πέρα από το ισόγειο και τον ημιώροφο. Ο Fourier περιέγραψε το φαλανστήριο σαν μια μικρογραφία πόλης, με δρόμους που θα είχαν το πλεονέκτημα να μην είναι εκτεθειμένοι στις καιρικές συνθήκες. Θεωρούσε ότι αποτελούσε μια δομή, που αν γινόταν αποδεκτή, θα μπορούσε να αντικαταστήσει τη μικροαστική αθλιότητα των μικρών ανεξάρτητων σπιτιών»¹⁰.

Στη Γαλλία, η μία και μοναδική απόπειρα να κατασκευασθεί το φαλανστήριο κατέληξε σε πλήρη αποτυχία. Άλλες προσπάθειες έγιναν στη Ρωσία (από τον φιλόanthρωπο Μπ. Μπουτάσεβιτς-Πετρασέβσκι, στα χρόνια πριν από την τσαρική αντίδραση του 1849), στην Αλγερία και στη Νέα Καληδονία, αλλά κυρίως στην Αμερική όπου την δεκαετία 1840-1850, ιδρύθηκαν τουλάχιστον 41 πειραματικές κοινότητες.¹¹

Το Φαλανστήριο του Godin

Η πλησιέστερη υλοποίηση αυτού του ονείρου ήταν το Familistere, μια σμίκρυνση του μοντέλου του Fourier, που χτίστηκε από το μεγαλοβιομήχανο J.P. Godin δίπλα στο εργοστάσιο του, στην Guise, στη Βόρεια Γαλλία, το 1859-70. Ο οικισμός αυτός περιελάμβανε τρία συγκροτήματα κατοικιών, παιδικό σταθμό, νηπιαγωγείο, θέατρο, σχολεία, δημόσια λουτρά και ένα πλυντήριο.¹² Το συνολικό κτίσμα σχεδιάστηκε για να στεγάσει κατά προσέγγιση 2.000 άτομα σε περίπου 500 διαμερίσματα, και διαιρείται σε τρία κλειστά μπλοκ κατοικιών που συνδέονται με διαγώνιες προσβάσεις μεταξύ τους. Το

Εικ 3: Το Φαλανστήριο του Godin (κάτοψη-τομή)

¹⁰ Kenneth Frampton, Ο.π. (σελ.31)

¹¹ Λαζαρίδης, Π., Benevolo, Ο.π. (σελ. 238)

¹² Kenneth Frampton, Ο.π. (σελ.31)

κάθε συγκρότημα κατοικίας περιέκλειε μια κεντρική αυλή σκεπασμένη μ' ένα γυάλινο στέγαστρο, που φωτιζόταν από πάνω, και λειτουργούσε σαν τους «εσωτερικούς δρόμους» του Fourier.

«Η ζωτικότητα του πειράματος του Godin εξαρτήθηκε από δύο σημαντικές καινοτομίες: 1) από το βιομηχανικό, και όχι από τον αγροτικό χαρακτήρα της παραγωγής και 2) από την εγκατάλειψη της κοινοβιακής διαβίωσης, και

Εικ. 4: Το αίθριο του Φαλανστηρίου

των πολύπλοκων συνεπειών της, που προβλέπονταν στο Φαλανστήριο, από τον Fourier. Στο Φαμιλιστέριο, κάθε οικογένεια έχει το δικό της ιδιαίτερο διαμέρισμα, και προστατεύεται η αυτονομία της, ενώ συγχρόνως εξασφαλίζονται τα πλεονεκτήματα των συλλογικών εξυπηρετήσεων, και διευκολύνονται οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη.»¹³

Η κοινότητα είχε το 1886 περίπου 400 οικογένειες, και συνεπώς αποτελεί το πιο επιτυχημένο πείραμα απ' όσα έγιναν από τους θεωρητικούς υποστηρικτές του ουτοπικού σοσιαλισμού, κατά το 19^ο αιώνα.

Η κηπούπολη του Ebenezer Howard

Η κηπούπολη του Ebenezer Howard, του Άγγλου πολεοδόμου, δεν αφορούσε μόνο τον πολεοδομικό σχεδιασμό, αλλά και την κοινωνική μεταρρύθμιση, ένα όραμα που πήγαζε από τις στενότητες και ανθυγιεινές συνθήκες αστικής διαβίωσης της εποχής. Ο Χάουαρντ όχι μόνο υιοθέτησε τα ιδανικά των ουτοπιστών σοσιαλιστών, αλλά τα εμπλούτισε, εισάγοντας στο μοντέλο της Κηπουπόλεως μια οικιστική αντίληψη που έβλεπε την πόλη και την ύπαιθρο ως μαγνήτες που συνδέονται. Οραματιζόταν μια συνεργατικά οργανωμένη, αποκεντρωμένη κεντρική Κηπούπολη ως ιδανική για να στεγάσει περίπου 58.000 κατοίκους, και η οποία περιβαλλόταν από μικρότερες πράσινες περιφερειακές πόλεις, των 32.000 κατοίκων η καθεμία. Πρόθεση του Χάουαρντ ήταν να αλλάξει την εδαφική πολιτική, απαλλάσσοντας τις εδαφικές και κεφαλαιακές επενδύσεις από την κερδοσκοπία, και θέτοντάς τις αντ' αυτού υπό συλλογική ιδιοκτησία. Από την άλλη πλευρά, στόχευε να δώσει σε ένα ευρύτερο τμήμα του πληθυσμού τη δυνατότητα να συμμετάσχει στην ευημερία της βιομηχανικής επανάστασης. Δεν πίστευε

¹³ Λαζαρίδης, Π., Benevolo, Ο.π. (σελ. 242-243)

ότι το μοντέλο της Κηπουπόλεως σχετίζονταν με κάποιον αγροτικό ρομαντισμό ή μια «έξοδο» προς την ύπαιθρο, καθώς προτιμούσε τις ανέσεις της αστικής ζωής, όπου εφάρμοσε και στο μοντέλο του. Για πρώτη φορά κατασκευάστηκαν εργατικές κατοικίες που περιλάμβαναν πράσινες αυλές, λαχανόκηπους και επαρκείς εγκαταστάσεις για έναν ανθρώπινο τρόπο ζωής. Ωστόσο, στις κηπουπόλεις το μοντέλο της ιδιωτικής κατοικίας εξιδανικεύτηκε και η οικογενειακή

ζωή επικεντρώθηκε αποκλειστικά στην ιδιωτική σφαίρα.¹⁴

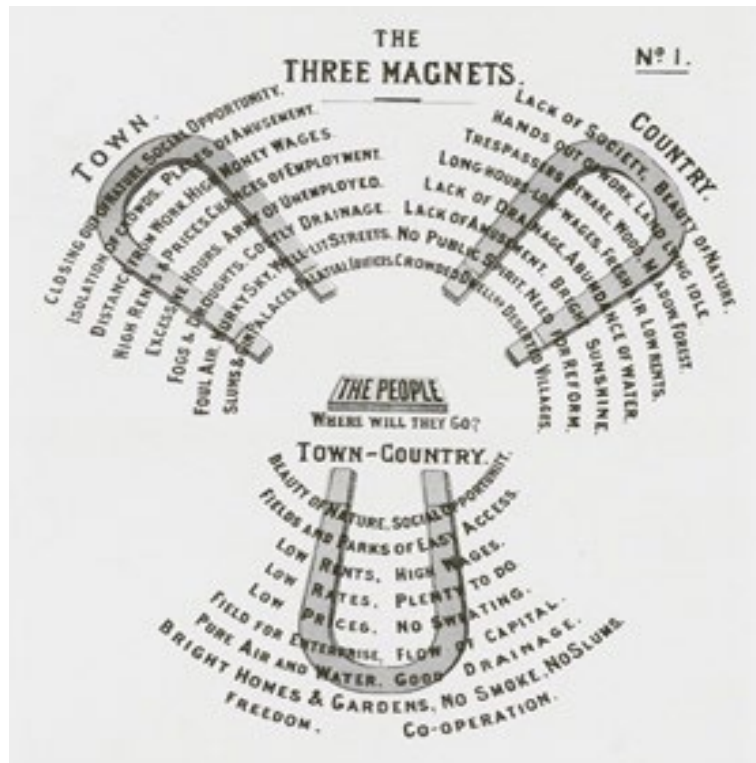
1.1.3. Οι Μεγάλες Διεθνείς Βιομηχανικές Εκθέσεις (1851-1900)

Από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και μετά, οι προσπάθειες επίλυσης του στεγαστικού ζητήματος αρχίζουν να αποκτούν συστηματικό χαρακτήρα σε σχέση με παλιότερα.

«Μέσα από τις Μεγάλες Διεθνείς Βιομηχανικές Εκθέσεις που θα λάβουν χώρα στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα στο Λονδίνο, θα κάνει την εμφάνιση της ως πρότυπο έκθεμα και προϊόν η κατοικία για τους εργάτες. Ο τύπος, συμβατός με το βιομηχανικό καπιταλισμό, και η ιδέα της βιομηχανικής παραγωγής, της εν σειρά παραγωγής, της παραγωγής ad infinitum με σκοπό να στεγαστεί μεγάλος αριθμός ατόμων, νομιμοποιήθηκαν στη συλλογική συνείδηση.»¹⁵

Οι Διεθνείς Εκθέσεις και οι εργατικές κατοικίες-έκθεμα.

Με την Έκθεση του 1851 «εισάγεται για πρώτη φορά ως έκθεμα ένα σπίτι-μοντέλο για τους πολλούς, ανάμεσα στα νέα επιτεύγματα της βιομηχανίας και στα είδη τα οποία αυτή παράγει, ενώ παράλληλα συγκροτείται η ιδεολογία που το περιβάλλει. Όπως γράφτηκε, βασικός στόχος του πρώτου αυτού σπιτιού-μοντέλου είναι «να προαγάγει τη φυσική, κοινωνική και ηθική κατάσταση της μεγάλης πλειονότητας του λαού». Το σπίτι-μοντέλο για την εργατική τάξη, πρώτη φορά παρουσιάζεται

Εικ 5: Η πρόταση ανάπτυξης της κηπούπολης

¹⁴ Susanne Schmid, A History of Collective Living: Models of Shared Living, Birkhäuser, 2019, (σελ. 123-124)

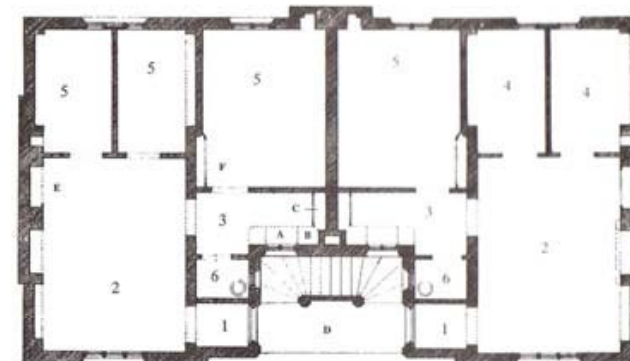
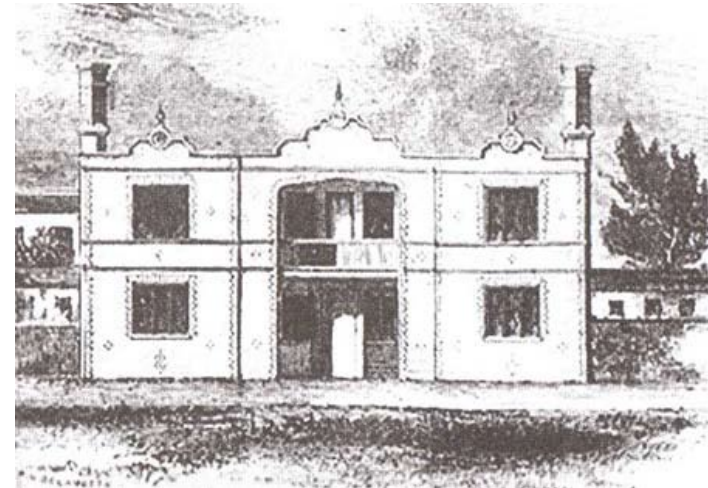
¹⁵ Βρυχέα Άννη., Κατοίκηση και Κατοικία: διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής. Θεωρίες και Πρακτικές

επίσημα ως το ελάχιστο, ιδανικό, υγιεινό και φτηνό σπίτι, μαζί με προτάσεις για τη μαζική επανάληψη του.»¹⁶

Στην Έκθεση του 1862, δέκα χρόνια μετά την πρώτη νύξη για την κατοικία του εργάτη, η κατοικία εντάσσεται σε μια ευρύτερη ομάδα εκθεμάτων, εκείνη των «χρήσιμων ειδών για τους πολλούς», όπως την ονομάζουν, η οποία πρωτοεμφανίζεται τότε. Τα χρήσιμα είδη, ανάμεσα τους και η κατοικία για τις εργαζόμενες μάζες, αρχίζουν να εντάσσονται στη λογική της μαζικής παραγωγής. (...) Η κατοικία, μαζί με την επίπλωση και το ρουχισμό, εισέρχεται δειλά στην κατηγορία των χρήσιμων ειδών μαζικής παραγωγής για τον κοινό άνθρωπο στην Έκθεση του 1862.

Στην Έκθεση του 1867 θα υπάρξει σημαντική διεύρυνση εκθεμάτων σχετικών με τα ζητήματα κατοίκησης των εργαζομένων στην πόλη, ενώ θα αναπτυχθεί η προβληματική για το ιδανικό μοντέλο κατοίκησης, όσον αφορά τη μορφή και τη χωροθέτηση του, δηλαδή μικρές ανεξάρτητες κατοικίες για μια οικογένεια στην περιφέρεια ή μεγάλα κτήρια με πολλά διαμερίσματα εντός της πόλης. Η περίπτωση της ανεξάρτητης κατοικίας θα παρουσιαστεί δεδομένα ως φυσική και κοινώς αποδεκτή, ώστε κάθε οικογένεια να έχει την «ιδιωτική εστία» της. Πέραν όμως της αναντίρρησης παραδοχής ως βέλτιστη λύση, η ρεαλιστικότητα της λύσης περιορίζονταν στην ύπαιθρο, ή σε βιομηχανικές πόλεις με διαθέσιμη γη, ενώ δε θα μπορούσε να εφαρμοστεί στα μεγάλα αστικά κέντρα. Οι αντιπρόσωποι των εργατών αρνήθηκαν κατηγορηματικά τον τύπο μεμονωμένης κατοικίας στην ύπαιθρο, προτιμώντας την περίπτωση των πολυώροφων κτηρίων με διαμερίσματα πολλών οικογενειών, ως μια θυσία που ήταν διατεθειμένοι να κάνουν, προκειμένου να ζουν στην πόλη, αναδεικνύοντας την αξία της πόλης ως τόπου συγκέντρωσης και θεάματος.¹⁷

A. Νεροχύτης κάτω από τον οποίο υπάρχει κουτί για κάθ- βοναί	1. Είσοδος
B. Ράφια για τα πιάτα πάνω από την πόρτα για τα σκου- πίδια	2. Καθιστικό
C. Χώρος για την αποθήκευση του κρέατος, ο οποίος αερίζεται χάρη στα διάτρητα τοίβλα.	3. Πλύνσιμο και φύλαξη μαγειρικών σκευών
D. Κλιμακοστάσιο από πέτρα με χώρο για τα σκουπίδια πίσω του	4. Υπνοδομάτιο γονιών
E. Θερμαινόμενο ντουλάπι πίσω από το τζάκι	5. Υπνοδομάτια παιδιών
F. Χώρος για τα λινά σε εσοχή	6. W.C.

Εικ.6: Το πρώτο σπίτι μοντέλο για τους εργάτες

¹⁶ Βρυχέα, Α., Ο.π. (σελ. 85-87)

¹⁷ Βρυχέα, Α., Ο.π. (σελ. 108-110)

Στις Εκθέσεις του 1889 και ειδικότερα του 1900, παρότι ο διαχωρισμός στις δύο βασικές κατηγορίες κατοικιών θα παραμείνει ο ίδιος, θα εμφανιστεί μια νέα ορολογία για να εκφράσει αυτές τις δύο κατηγορίες: του «προσωπικού τύπου εργατικής κατοικίας» και της «συλλογικής κατοικίας», που χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα. Ενώ παράλληλα θα καταργηθεί το δίπολο «φυσικό πρότυπο-κατασκευασμένο μοντέλο κατοικίας» που χαρακτήριζε δύο κατηγορίες, με την αποδοχή ότι και τα δύο μοντέλα είναι κατασκευασμένα και ότι ανάλογα με τις συνθήκες θα αξιοποιούνται για την κατοίκηση του εργάτη στο σύγχρονο κόσμο.¹⁸

Σε όλη την περίοδο από το 1851 μέχρι το 1900, στους χώρους των Μεγάλων Εκθέσεων θα ακουστούν, ταυτόχρονα και παράλληλα με τις κυρίαρχες αξίες και τους δεδομένους τρόπους κατοίκησης ενός μικρού αριθμού ατόμων, οι κραυγές για την κατοίκηση και την κατοικία των πολλών, ως θραύσματα ιδεών, χωρίς ενιαία αντίληψη, συχνά φαινομενικά αποσπασματικά. Παρ' όλη την αποσπασματικότητα του, βήμα-βήμα, και σταθερά κατακτώντας ευρύτερες συναινέσεις, τέθηκαν πολλές ιδέες και σταθεροποιήθηκαν κάποιες, οι οποίες χαρακτηρίζουν μέχρι και σήμερα το σύγχρονο τρόπο ζωής στην πόλη. Η συνένωση κατοικιών αλλά και κοινών λειτουργιών της πόλης σε ένα κτήριο, η διαίρεση και η εξειδίκευση κάποιων λειτουργιών στο εσωτερικό της κατοικίας με τα διακριτά δωμάτια, το φως και η διαύγεια, η άνεση στον ελάχιστο χώρο της κατοικίας, η σημασία της κάτοψης, η οποία αντικατέστησε την υπεροχή της όψης που μονοπωλούσε το ενδιαφέρον της αρχιτεκτονικής, η σύνδεση της αρχιτεκτονικής με την επιστήμη, η πίστη στη φτηνή κατασκευή μέσω της βιομηχανικής παραγωγής, το απαραίτητο και χρήσιμο, αλλά και η νομιμοποίηση των απομιμήσεων, αποτελούν

στοιχεία τα οποία θα συνεχίσουν να επιβιώνουν στο ζήτημα της κατοικίας μέχρι σήμερα.¹⁹

1.1.4. Οι στρατηγικές σχεδιασμού για τη διαμόρφωση του τρόπου ζωής

«Πρόκειται για ολοκληρωτική κυριαρχία όσων κατέχουν τα μέσα παραγωγής πάνω στους πολλούς που πραγματοποιούν την παραγωγή, αλλά και για επικυριαρχία του ανθρώπινου νου στη φύση, η οποία εγκαινιάζει την είσοδο και τη μεταφορά της δεύτερης από την ύπαιθρο μέσα στην ευρωπαϊκή πόλη. Ταυτόχρονα αποτελεί την πρώτη νύξη μιας προσπάθειας υποταγής των πολλών σε ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής, που δεν είναι ακόμα απόλυτα ορισμένος, αρχίζει όμως να οικοδομείται βήμα-βήμα μέσα από τις συνεχείς αναζητήσεις και τα πειράματα που θα ακολουθήσουν.»²⁰

Τα δύο αποσπάσματα που ακολουθούν από την «Επιθεώρηση της Κοινωνικής Αναμόρφωσης» και από την τελική απόφαση του Διεθνούς Συνεδρίου των Οργανισμών Φτηνής Κατοικίας, είναι ενδεικτικές της στρατηγικής όπου εντάσσονταν οι πρωτοβουλίες ιδρυμάτων ή οργανισμών, για την προώθηση της φτηνής κατοικίας που απευθύνονταν στην πλειοψηφία των ανθρώπων:

«Το καλύτερο μέσο για να εμποδιστεί η διάδοση των σοσιαλιστικών θεωριών στην εργατική τάξη, φαίνεται πως είναι η ενεργός διάδοση και διαφήμιση των κοινωνικών έργων που εξαπλώνονται πια παντού, κάτω από την ευεργετική επίδραση της ελευθερίας. Για να ενισχύσουμε τα θεμέλια της σημερινής οικονομικής τάξης και για να την κάνουμε ικανή να αντισταθεί και να

¹⁸ Βρυχέα, Α., Ο.π. (σελ. 180-181)

¹⁹ Βρυχέα, Α., Ο.π. (σελ. 274-275)

²⁰ Βρυχέα, Α., Ο.π. (σελ. 90-95)

αντέξει στις συνεχείς επιθέσεις των αντιπάλων της, είναι εντελώς απαραίτητο να δείξουμε στους εργάτες ότι η βελτίωση της κατάστασης τους δεν συνδέεται κατ' ανάγκη με απότομες ανακατατάξεις στην κοινωνική μας οργάνωση. Πρέπει να δείξουμε στους εργάτες ότι υπάρχουν κατάλληλοι οργανισμοί που είναι ικανοί να προσφέρουν αποτελεσματικό αντίδοτο στα βάσανα για τα οποία παραπονιούνται» ("Revue de la reforme sociale" αναφέρεται από τον Houndville στο "Pour une civilization de l' habitat")²¹

«Τα σχέδια των πολυκατοικιών θα πρέπει να γίνουν έχοντας κατά νου ότι πρέπει να αποφευχθεί κάθε δυνατότητα συνάντησης των ενοίκων. Οι σκάλες και τα πλατύσκαλα της εισόδου στα διαμερίσματα πρέπει να θεωρούνται προέκταση της δημόσιας οδού, και πρέπει να απαγορευθούν αυστηρά κάθε είδους διάδρομοι, πλατύσκαλα με πολλές εισόδους...» (Resolution par le congress international de H. P. B.)²²

Η απομόνωση, η φθηνή κατασκευή, η χαμηλή ποιότητα κτλ., είναι πολιτικές αποφάσεις που εντάσσονται σε μια συγκεκριμένη στρατηγική, η οποία αποσκοπεί στην αστυνόμευση του τρόπου ζωής μέσα από την αστυνόμευση στην οργάνωση του χώρου. Είναι δεδομένες προϋποθέσεις για την «αρχιτεκτονική» που θα προκύψει και που επιβάλλεται έτσι, κι όχι αποτέλεσμα της.²³

Η διαμόρφωση του τρόπου ζωής όμως δεν περιορίζονταν μόνο στις χωροταξικές σχέσεις των κατοικιών μεταξύ τους, αλλά και στις σχέσεις των ανθρώπων εντός των κατοικιών. Η συγκρότηση και επανασυγκρότηση της οικογένειας θα παραμένει η σταθερή, γενικευμένη, αξιακή παράμετρος, απόλυτα ταυτισμένη με τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης

των ανθρώπων, η οποία θα επαναλαμβάνεται και θα επιβεβαιώνεται συνεχώς. Ο ρόλος του ιδιωτικού χώρου της κατοικίας αναδεικνύεται ως πρωταγωνιστικός στο δίπολο εργασία – οικογενειακή εστία/οικογενειακή γαλήνη/κλείσιμο στον ιδιωτικό χώρο της κατοικίας. Απόλυτο κλείσιμο σε ένα σπίτι που οι πόρτες ασφαλίζουν καλά, (για)/με τη γυναίκα προορισμένη για έναν πολύ συγκεκριμένο ρόλο, κοινωνικά κατασκευασμένο, ο οποίος εντούτοις, όπως θα ισχυριστούν, «προκύπτει φυσιολογικά». Ένας τρόπος ζωής ο οποίος κατασκευάζεται σταδιακά και παίρνει συγκεκριμένη μορφή μέσα από την αναζήτηση του καλύτερου μοντέλου κατοικίας-κατοίκησης, το οποίο θα τον εκφράσει οριστικά και χωρικά.²⁴ Μέσα από τις έρευνες της εποχής παρατηρήθηκε ότι ένας από τους λόγους της «πρώρης ανηθικότητας που παρατηρείται στις φτωχές τάξεις» είναι το στοίβαγμα στο ίδιο δωμάτιο, πολλές φορές και στο ίδιο κρεβάτι, παιδιών των δύο φύλων και ατόμων όλων των ηλικιών. Επίσης, η ευκολία με την οποία τα νέα αγόρια και κορίτσια μπαίνουν και βγαίνουν από το σπίτι «χωρίς να τους αντιλαμβάνονται ή να τους ακούν οι γονείς, μπορεί να έχει ολέθριες συνέπειες για το μέλλον τους».

Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι πρέπει κάθε διαμέρισμα να διαθέτει τον απαιτούμενο αριθμό δωματίων, ώστε οι γονείς και τα παιδιά διαφορετικού φύλου να έχουν χωριστά δωμάτια. Επιπλέον, η διάταξη των δωματίων να είναι τέτοια ώστε τα παιδιά να επιτηρούνται συνεχώς από τους γονείς «μέρα νύχτα». Αρχές ηθικής και ανάγκη επιτήρησης θα αποτελέσουν τις γενεσιουργές αιτίες των διαχωρισμών των χώρων ύπνου στα γνωστά μέχρι σήμερα δωμάτια γονέων, υπνοδωμάτια παιδιών κ.λπ. Θα προταθεί επίσης ένας δεύτερος διαχωρισμός, εκείνος του χώρου παρασκευής φαγητού από το δωμάτιο όπου

²¹ ANATOLE KOPP, «ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, Παντελής Λαζαρίδης, Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ», Νέα Σύνορα, 1972 (σελ. 391-392)

²² ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 391-392)

²³ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 391-392)

²⁴ Βρυχέα, Α., Ο.π. (σελ. 193)

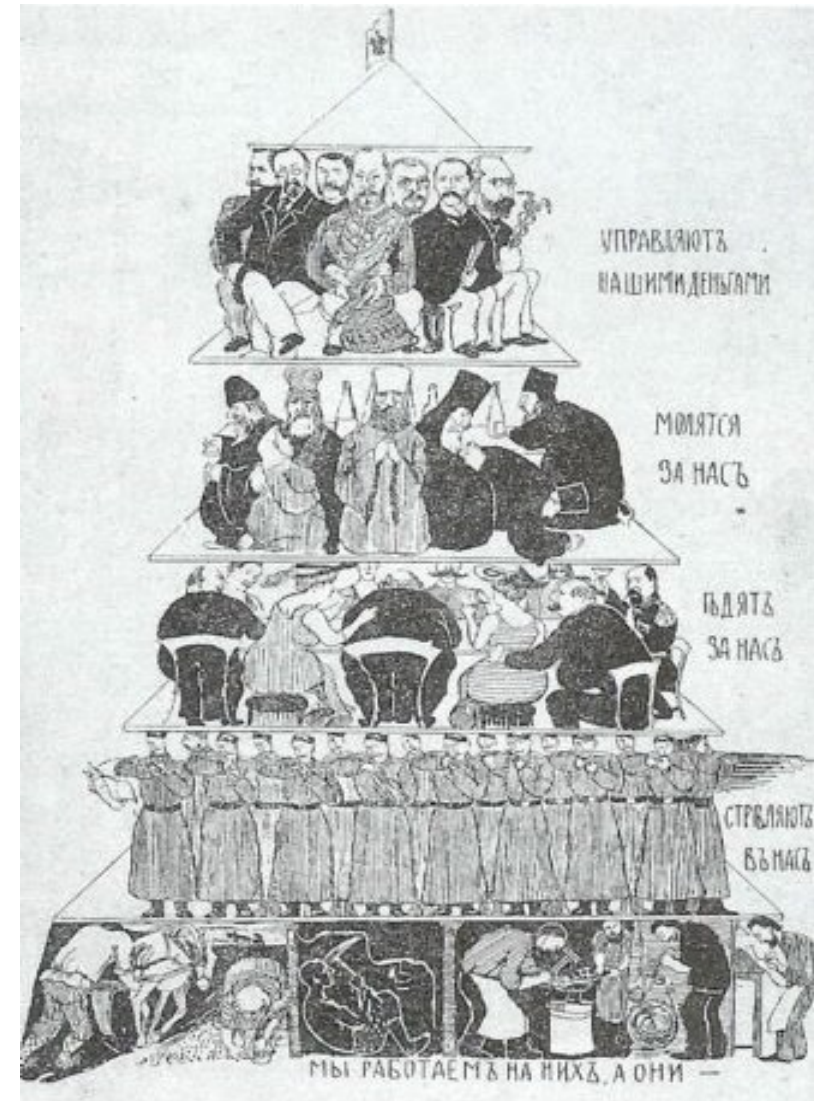
κοιμούνται οι γονείς. Αυτοί οι χωρικοί διαχωρισμοί των λειτουργιών θα χαρακτηριστούν ως επιθυμητές διατάξεις, οι οποίες όμως δεν μπορούν να ικανοποιηθούν ακόμα σε όλες τις περιπτώσεις.²⁵

Η ενοποίηση σε ένα δωμάτιο της τραπεζαρίας και της κουζίνας συνεπάγεται τριπλή οικονομία: χώρου, κατασκευής αλλά και καυσίμων για τη θέρμανση, θα ισχυριστούν οι συντάκτες της πρότασης. Η διάταξη αυτή απαντά επιπλέον στις οικιακές συνήθειες μιας οικογένειας χαμηλού εισοδήματος, όπου η μητέρα είναι υποχρεωμένη να επιβλέπει ταυτόχρονα το φούρνο όπου ψήνεται το φαΐ, την κούνια όπου κοιμάται το μωρό και το τραπέζι όπου δειπνεί η οικογένεια. Για τους παραπάνω λόγους, διατυπώνεται μια πρώτη έκφραση του ενιαίου χώρου κουζίνας-τραπεζαρίας, που θα μετεξελιχθεί σε ανοιχτή κουζίνα-καθημερινό δωμάτιο/καθιστικό, και θα αποτελέσει στοιχείο μοντερνισμού στην εξέλιξη των εσωτερικών διατάξεων της κατοικίας. Η λογική βέβαια με την οποία εισάγεται εδώ η ενοποίηση των παραπάνω χώρων, είναι αφενός η τριπλή οικονομία, και αφετέρου ο τριπλός ρόλος της γυναίκας, ο οποίος κατασκευάζεται μαζί με τους μετασχηματισμούς του χωρικού μοντέλου της κατοικίας.²⁶

1.2. Η προεπαναστατική Ρωσία

1.2.1. Οι κοινωνικές συνθήκες στην προεπαναστατική Ρωσία

Στη δυτική Ευρώπη και στις Η.Π.Α, η ανάπτυξη του καπιταλισμού και της βιομηχανικής κοινωνίας, γέννησαν νέες ανάγκες που αποτέλεσαν τη βάση για την συνολικότερη αναζήτηση στα ζητήματα της κατοίκησης

Εικ: 7 Η κοινωνική πυραμίδα της τσαρικής Ρωσίας

²⁵ Βρυχέα, Α., Ο.π. (σελ. 111)

²⁶ Βρυχέα, Α., Ο.π. (σελ. 120)

των πολλών στην αρχιτεκτονική, διακόπτοντας τη σχέση με τις παραδόσεις του παρελθόντος.

Στην προεπαναστατική Ρωσία, οι ίδιες αιτίες προκάλεσαν τα ίδια αποτελέσματα. Η ανάπτυξη του καπιταλισμού και εκεί, είχε σαν αποτέλεσμα τη γένεση νέων αναγκών στις οποίες μόνο νέα προγράμματα μπορούν να ανταποκριθούν. Ο ρωσικός όμως καπιταλισμός, έχει δεκάδες χρόνια καθυστέρηση από τον δυτικοευρωπαϊκό και τον αμερικάνικο καπιταλισμό, κι αυτό βέβαια έχει τις επιπτώσεις του στην αρχιτεκτονική, όπως και σ' όλους τους άλλους τομείς. Παρόλο που η ανάπτυξη του είναι γρήγορη στα χρόνια που μεσολαβούν, ανάμεσα στην κατάργηση της δουλείας το 1861 και τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, εν τούτης ο ρωσικός καπιταλισμός δε θα ξεπεράσει ποτέ αυτή την αρχική καθυστέρηση.

Η Αγία Πετρούπολη παραμένει πάντοτε η διοικητική πρωτεύουσα κι η έδρα της κεντρικής εξουσίας και της μοναρχίας, αλλά κύριος εμπορικός και βιομηχανικός πόλος γίνεται όλο και περισσότερο η Μόσχα. Συγχρόνως, στην περιφέρεια της δημιουργούνται πολυάριθμες και μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις. Ο πληθυσμός της Μόσχας από 1.000.000 το 1897 αυξάνεται στο 1.750.000 το 1914, αποτέλεσμα της αναπότρεπτης μετανάστευσης του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών στις πόλεις. Παρά όμως αυτή την πρώτη τάση αστικοποίησης, η μεγάλη εικόνα δείχνει πως η Ρωσία παραμένει μια αγροτική χώρα, καθώς τα δημογραφικά στοιχεία του 1914 δείχνουν ότι ο αστικός πληθυσμός αποτελούσε το 18% του συνολικού πληθυσμού, με το 82% να κατανέμεται στην ύπαιθρο.²⁷

Η ανάπτυξη όμως της Μόσχας, και μερικών μεγάλων κέντρων, είναι μόνο μια από τις όψεις της προεπαναστατικής Ρωσίας. Η άλλη όψη είναι οι χωρικοί,

που αν κι όχι πια δούλοι, έμειναν στη μεγάλη τους πλειοψηφία στις πατρογονικές τους περιοχές. Πρόκειται για περιφέρειες χωρίς επικοινωνίες, που επιβιώνουν μέσα σε σχεδόν κλειστά οικονομικά κυκλώματα, με συνέπεια τη μιζέρια, την άγνοια και τους περιοδικούς λιμούς που καταστρέφουν συχνά ολόκληρες επαρχίες. Ωστόσο, στις ίδιες τις πόλεις και τα βιομηχανικά κέντρα, οι συνθήκες της ζωής των εργατικών οικογενειών είναι αποτρόπαιες, αφού η δημιουργία βιομηχανιών δεν ακολουθείται από την κατασκευή των αναγκαίων κατοικιών και του απαραίτητου εξοπλισμού των οικιστικών συγκροτημάτων. Έτσι το εργατικό δυναμικό που φτάνει από τις αγροτικές περιοχές, μένει στα υπόγεια των κτηρίων που κατοικεί η αστική τάξη, σε παράγκες στις περιφερειακές ζώνες, σε άσυλα της νύχτας, ή σε τεράστια στρατόπεδα που κατασκευάζονταν από ορισμένους βιομηχάνους, όπως ο Routillon παραδείγματος χάριν στην Πετρούπολη, όπου οι εργάτες και οι οικογένειες τους ζουν μέσα σ' απέραντους θαλάμους, που αντί για έπιπλα έχουν πέτρινους πάγκους, όπως στις φυλακές.²⁸ Στατιστικές του 1912 αποδεικνύουν ότι το 62% του πληθυσμού διέμενε σε σπίτια χωρίς καμία άνεση, και μικρότερα από όσο πραγματικά χρειαζόνταν.²⁹ Τέλος, η ανάπτυξη των πόλεων πραγματοποιούνταν άναρχα, με παντελή έλλειψη πολεοδομικών κανόνων: εργοστάσια χτίζονταν δίπλα σε σπίτια, ξενοδοχεία δίπλα σε ιπποτροφεία, σχολεία δίπλα σε αποθήκες, και ούτω καθεξής.

1.2.2. Η αρχιτεκτονική στη προεπαναστατική Ρωσία

Την περίοδο που στην δυτική Ευρώπη ο ακαδημαϊσμός είχε αρχίσει να αμφισβητείται από το μοντέρνο κίνημα,

²⁷ Andrusz, Gregory D., Housing and Urban Development in the USSR, Palgrave Macmillan UK, 1984 (σελ.7)

²⁸ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ.52-53)

²⁹ Ι. Βασιλείου, Η ΛΑΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ, εκδόσεις Π.Α. Διαλησμά, Αθήνα 1944 (σελ. 63, πηγή: «Wohnen und Bauen»)

η αρχιτεκτονική στην τσαρική Ρωσία περιορίζονταν σε δύο κύρια ακαδημαϊκά ρεύματα: το εθνικό ρωσικό «στυλ» από τη μια πλευρά, και το κλασικό «στυλ» από την άλλη, που τα «κολλούσαν» σαν επένδυση σ' οποιοδήποτε κτηριακό πρόγραμμα.

Στην πραγματικότητα οι αρχιτέκτονες δεν κατασκευάζουν, αλλά ασχολούνται μόνο με τη μορφολογία των κτισμάτων, ωθώντας αυτή τη στάση και σε ακρότητες. Έτσι λοιπόν, στη Μόσχα, και σε μικρότερο βαθμό στην Πετρούπολη, κατασκευάστηκαν στα χρόνια πριν από τον πρώτο πόλεμο, κυρίως από νεόπλουτους εμπόρους, περίεργες, αλλοπρόσαλλες κατοικίες, και άλλα τέτοιου είδους κτήρια. Το γοτθικό στυλ και το στυλ της Αναγέννησης, το μαυριτανικό και το κινέζικο, η αρχαία Ρώμη και η αρχαία Ελλάδα, μοιράζονταν τα δωμάτια και τους ορόφους σε μια τερατώδη συνύπαρξη, έκφραση του κακού γούστου, της υπερβολής, της αυταρέσκειας και της υπέρμετρης χρηματικής άνεσης των ιδιοκτητών τους.

«Η αρχιτεκτονική με την πιο ευγενική έννοια της λέξης», δήλωνε ο Ch. Blai «δεν είναι τόσο η διακόσμηση των κατασκευών, αλλά η κατασκευή των διακοσμήσεων».

Είναι φανερό πως όσο κυριαρχούσαν αυτές οι αντιλήψεις, οι επικλήσεις για ορθολογισμό και εκβιομηχάνιση της αρχιτεκτονικής, δεν είχαν πολλές πιθανότητες να εισακουσθούν. Επιπλέον, ακόμα και οι νέες μορφές που εμφανίστηκαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα έμοιαζαν ν' ανήκουν σ' ένα καινούργιο «στυλ» που έρχονταν να προστεθεί στα άλλα: στο «μοντέρνο». Αυτό το «μοντέρνο» έμοιαζε με τις προσπάθειες που γίνονταν την ίδια εποχή στην Ολλανδία, τη Γερμανία, το Βέλγιο και τη Γαλλία, και μιμούταν μορφολογικά και διακοσμητικά το έργο ορισμένων αρχιτεκτόνων: την εγκατάλειψη των

κανόνων της κλασικής σύνθεσης, την απλοποίηση των μορφών, τη χρήση νέων τεχνολογιών και υλικών.

Κι ενώ οι αρχιτέκτονες αναλώνονταν σε τέτοια στιλιστικά παιχνίδια, οι κεφαλαιοκράτες των επιχειρήσεων και του εμπορίου, και οι ιδιοκτήτες γης ανέθεταν όλο και περισσότερο, σε μη αρχιτέκτονες μηχανικούς την εκπόνηση των μελετών και κατασκευών κτηρίων, που η ανάγκη τους ξεπερνούσε μέσα από την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Έτσι, εμφανίζονται τα πρώτα μεγάλα βιομηχανικά κτήρια, οι πρώτες μεγάλες αποθήκες και οι πρώτες εργατικές κατοικίες, που χτίζονται σύμφωνα με την αρχή της μέγιστης χρήσης του εδάφους για το μέγιστο δυνατό κέρδος, χωρίς να λαμβάνονται καθόλου υπόψη η υγιεινή και οι βασικότεροι πολεοδομικοί κανόνες.³⁰

Παρόλα αυτά, η πρόοδος στην οικοδομική τεχνολογία, σε συνδυασμό με το ενδιαφέρον για λειτουργικότητα, άνεση και υγιεινή, στήριξαν το νέο στυλ, το οποίο συνέβαλε ως ένα βαθμό στην ανάπτυξη των πόλεων. Αυτές όμως οι λειτουργικές και αισθητικές καινοτομίες δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν επαρκώς τις ευρύτερες κοινωνικές ανάγκες των πόλεων, αφού σχεδόν όλα τα στεγαστικά έργα, σχεδιάζονταν και πωλούνταν σε εκείνους που μπορούσαν να αντέξουν οικονομικά ένα συγκεκριμένο επίπεδο πολυτέλειας. Το οικονομικό σύστημα που υποστήριζε την κερδοσκοπική κατασκευή συγκροτημάτων διαμερισμάτων παρέμεινε ανέγγιχτο από την κοινωνική μεταρρύθμιση, παρά την άνοδο των στεγαστικών συνεταιρισμών και των κατοικιών που επιδοτούνταν από ιδιώτες.³¹

³⁰ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 58-59)

³¹ William Craft Brumfield, The Origins of Modernism in Russian Architecture, University of California Press, 1991 (σελ. 85)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΩΝΩΝ (1918-1925)

2.1. Η κατοικία τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια

2.1.1. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός

Με τη νίκη της Οκτωβριανής Επανάστασης και την επικράτηση των μπολσεβίκων, ορίζεται η αρχή της πιο μεγάλης και οργανωμένης απόπειρας ανατροπής του καπιταλισμού, και οικοδόμησης σοσιαλισμού σε εθνική κλίμακα στην ανθρώπινη ιστορία. Η κατάκτηση της εξουσίας από την εργατική τάξη σήμανε ένα εντελώς διαφορετικό πλαίσιο, πάνω στο οποίο θα αναπτύσσονταν η ζωή τα επόμενα χρόνια, καθώς η επανάσταση δεν σταματούσε μόνο μέσα στους χώρους δουλειάς αλλά κάλυπτε κάθε πτυχή της ζωής. Οι αλλαγές που συντελέστηκαν στο ζήτημα της κατοικίας στη Σοβιετική Ένωση, δεν αποτελούσαν απλά ένα συνεπακόλουθο των ευρύτερων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών αλλαγών, αλλά η ίδια η κατοικία αποτέλεσε ένα βασικό εργαλείο προς τη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Η κατοικία όφειλε από τη μία, να ικανοποιήσει την άμεση κοινωνική ανάγκη για στέγαση, και από την άλλη να εκφράσει τις νέες ποιότητες που αντιπροσώπευε η νέα κοινωνική οργάνωση.

Εικ.8: Ομιλία του Lenin στην Κόκκινη Πλατεία, 1917

2.1.2. Οι πρώτες στεγαστικές πολιτικές

Η πρώτη αυτή περίοδος, έχει τα δικά της πρωτόλεια χαρακτηριστικά, τόσο πρακτικά όσο και θεωρητικά, που είναι αντίστοιχα της αναγκαιότητας εκείνων των χρόνων. Το νεαρό τότε εργατικό κράτος ήταν αντιμέτωπο με μια σειρά πολύπλοκων καταστάσεων: τις συνέπειες του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, του εμφυλίου πολέμου που ακολούθησε (1917-1922), καθώς και της ξένης επέμβασης της Αντάντ, που άφησαν πίσω τους κατεστραμμένα, την ήδη υπανάπτυκτη, ρωσική οικονομία. Αυτά τα χρόνια θα χαρακτηριστούν στη ρωσική κοινωνία ως περίοδος του «πολεμικού κομμουνισμού», καθώς χαρακτηρίζεται από όξυνση ταξικής πάλης, μεγάλη επιτακτικότητα για επιβίωση, ριζικές αλλαγές και ανακατατάξεις.

*«Στην αρχή όμως κάθε κοινωνική επανάσταση θα πρέπει να τα βολέψει με τα πράγματα που θα βρει και να θεραπεύσει τα πιο χτυπητά δεινά με τα μέσα που υπάρχουν. Και εδώ είδαμε ότι η στενότητα κατοικίας μπορεί να θεραπευτεί αμέσως με απαλλοτρίωση ενός μέρους των κατοικιών πολυτελείας που ανήκουν στις ιδιοκτήτριες τάξεις και με την υποχρεωτική κατοίκηση του υπόλοιπου μέρους.»*³²

Φρίντριχ Ένγκελς

Όσον αφορά το στεγαστικό ζήτημα, η σοβιετική πολιτική κινήθηκε γρήγορα για την καταπολέμηση στεγαστικού ελλείματος σε ολόκληρη τη χώρα. Το ανεπαρκές στεγαστικό απόθεμα και η υπανάπτυκτη υποδομή της πόλης που υπήρχαν το 1913 επιδεινώθηκαν πολύ περισσότερο από τα γεγονότα εκείνης της περιόδου, όταν ο αριθμός των αστικών κατοικιών που, είτε καταστράφηκαν, είτε κατέστησαν εντελώς ακατάλληλες για κατοίκηση ανήλθε σχεδόν στο ένα πέμπτο του

συνόλου, ενώ ο ζωτικός χώρος στη Μόσχα μειώθηκε κατά 29% μεταξύ 1915 και 1924.³³

Αντί για προσωρινούς νόμους προστασίας των ενοικιαστών, στις 19 Φεβρουαρίου εκδόθηκε διάταγμα της Πανρωσικής Εκτελεστικής Επιτροπής, όπου με άρθρα του καταργούσε κάθε μορφή ιδιοκτησίας και αγοραπωλησίας εδάφους, με την διαχείριση του να περνάει στα χέρια του νέου κράτους και των οργάνων εξουσίας του. Στις 20 Αυγούστου του 1918 με συμπληρωματικό διάταγμα, τα οικόπεδα και τα ακίνητα εντός των αστικών περιοχών με πληθυσμό άνω των 10.000 κατοίκων γίνονται από ιδιωτική, δημόσια περιουσία. Με αυτό τον τρόπο, το νεαρό σοβιετικό κράτος κατάφερε να εγγυηθεί σε κάθε εργαζόμενο πολίτη το δικαίωμα στη στέγαση, ενώ θέσπισε τον υγειονομικό κανόνα των ελάχιστων 9 τ.μ. καθαρής κατοικήσιμης επιφάνειας χώρου ανά άτομο, που όμως τα πρώτα χρόνια δεν ήταν εφικτό να ικανοποιηθεί.³⁴

Η στεγαστική πολιτική συνίστατο στην αναδιανομή του υπάρχοντος αποθέματος με τη δέσμευση και την επίταξη κατοικιών που ανήκαν στους ευγενείς και τους αστούς. Σύμφωνα με τον Λένιν, το διαμέρισμα ενός πλούσιου ήταν "εκείνο στο οποίο ο αριθμός των δωματίων είναι ίσος ή υπερβαίνει τον αριθμό των ατόμων που ζουν μόνιμα σε αυτό". Αυτή η πολιτική, ωστόσο, δεν είχε σκοπό να επηρεάσει τους μικρότερους ιδιοκτήτες ακινήτων, καθώς το Κόμμα είχε δηλώσει ρητά ότι "δεν είχε καμία πρόθεση να παρέμβει στα συμφέροντα των μη καπιταλιστών ιδιοκτητών". Στην απογραφή κατοικιών που έγινε το 1923, το 17% των κατοικιών είχε περάσει στα χέρια του κράτους, που όμως αντιπροσώπευε ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό χώρου, καθώς το κράτος είχε κοινωνικοποιήσει τα μεγαλύτερα και πολυτιμότερα κτήρια, που αποτελούσαν

³² Φρίντριχ Ένγκελς, Για το Ζήτημα της Κατοικίας, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2012 (σελ. 76)

³³ Andrusz, Gregory D., Ο.π. (σελ.15)

³⁴ Ι. Βασιλείου, Ο.π. (σελ. 63)

το 47% του δομημένου οικιστικού χώρου, στεγάζοντας σε αυτά το 38% του αστικού πληθυσμού.³⁵

1.1.1. Ο νέος τρόπος ζωής ("perestroika byt ")

Η κατάκτηση της οικονομικής εξουσίας και των μέσων παραγωγής από την εργατική τάξη θα σήμαινε έναν νέο τρόπο ζωής, διαφορετικό από την παλιά καθημερινότητα του καπιταλισμού. Μέσα σε αυτή την κατάσταση του ραγδαίου κοινωνικού μετασχηματισμού, οι εργατικές μάζες βίωναν μια τεράστια άνοδο: επικρατούσε μια κολεκτιβιστική διάθεση ανάμεσά τους, μαζί με αιτήματα για μια εσπευσμένη αναδιοργάνωση ολόκληρου του τρόπου ζωής, μια νέα κοινωνική τάξη και μια εκστατική αναζήτηση νέας καλλιτεχνικής έκφρασης. Ήταν μια επανάσταση που απέρριπτε τον κληρονομημένο, αδιαμφισβήτητο "τρόπο ζωής" - τις παραδοχές του τι είναι "φυσικό" στη ζωή, καθώς άνοιγε μια συζήτηση για το πώς θα είναι ο νέος τρόπος ζωής και ο νέος άνθρωπος. Με αυτόν τον τρόπο, η Οκτωβριανή Επανάσταση αφορούσε κάτι περισσότερο από την ιδιοκτησία των τοίχων και την απλή στέγαση. Η οικειοποίηση του ζωτικού χώρου -και ο σχεδιασμός της οικιακής ζωής σε αυτόν- θα συνδεόταν με τον ίδιο τον σοσιαλισμό. Ενώ ο Ένγκελς, όπως και ο Μαρξ, απέφευγαν γενικά να σκιαγραφήσουν το μελλοντικό σπίτι και την κοινωνία, η Επανάσταση άνοιξε έναν έντονο διάλογο για την ανανέωση του χώρου, εντός και εκτός της κατοικίας. Η έννοια της συλλογικότητας αποτελούσε τον ακρογωνιαίο λίθο στο όραμα κοινωνικού μετασχηματισμού, και η κατοικία θα αποτελούσε αναπόφευκτα μια από τις προεκτάσεις του.

Το βασικότερο πυλώνα γύρω από τον νέο τρόπο ζωής, αποτελούσε η κοινωνική απελευθέρωση της γυναίκας. Γι' αυτόν το λόγο ήταν σημαντικό να ανατραπεί το

παραδοσιακό πατριαρχικό οικογενειακό μοντέλο, ως μορφή διαιώνισης εκμεταλλευτικών σχέσεων και πολιτιστικής καταπίεσης, στο οποίο ορισμένα μέλη εξαρτώνται οικονομικά από άλλα, απελευθερώνοντας τις γυναίκες από την οικιακές αγγαρείες, και επιτρέποντας τη συμμετοχή τους στην παραγωγή και στη δημόσια ζωή. Η μια πλευρά αυτής της κατεύθυνσης ήταν νομοθετική, με την νομική ισότητα γυναικών και ανδρών, τη μετατροπή του γάμου από «ιερό δεσμό» σε κοσμικό συμβόλαιο, την απλοποίηση του διαζυγίου, την αναγνώριση των παιδιών εκτός γάμου, το δικαίωμα στην άμβλωση κ.α. Η κοινωνική απελευθέρωση της γυναίκας περνούσε ταυτόχρονα από την κατάργηση της οικιακής οικονομίας, μετατρέποντας την οικιακή παραγωγή και κατανάλωση, από ευθύνη του κάθε νοικοκυριού, σε συλλογική και κοινωνική υπόθεση. Για να επιτευχθεί αυτό, ήταν βασικό να εξαλειφθούν οικιακές λειτουργίες που συνέδεαν τις γυναίκες στο σπίτι, όπως η κουζίνα, η φροντίδα παιδιών, το πλυσταριό κ.α., και οι κατοικίες να πλαισιωθούν από δημόσιες κουζίνες, τραπεζαρίες, πλυσταριά, καθώς και από εκπαιδευτικές και πολιτιστικές χρήσεις, όπως νηπιαγωγεία, κλαμπ, βιβλιοθήκες και αναγνωστήρια, ακολουθώντας μοντέλα συλλογικής εκπαίδευσης, στην πορεία υλοποίησης της πολιτιστικής επανάστασης. Επί της ουσίας πρόκειται για ένα προσχέδιο χρήσεων γης που θα πλαισιώνει την κατοικία, στην σοσιαλιστική κοινωνία.

«Στη θέση των οικιακών κουζινών και πλυσταριών θα πρέπει να βάλουμε, τόσο στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο, κοινόχρηστες κουζίνες, κοινόχρηστους χώρους φαγητού, κεντρικά πλυντήρια και εργαστήρια επιδιόρθωσης ρούχων, κολεκτίβες για τον καθαρισμό λευκών ειδών και σπιτιών κλπ.» Λένιν στο πρώτο

³⁵ Andrusz, Gregory D., Ο.π. (σελ.32)

πανρωσικό συνέδριο εργατιών και αγροτιστών το Νοέμβριο του 1918.³⁶

Επιπλέον, η Κομισάριος Κοινωνικής Πρόνοιας, Αλεξάνδρα Κόλονταϊ έγραφε το 1920:

«Όπως ακριβώς η οικιακή εργασία αρχίζει να φθίνει, έτσι και οι υποχρεώσεις των γονέων προς τα παιδιά τους φθίνουν σταδιακά, ώσπου τελικά η κοινωνία αναλαμβάνει την πλήρη ευθύνη. Στον καπιταλισμό τα παιδιά αποτελούσαν συχνά, πολύ συχνά, ένα βαρύ και δυσβάσταχτο βάρος για την προλεταριακή οικογένεια. Η κομμουνιστική κοινωνία θα έρθει να βοηθήσει τους γονείς. Στη Σοβιετική Ρωσία οι Επιτροπές Δημόσιας Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Πρόνοιας κάνουν ήδη πολλά για να βοηθήσουν την οικογένεια. Έχουμε ήδη σπίτια για τα πολύ μικρά μωρά, βρεφονηπιακούς σταθμούς, παιδικούς σταθμούς, παιδικές στέγες και εγκαταστάσεις, νοσοκομεία και θεραπευτήρια για άρρωστα παιδιά, εστιατόρια, δωρεάν γεύματα στα σχολεία, και δωρεάν διανομή σχολικών βιβλίων, ζεστού ρουχισμού και παπουτσιών στους μαθητές. Όλα αυτά δείχνουν ότι η ευθύνη για το παιδί περνάει από την οικογένεια στη συλλογικότητα.»³⁷

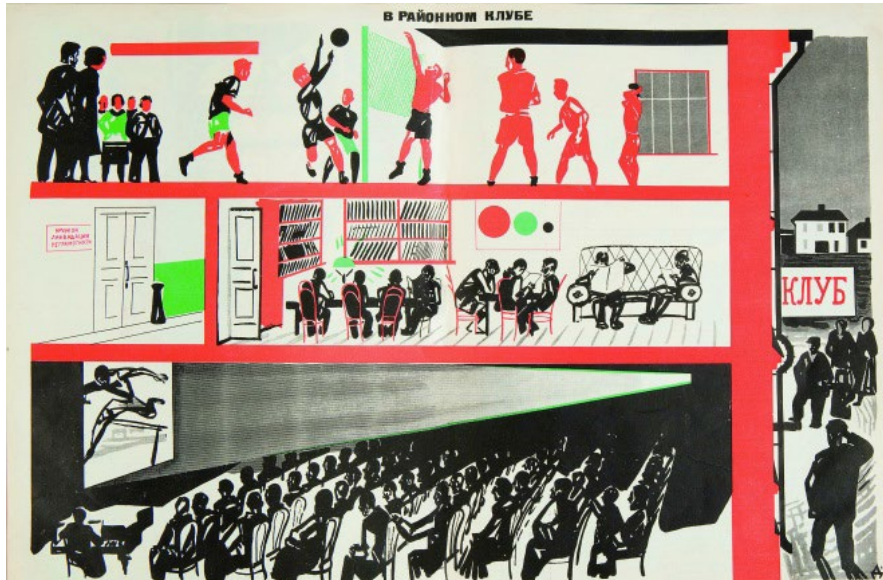
Ένας άλλος παράγοντας αναδιαμόρφωσης του αστικού χώρου και του «νέου τρόπου ζωής» ήταν η δημιουργία της εργατικής λέσχης (κλαμπ) ως βασικό συστατικό της πολιτιστικής επανάστασης, σε μία χώρα όπου το 1917 το ποσοστό αναλφαβητισμού στον πληθυσμό ήταν 80%. Ο Λένιν χαρακτήρισε την πολιτιστική διαφώτιση ως το "τρίτο μέτωπο", και το 1919 έγραψε ότι αυτό που συνέβαινε μακριά από τις γραμμές του μετώπου δεν ήταν λιγότερο σημαντικό από τον στρατιωτικό αγώνα. Αυτό που θα ήταν ακόμη "πιο δύσκολο, πιο απτό, πιο ριζοσπαστικό και πιο αποφασιστικό" από τη νίκη επί του ταξικού εχθρού θα ήταν "η νίκη επί του δικού μας

Εικ. 9: «Τέρμα η σκλαβιά της κουζίνας»

³⁶ Selim O.Khan-Magomedov, *Pioneers of Soviet Architecture*, RIZZOLI, NEW YORK, Thames and Hudson Ltd, London 1987 (σελ. 341)

³⁷ Alexandra Kollontai, *Communism and family*, Socialist Workers Party, 1984

Εικ. 10: Aleksandr Deyneka's, «At the Local Club»

συντηρητισμού, της απειθαρχίας, του μικροαστικού εγωισμού, μια νίκη επί των συνηθειών" που κληροδότησε στο λαό η προηγούμενη κοινωνική δομή - οι άνθρωποι μιας περασμένης εποχής.³⁸ Ο El Lissitzky θα ονομάσει το κλαμπ «κοινωνικό εργοστάσιο αλλαγής του ανθρώπου» και στόχος του ήταν να αποτελέσει ένα είδος ανώτερης σχολής για την ανάπτυξη του πολιτιστικού επιπέδου. Ο ρόλος του κλαμπ είναι να απελευθερώσει τον άνθρωπο, καταργώντας την παλιά καταπίεση της Εκκλησίας και του Κράτους.³⁹ Το κλαμπ αποτελεί χώρο στον οποίο δημιουργείται και εκπέμπεται η κουλτούρα, και συγχρόνως, αντιστάθμισμα για την άβολη και ανεπαρκή κατοικία των εργαζομένων. Αντιστοιχεί σε μια αντίληψη τρόπου ζωής, όπου η κατοικία τείνει να γίνει περιορισμένων διαστάσεων τύπος ατομικής ανάπαυσης, ενώ οι

πολιτιστικές και κοινωνικές δραστηριότητες της ζωής θα συμβαίνουν με συλλογική μορφή σε συλλογικούς χώρους, όπως αντιστοιχεί στην εποχή όπου η δίψα για την κουλτούρα εξαπλώνεται με μεγάλη ταχύτητα σε όλο και πλατύτερες μάζες.⁴⁰

Η γενική ιδέα ήταν ότι όλες αυτές οι συλλογικές εγκαταστάσεις θα μπορούσαν να καταργήσουν τις συνηθειες και το καθεστώς του "παλαιού τρόπου ζωής", εισάγοντας νέες κοινωνικές συμβάσεις, εξορθολογισμένη διαχείριση του χρόνου και συντροφικές σχέσεις μεταξύ άνδρα και γυναίκας, έχοντας έναν παράλληλο ρόλο, μόνο πίσω από τον πρωταρχικό επαναστατικό στόχο των Μπολσεβίκων, την νίκη επί της οικονομικής τάξης του καπιταλισμού.

2.2. Οι πρώτες μορφές συλλογικής κατοίκησης

2.2.1. Οικιακές κοινότητες (Kommunalka)

Τα πρώτα αυτά χρόνια, με την οικοδομική δραστηριότητα παγωμένη λόγω του πολέμου, δημιουργείται ένα κίνημα λαϊκής αυτοστέγασης, όπου χιλιάδες εργάτες εγκαταλείπουν τις τρώγλες και τα κελάρια που ζούσαν, και μετακομίζουν στα απαλλοτριωμένα σπίτια της αριστοκρατίας. Την περίοδο 1918-1924, περίπου 500.000 άνθρωποι μετακόμισαν σε άνετα διαμερίσματα στη Μόσχα, ενώ περίπου 300.000 έκαναν το ίδιο στην Αγία Πετρούπολη.⁴¹ Η έλλειψη στέγης μπορεί να είχε εξαλειφθεί ως παράγοντας κοινωνικής αδικίας, αλλά εξακολουθούσε να παραμένει ένα σημαντικό πρόβλημα υπερπληθυσμού, καθώς ο αριθμός κατοικιών ήταν

³⁸ <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1919/jun/28.htm>

³⁹ El Lissitzky, Russia: An Architecture for World Revolution, MIT Press, 1970, (σελ. 43)

⁴⁰ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 173)

⁴¹ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 341)

μικρότερος των ανθρώπων και των οικογενειών που συνεχώς κατέφθαναν στα αστικά κέντρα.

Μέσα από τη διαδικασία της μαζικής μετεγκατάστασης εργατών στα αστικά οικήματα, ξεπήδησαν και δημιουργήθηκαν οι οικιακές κοινότητες ή αλλιώς «Κομμουνάλκες», που περιέγραφαν μια νέα κοινωνική εστία και μια νέα σχέση ανάμεσα στους κατοίκους της. Τα οικήματα αυτά, που προεπαναστατικά, είχαν σχεδιαστεί είτε ως αριστοκρατικά ή αστικά σπίτια μιας οικογένειας, συνήθως με χώρο για υπηρετικό προσωπικό, είτε κατοικίες για επενδυτικούς σκοπούς, υπέστησαν μετατροπές από τους νέους χρήστες με σκοπό την εξυπηρέτηση του νέου λειτουργικού τους προγράμματος. Στις περισσότερες περιπτώσεις, κάθε οικογένεια καταλάμβανε ένα δωμάτιο του οικήματος για τον ιδιωτικό της χώρο, ενώ η κουζίνα και τα μπάνια γίνονταν κοινόχρηστα και η είσοδος μετατρέπονταν σε κοινό καθιστικό ή χώρο συναντήσεων.

Οι οικιακές κοινότητες που αναπτύχθηκαν αυθόρμητα το 1918, αναγνωρίστηκαν επίσημα από τα τοπικά συμβούλια το 1919, ως μια εγκεκριμένη μέθοδος αξιοποίησης και συντήρησης του εθνικού κτηριακού αποθέματος απ' τις εργατικές συλλογικότητες, σηματοδοτώντας την παγίωση της νέας στεγαστικής πολιτικής, κερδίζοντας την υποστήριξη του Κόμματος, των συνδικάτων και όλων των κοινωνικών οργανώσεων της χώρας. Μέχρι το τέλος του 1921 στη Μόσχα υπήρχαν 865 στεγαστικές κοινότητες που είχαν ευρεία ποικιλία σε μέγεθος.⁴² Όταν το κίνημα των οικιακών κοινοτήτων είχε μεγαλώσει, οι στόχοι που τέθηκαν ήταν: η μετατροπή των κοινοτικών κατοικιών σε κέντρα της νέας κομμουνιστικής κουλτούρας, η δημιουργία οικιακών κολεκτίβων και ο μετασχηματισμός του τρόπου ζωής μέσω της αυτοδιαχείρισης. Τα κοινοτικά διαμερίσματα λειτουργούσαν ως εθελοντικές ενώσεις καταναλωτών εργατών, με ένα πλαίσιο κανόνων για τη ρύθμιση της

συνύπαρξης των μελών τους, ενώ οι πιο ανεπτυγμένες και μεγάλες κοινότητες διοικούντο μέσω της γενικής συνέλευσης και ενός κοινοτικού συμβουλίου. Η διοίκηση κάθε κοινότητας, δεν διαχειριζόταν μόνο το κτήριο, αλλά και τις κοινόχρηστες λειτουργίες που το πλαισίωναν, όπου αυτές υπήρχαν, όπως συλλογικές καντίνες και κουζίνες, βρεφικούς και παιδικούς σταθμούς, χώρους ανάπαυσης και ψυχαγωγίας, αναγνωστήρια, πλυσταριά κλπ. Όλα τα παραπάνω, καθώς και ο καθαρισμός και συντήρηση του κτηρίου γινόταν συλλογικά. Κατά την περίοδο του πολεμικού κομμουνισμού, οι εργάτες δεν πλήρωναν ενοίκιο, ενώ θεωρήθηκε ότι η αγοραπωλησία αγαθών θα αντικαθίστατο από το ανταλλακτικό εμπόριο, μέσω ενός ανεπτυγμένου δικτύου, με την κοινότητα να γίνεται η βασική μονάδα διανομής.⁴³

Όλα όσα προαναφέρθηκαν άλλαξαν μετά τη Νέα Οικονομική Πολιτική (1921-1928), με τη δημιουργία στεγαστικών συνεταιριστικών ενώσεων, που πήραν τη σκυτάλη της διοίκησης από τις οικιστικές κοινότητες της περιόδου του Πολεμικού Κομμουνισμού, εισάγοντας ένα νέο σύνολο συλλογικών αρχών. Από τη δωρεάν αυτοδιαχείριση, τα μέλη των στεγαστικών ενώσεων συνεισέφεραν οικονομικά στη λειτουργία του κτηρίου, ενώ το ενοίκιο δεν υπερέβαινε το 10% του εισοδήματος του εκάστοτε ενοίκου.

Αλλά ακόμα και στην ακμή του κινήματος, ο συλλογικός τρόπος ζωής αναπτύσσονταν με αργό ρυθμό στις απαλλοτριωμένες κατοικίες. Παρότι ένα μεγάλο κομμάτι του αγροτικού και κτηνοτροφικού πληθυσμού της Ρωσικής υπαίθρου, πριν μεταγγιστεί στα αστικά βιομηχανικά κέντρα, ήταν οργανωμένο σε πολυπυρηνικές οικογένειες και είχε εμπειρία από μορφές συλλογικής διαβίωσης και αλληλοβοήθειας, η καθημερινότητα στις κομμουνάλκες έμοιαζε με μια

⁴² Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 342)

⁴³ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 342)

Εκ. 11: Aleksandra Koneva, Kommunalka

καρικατούρα του παλιού τρόπου ζωής.⁴⁴ Οι περισσότερες μικρές κοινότητες που αναγκάζονταν να συζούν, προέρχονταν από μια φεουδαλική κοινωνική πραγματικότητα, και είχαν λίγα κοινά με τα ιδανικά του νέου συστήματος, μιας και τα νοικοκυριά σε πολλές περιπτώσεις δεν λειτουργούσαν κολεκτιβιστικά, αφού κάθε οικογένεια μαγείρευε, έπλενε και ζούσε για την ίδια.⁴⁵ Παράλληλα, σε πολλές περιπτώσεις οι οικιακές κοινότητες αποτελούσαν πεδίο συγκρούσεων μεταξύ των κατοίκων και του κοινωνικού ελέγχου. Κύριο εμπόδιο στην ανάπτυξη του νέου τρόπου ζωής θεωρήθηκε η ίδια η φύση και ο σχεδιασμός των παλιών αστικών κατοικιών, οι οποίες δεν είχαν φτιαχτεί για να εξυπηρετήσουν αυτόν το σκοπό.⁴⁶ Οι οικιακές κοινότητες σε τελική ανάλυση, δεν αποτελούσαν κάποιο μελλοντικό όραμα, αλλά ήταν προϊόν μιας επείγουσας ανάγκης για την παροχή αξιοπρεπών συνθηκών μαζικής στέγασης, μέσα σε πολύ δύσκολες οικονομικές συνθήκες. Η Κομμουνάλκα παραδόξως, ως μορφή συλλογικής κατοίκησης, επιβιώνει μέχρι και σήμερα στη Ρωσία, προσφέροντας μεγάλο αριθμό ιδιόγραφων ιστορικών αφηγήσεων και στοιχείων.

2.2.2. Οι νεανικές κοινότητες

Από το 1918-1919, άρχισαν να δημιουργούνται, στα απαλλοτριωμένα οικήματα, οι πρώτες κοινότητες επαναστατών φοιτητών και νέων εργαζομένων, που βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή της βιομηχανοποίησης. Το πνεύμα της αισιοδοξίας μετά την επανάσταση ήταν πιο απτό στις νεανικές κοινότητες, που είδαν τον εαυτό τους σαν την κινητήρια δύναμη του κινήματος προς το νέο τρόπο ζωής. Σε αντίθεση με την Κομμουνάλκα, που ήταν μια αναγκαία μορφή συγκατοίκησης ετερόκλητων ανθρώπων, κάτω από το βάρος της έλλειψης στέγης, οι

νεανικές κοινότητες αποτελούνταν από ανθρώπους της ίδιας ηλικιακής ομάδας, που μοιράζονταν έναν κοινό αξιακό κώδικα και όραμα για το μελλοντικό σοσιαλιστικό σπίτι. Ο οικιακός χώρος αποτελούσε ένα εξαιρετικό πεδίο μάχης του παλιού με τον νέο τρόπο ζωής, καθώς ήταν ο χώρος όπου η αλλαγή ήταν δυνατό να παρατηρηθεί, και να γίνει αισθητή από κοντά.

Η τάση των κοινοτήτων αυτών έφτασε να καταπιάνεται με οράματα που αφορούσαν το άτομο, την οικογένεια, το φύλο, τη σεξουαλικότητα, το χώρο, το χρόνο, την υγιεινή, τον εξορθολογισμό και τον επιστημονισμό, έχοντας μια θετικιστική τάση στα πλαίσια του «μοντέρνου». Ο ενθουσιασμός, η ανυπομονησία και η πεποίθηση της αλλαγής του ανθρώπου ήταν προϊόντα της εποχής τους, μιας εποχής όπου η προαιώνια τάξη πραγμάτων ανατρέπονταν μέσα σε λίγα χρόνια. Οι κοινότητες αυτές θέσπιζαν ένα ρητό και απλό κώδικα πλήρους κολεκτιβισμού, όπου το συλλογικό συμφέρον υπερεπεριελάμβανε του ατομικού. Σε αντίθεση με την Κομμουνάλκα, τα δωμάτια οργανώθηκαν σύμφωνα με τις εκάστοτε λειτουργίες τους: υπήρχαν κοινά υπνοδωμάτια, καθιστικά, αναγνωστήρια, κουζίνες και μπάνια.⁴⁷ Στη μέση αυτών των κατοικιών ένα τραπέζι χρησίμευε ως χώρος για συλλογικά γεύματα, συναντήσεις, συζητήσεις, ανάγνωση και ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Πολλές κοινότητες κρεμούσαν στον τοίχο το πρόγραμμα εργασιών μαζί με ένα καθημερινό χρονοδιάγραμμα που είχαν δημιουργήσει, καθορίζοντας με ακρίβεια κάθε δραστηριότητα από τη στιγμή που θα ξυπνούσαν το πρωί, μέχρι τη στιγμή που θα ξάπλωναν στο κρεβάτι τους το βράδυ. Ακόμη και οι μισθοί μοιράζονταν σε ένα κοινό ταμείο, προκειμένου να καλυφθούν συλλογικά έξοδα, συμπεριλαμβανομένης της τροφής και του ρουχισμού. Η πειθαρχία, ο προγραμματισμός και η ορθολογική διαχείριση του χρόνου και του ταμείου, επέτρεπε στην κοινότητα τη

⁴⁴ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 198)

⁴⁵ Susanne Schmid, Ο.π., (σελ. 102)

⁴⁶ Selim O.Khan-Mogomedov, Ο.π. (σελ. 342)

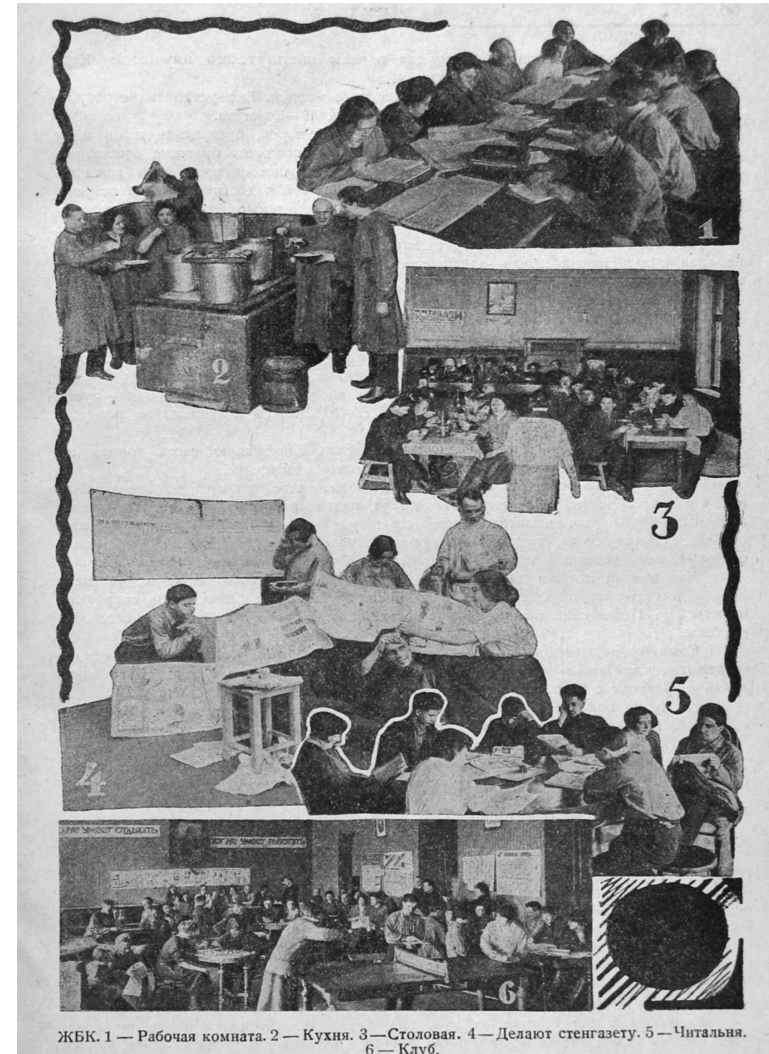
⁴⁷ Susanne Schmid, Ο.π., (σελ. 102)

δυνατότητα για συλλογικές δραστηριότητες διαφώτισης και εποικοδομητικό ελεύθερο χρόνο. Ο παλιός, τυχαίος, παράλογος τρόπος με τον οποίο κυλούσε η καθημερινότητα ήταν απορριπτέος. Ο ρυθμός του σπιτιού διαμορφωνόταν με βάση τις τεχνικές διαχείρισης της βιομηχανίας και του τηλορισμού. Η καθημερινή ζωή αναγορεύτηκε σε επιστήμη.⁴⁸

Η πατριαρχική οικογένεια ερμηνεύτηκε ως κοινωνική τραγωδία και ανάχωμα προς στην πρόοδο, και τη θέση της έπρεπε να πάρει η «νέα οικογένεια», όπου η συντροφικότητα θα υπερτερούσε έναντι των δεσμών αίματος.⁴⁹ Οι παραδοσιακοί κοινωνικοί ρόλοι των φύλων αμφισβητήθηκαν, και οι οικιακές δουλειές της κοινότητας δεν χωρίζονταν σε ανδρικές και γυναικείες, αλλά συμμετείχαν όλοι σε αυτές.⁵⁰ Πολλές κοινότητες ασχολήθηκαν άμεσα με το "γυναικείο ζήτημα", καθώς και με έναν διευρυμένο διάλογο για τη σεξουαλικότητα, την αγάπη και τις σχέσεις. Έτσι, ο γάμος και ο έγγαμος βίος αμφισβητήθηκαν, καταδικάζοντας τον εσωστρεφή και απομονωτικό προσανατολισμό της πατριαρχικής αγάπης, ανοίγοντας τον διάλογο προς μια πιο «ανοιχτή» προσέγγιση της σεξουαλικότητας, προωθώντας τη συντροφικότητα έναντι της κτητικότητας στις σχέσεις.⁵¹

Η καθαριότητα, το φως και η υγιεινή ανάχθηκαν σε χαρακτηριστικά του νέου τρόπου ζωής, ενώ το σκοτάδι, η σκόνη και η βρομιά σε κατάλοιπα του παλιού κοινωνικού ανορθολογισμού. Πολλές κοινότητες συσπειρώθηκαν ενάντια στον "περιττό στολισμό", συμπεριλαμβανομένων των κουρτινών από μουσελίνα, των διακοσμητικών χαλιών και όλων των αντικειμένων που μάζευαν σκόνη και βρωμιά. Ο στολισμός εμπεριείχε ένα δυνητικό διπλό κακό: ήταν συσσωρευτής σκόνης και διαιώνιζε την μικροαστική συνείδηση. Ενώ αλλού,

Εικ.12: Αναδιάταξη χώρος σε νεανική κοινότητα: 1.Δωμάτιο εργατών, 2.Κουζίνα, 3.Κυλικείο, 4. Κατασκευή εντύπων, 5.Αναγνωστήριο, 6. Λέσχη

⁴⁸ Richard Stites, *Revolutionary Dreams*, Oxford University Press, 1991, (σελ.217)

⁴⁹ Willmott Andy, *Living the Revolution, Urban Communes & Soviet Socialism, 1917-1932*, Oxford University Press, 2017, (σελ.162)

⁵⁰ Willmott Andy, Ο.π. (σελ.91)

⁵¹ Willmott Andy, Ο.π. (σελ. 100)

έφτασαν μέχρι και στην αφαίρεση των εσωτερικών τοίχων - απορρίπτοντας τους σκοτεινούς, προσωπικούς χώρους ως σημάδι της παλιάς, πατριαρχικής μορφής νοικοκυροσύνης.⁵²

Ο νεανικός Τύπος ήταν πολύ πρόθυμος να δημοσιεύσει άρθρα σχετικά με αυτά τα παραδείγματα σοσιαλιστικής πρακτικής. Ορισμένες εκδόσεις δήλωναν ότι αυτοί οι σχηματισμοί ήταν οι "νέοι βλαστοί" του εθελοντικού ακτιβισμού, που ο Λένιν είχε πει ότι θα οδηγούσαν την πορεία προς το σοσιαλισμό. Πολλές πτυχές του νέου τρόπου ζωής αναδείχθηκαν στην καθημερινή ζωή των νέων εργατών και φοιτητών κατά τη δεκαετία του 1920. Οι θεωρίες που υποστήριζαν τη μαζική κολεκτιβοποίηση της ζωής, και τη διάλυση της οικογένειας, καθώς και τα αρχιτεκτονικά σύμβολα που προκύπταν από αυτές, ισχυρίζονταν ότι αντανakλούσαν μια τρέχουσα κοινωνική ανάγκη, αλλά συνήθως δεν ήταν παρά μια προσωρινή μορφή οικιακής οργάνωσης από ομάδες νέων. Άλλωστε, οι νέοι, λόγω της θέσης τους στην οικογένεια, στην εργασία ή στην εκπαίδευση, έχουν μεγάλη τάση να συναναστρέφονται με τους συνομηλίκους τους, και να σχηματίζουν ανεξάρτητες ομάδες με δικές τους αξίες και προοπτικές. Χρειάζονται στενή επαφή με τη δική τους ηλικιακή ομάδα καθώς εξελίσσονται από εξαρτώμενα παιδιά σε ενήλικες. Αυτή η παρόρμηση σταδιακά εξασθενεί, αναπτύσσονται νέοι οικογενειακοί δεσμοί και τα άτομα απορροφώνται από κοινότητες εργασίας. Εξ ου και οι αντικειμενικές συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξη των νεανικών ομάδων, αλλά και ο προσωρινός τους χαρακτήρας, η αστάθειά τους και η αναπόφευκτη φθορά τους. Ορισμένοι κοινωνιολόγοι και αρχιτέκτονες εκείνης της εποχής, άφησαν στον εαυτό τους υπερβολικό περιθώριο στην ερμηνεία και στη γενίκευση συγκεκριμένων τρόπων

ζωής, ηθικής και σχέσεων όταν μελέτησαν τις στεγαστικές κοινότητες των νέων.⁵³

2.3. Τα πρώτα στεγαστικά προγράμματα

2.3.1. Χαμηλή δόμηση

Η εφαρμογή της Νέας Οικονομικής Πολιτικής (ΝΕΠ) σηματοδότησε την επανέναρξη της οικοδομικής δραστηριότητας, μετά από τα ασταθή χρόνια που είχαν προηγηθεί, με την υλοποίηση των πρώτων στεγαστικών προγραμμάτων. Τα προγράμματα αυτά ήταν συνδεδεμένα με τη θεωρία των κηπουπόλεων και αποτελούνταν από οικισμούς χαμηλής δόμησης, ανεξάρτητων κατοικιών σε συνδυασμό με δημόσια κτήρια, όπου στεγάζονταν οι κοινόχρηστες λειτουργίες. Η κατεύθυνση αυτή, που επικράτησε κατά τα πρώτα χρόνια, ευνοήθηκε από συγκεκριμένους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, ανοίγοντας παράλληλα και τον πρώτο διάλογο για την μορφή χωρικής ανάπτυξης στο σοσιαλισμό.

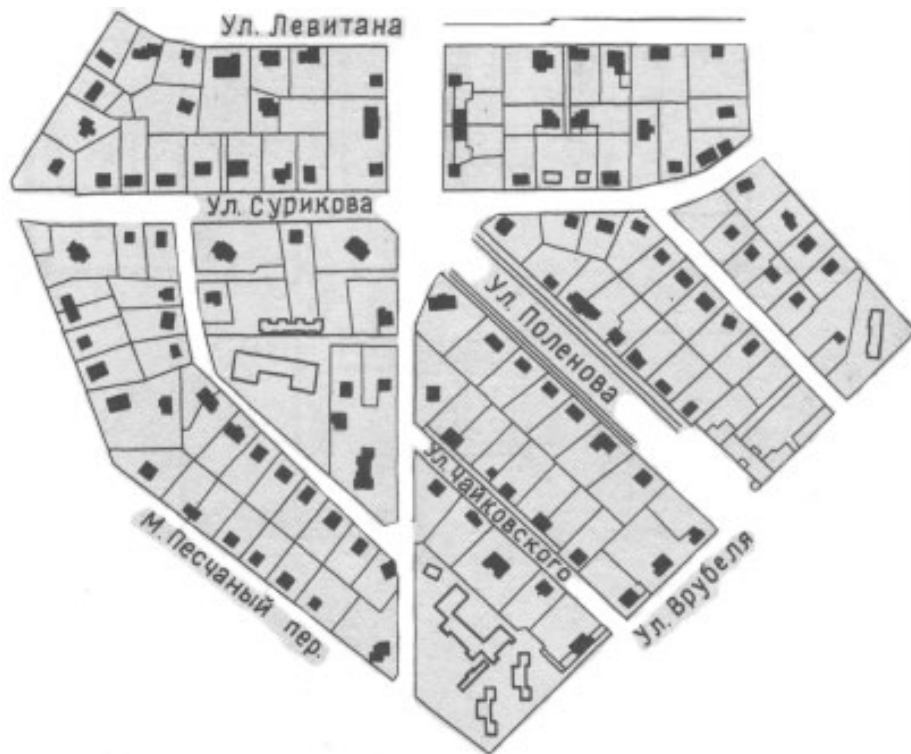
Η εμπόλεμη περίοδος που είχε προηγηθεί, δημιούργησε μια τάση αποκέντρωσης, λόγω των ελλείψεων σε τρόφιμα, ωθώντας ένα κομμάτι κατοίκων των πόλεων να αποκτήσει μια «βοηθητική εγκατάσταση» -έναν οπωρώνα ή κάποια ζώα- μετακομίζοντας στα περίχωρα των πόλεων. Σε γενικότερο οικονομικό επίπεδο, η δημιουργία παραγωγικών μονάδων έξω από τα όρια των πόλεων, οδήγησε στην οικοδόμηση μικρών εργατικών οικισμών γύρω τους. Επιπλέον, με τη ΝΕΠ δημιουργήθηκαν οικοδομικοί συνεταιρισμοί, που αντιπροσώπευαν προεπιλεγμένες ομάδες μετόχων, με την αξιοποίηση μικρών κεφαλαίων και ιδιοκτησιών, που εκφράστηκε με την συνένωση όμορων οικοπέδων για την

⁵² Victor Buchli, *An Archeology of Socialism, (Materializing Culture)*, Oxford & New York Berg, 2000, (σελ 52)

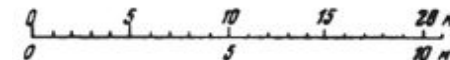
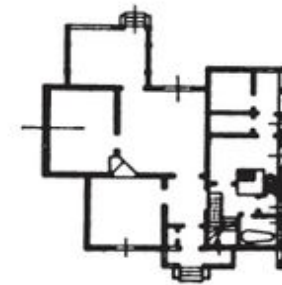
⁵³ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 390)

κατασκευή κατοικιών ευνοώντας τη λύση των κηπουπόλεων.

Ένα σημαντικός προβληματισμός των πρώτων σοβιετικών πολεοδομικών σχεδίων ήταν η παροχή καλύτερων συνθηκών υγιεινής και καθαριότητας, με την οικοδόμηση νέων εργατικών οικισμών, όσο το δυνατόν πιο κοντά στη φύση, καθώς και την αναδιαμόρφωση των παλιών πόλεων, με τη μείωση της πληθυσμιακής πυκνότητας και τη διάνοιξη χώρων πρασίνου. Οι υποστηρικτές της κηπούπολης πίστευαν ότι με αυτή τη μορφή οργάνωσης θα μπορούσε να ξεπεραστεί η αντίθεση μεταξύ πόλης και υπαίθρου, αλλά και πώς θα

Εικ.13: Γενική διάταξη, σχέδια και άποψη τυπικής κατοικίας της κηπούπολης Sokol

μπορούσαν να συγχωνευθούν η βιομηχανία και η γεωργία.⁵⁴

Οι αρχιτέκτονες προσπαθούσαν να κρατήσουν χαμηλά το κόστος των κατοικιών, διατηρώντας παράλληλα το χαρακτήρα αγροικίας, με κάθε κατοικία να έχει την είσοδό της απευθείας από το δρόμο, καθώς και πρόσβαση σε έναν ελεύθερο χώρο πρασίνου για κάθε οικογένεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου σχεδιασμού αποτελεί η κηπούπολη του Sokol στη Μόσχα, που κατασκευάστηκε το 1923 με σχέδια του Ν. Μαρκονίκον, από το στεγαστικό συνεταιρισμό της γυμναστικής ακαδημίας του Sokol, και περιελάμβανε μια γκάμα από ανεξάρτητες, πανταχόθεν ελεύθερες κατοικίες, σε συνδυασμό με κοινόχρηστες λειτουργίες, όπου δοκιμάστηκαν σχεδιαστικές λύσεις, υλικά και κατασκευαστικές μέθοδοι.⁵⁵

2.3.2. Η στροφή προς την υψηλή δόμηση

Η πραγματικότητα όμως έδειχνε ότι τα σχέδια των κηπουπόλεων δεν μπορούσαν να αποτελέσουν ρεαλιστική λύση για το στεγαστικό πρόβλημα. Η οικοδόμηση μεμονωμένων κατοικιών για μαζική στέγαση, αποδείχτηκε τρομερά αντιοικονομική για τα δεδομένα της εποχής, ενώ η τάση αποκέντρωσης που είχε δημιουργηθεί κατά τα πρώτα χρόνια του πολέμου είχε πλέον αντιστραφεί. Η οξυμένη ανάγκη για στέγαση, σε συνδυασμό με την έλλειψη κεφαλαίων, επέβαλαν μεγάλη προσοχή στην οικονομική αποδοτικότητα της επιλογής των τύπων στέγασης. Η εγκατάσταση σε μεγάλης κλίμακας, αγροτικού τύπου κατοικιών στις πόλεις, ήταν κοινωνικά απαράδεκτη, από την άποψη του μεταβαλλόμενου τρόπου ζωής, καθώς ενίσχυε την απομόνωση των ατόμων και των οικογενειών σε σχέση

Εκ. 14

⁵⁴ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 274)

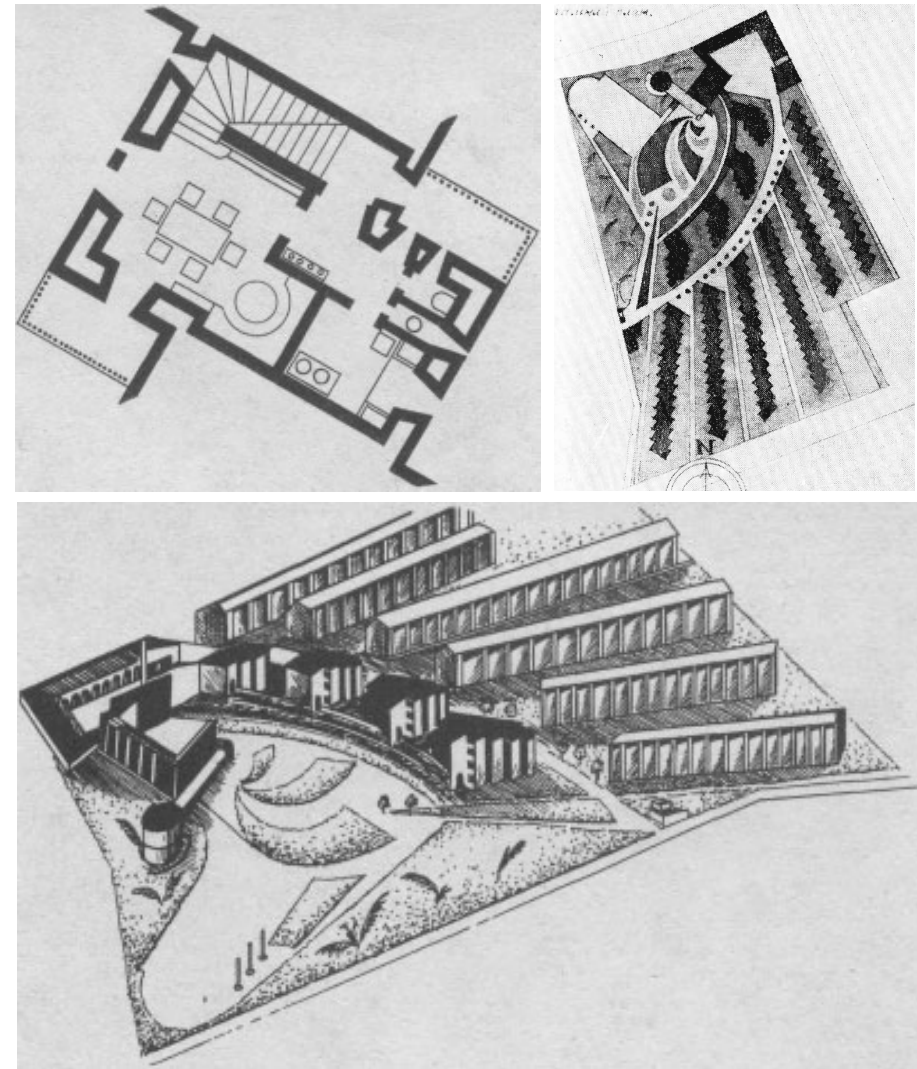
⁵⁵ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 342)

⁵⁶ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 275)

στροφή προς την υψηλή δόμηση, που θα αποτελείται από τυποποιημένες μονάδες, και ταυτόχρονα, ευνόησε την αναζήτηση νέων τύπων κτηρίων που συνδυάζουν την κατοικία με τις δημόσιες λειτουργίες.⁵⁷ Οι προδιαγραφές ήταν οι εξής: τα οικογενειακά διαμερίσματα θα ήταν δύο ή τριών δωματίων και θα παρείχαν ένα πλήρες σύνολο οικιακών υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένης της κουζίνας, που θα αλληλοσυμπληρώνονται με κοινόχρηστες υπηρεσίες, όπως βρεφικό και παιδικό σταθμό, αναγνωστήρια, αποθήκες και λουτρά. Άτεκνα ζευγάρια και εργένηδες θα έμεναν σε ξεχωριστά δωμάτια κατάλληλου μεγέθους που θα παρείχαν νιπτήρα. Οι συνοδευτικές κοινόχρηστες υπηρεσίες θα περιλάμβαναν ρεσεψιόν, αναγνωστήρια, καντίνες, κουζίνες, αποθηκευτικούς χώρους, λουτρά, ντούζ, αποχωρητήρια κλπ. Η περιοχή έπρεπε επίσης, να διαθέτει ιατρείο, γκαράζ, πλυντήριο, γραφείο διαχείρισης κατοικιών και αίθουσα συνεδριάσεων.

Η πρόταση του Melnikov που ξεχώρισε στον διαγωνισμό περιλάμβανε κατοικίες δύο επιπέδων για οικογένειες, καθώς και στούντιο για εργένηδες, με τις κατοικίες να εφάπτονται διαδοχικά, σε υποχώρηση ή μια προς την άλλη, ενώ η σύνδεση τους με τα κοινόχρηστα κτήρια γίνεται με στεγασμένους διαδρόμους, ένα στοιχείο που θα εμφανίζεται συχνά και τα επόμενα χρόνια.

Ο αυξανόμενος όγκος των χαμηλών κατασκευών, ιδιαίτερα στις υπάρχουσες πόλεις, οδήγησε σε υπερβάσεις κόστους, καθώς απαιτούσε την κατανομή μεγάλων αστικών περιοχών και σημαντικό κόστος για τη βελτίωσή τους. Από αυτήν την άποψη, τα χαμηλά κτήρια αρχίζουν να δίνουν τη θέση τους στην κατασκευή συγκροτημάτων κατοικιών τεσσάρων έως πέντε ορόφων, χωρίς ανελκυστήρες. Αυτό οδήγησε σε σημαντικές αλλαγές στην προσέγγιση της κατασκευής μαζικών κατοικιών για τους εργαζόμενους, κατά το

Εικ.15. : Η πρόταση του Melnikov

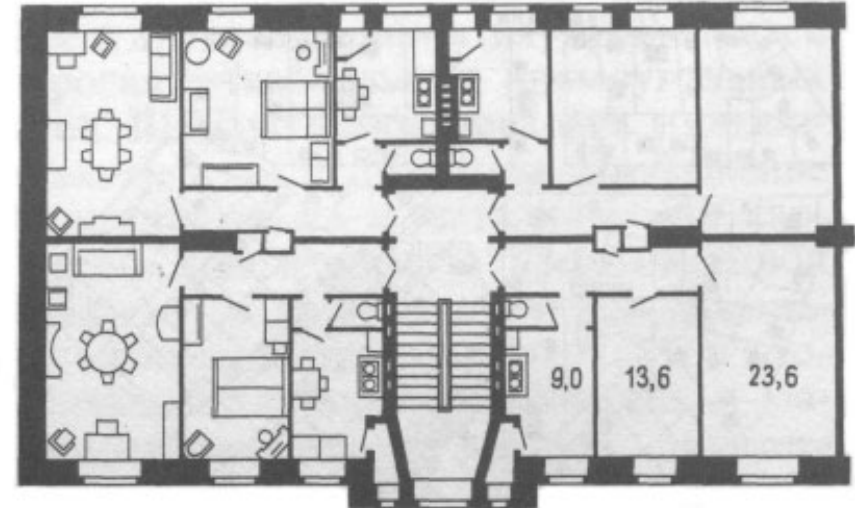
⁵⁷ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 275)

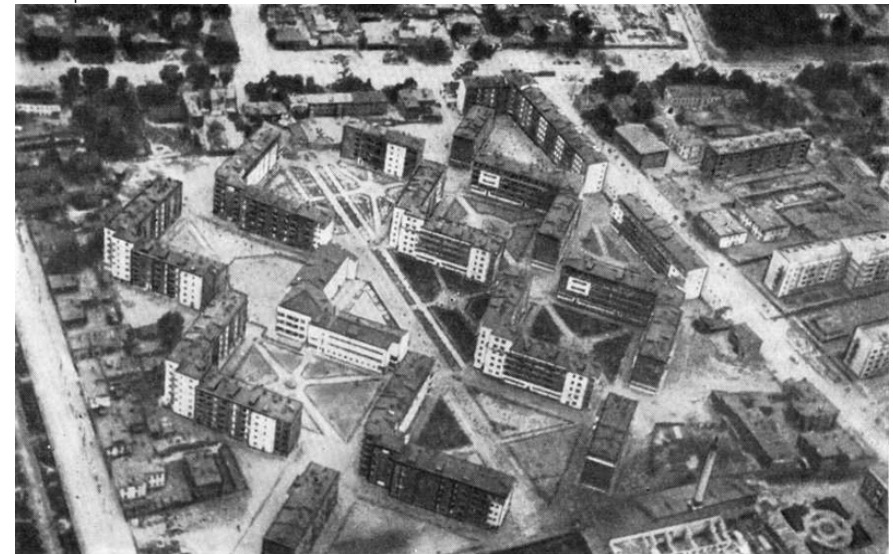
πρώτο μισό της δεκαετίας του 1920. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας αυτής, η οικοδόμηση των κηπουπόλεων είχε αντικατασταθεί σχεδόν παντού από την κατασκευή μπλοκ κατοικιών σε οικοδομικά τετράγωνα.

Ένας άλλος βασικός παράγοντας προς την κατεύθυνση της υψηλής δόμησης, ήταν το γεγονός ότι τα τοπικά συμβούλια είχαν γίνει η βασική αναθέτουσα αρχή για τη στέγαση, ως τα μέσα της δεκαετίας του 1920, ενώ ο όγκος των ιδιωτικών αναθέσεων, καθώς και των συνεταιρισμών, είχε μειωθεί σημαντικά.⁵⁸ Με την έλλειψη στέγης συνεχώς να επιδεινώνεται το 13^ο Συνέδριο του Κόμματος το 1924, αναγνώρισε το στεγαστικό ζήτημα ως «το σημαντικότερο πρόβλημα της υλικής ζωής των εργατών».⁵⁹ Έτσι στη Μόσχα, άρχισαν να χτίζονται περιοχές κατοικίας με βάση ένα πρότυπο τμήμα διαμερισμάτων, που αναπτύχθηκε σύμφωνα με το πρόγραμμα του Δημοτικού Συμβουλίου της Μόσχας.

Το 1925, το Συμβούλιο της Μόσχας (Mossoviet) ανακοίνωσε διαγωνισμό για ένα οικονομικό μοντέλο τυπικής οικιστικής ενότητας. Η πρόταση που προτιμήθηκε, αποτελούνταν από τέσσερις οικιστικές μονάδες, που έβγαιναν σε ένα κοινόχρηστο κλιμακοστάσιο/ προθάλαμο. Απαιτήθηκε η εσωτερική διαρρύθμιση των διαμερισμάτων να γίνει με ξεχωριστά δωμάτια, ένα υπνοδωμάτιο και ένα καθιστικό, ενώ τα βοηθητικά δωμάτια είχαν ελάχιστο εμβαδόν για λόγους εξοικονόμησης πόρων, χρησιμοποιούνταν περιορισμένος υγειονομικός και τεχνικός εξοπλισμός – υπήρχε ένα WC χωρίς μπάνιο, ο νιπτήρας βρισκόταν στην κουζίνα, και στον εξωτερικό της τοίχο υπήρχε εντοιχισμένο ντουλάπι ψύξης για την αποθήκευση τροφίμων. Το εμβαδό του κάθε διαμερίσματος ήταν 40-45 μ² με καθαρό ύψος 2,70 μ. Τα κτήρια σχεδιάζονταν με υπόγεια, ενώ στις σοφίτες τοποθετούνταν πλυσταριά. Οι τύποι αυτών των διαμερισμάτων, δέχτηκαν έντονη κριτική από τις υγειονομικές αρχές, λόγω της απουσίας

Εικ.16 ; Η τυπική οικιστική ενότητα, διαμερισμάτων γύρω από το κλιμακοστάσιο το 1925

Εικ.17: Συγκροτήματα κατοικιών στη περιοχή Shabolovka της Μόσχας, 1926

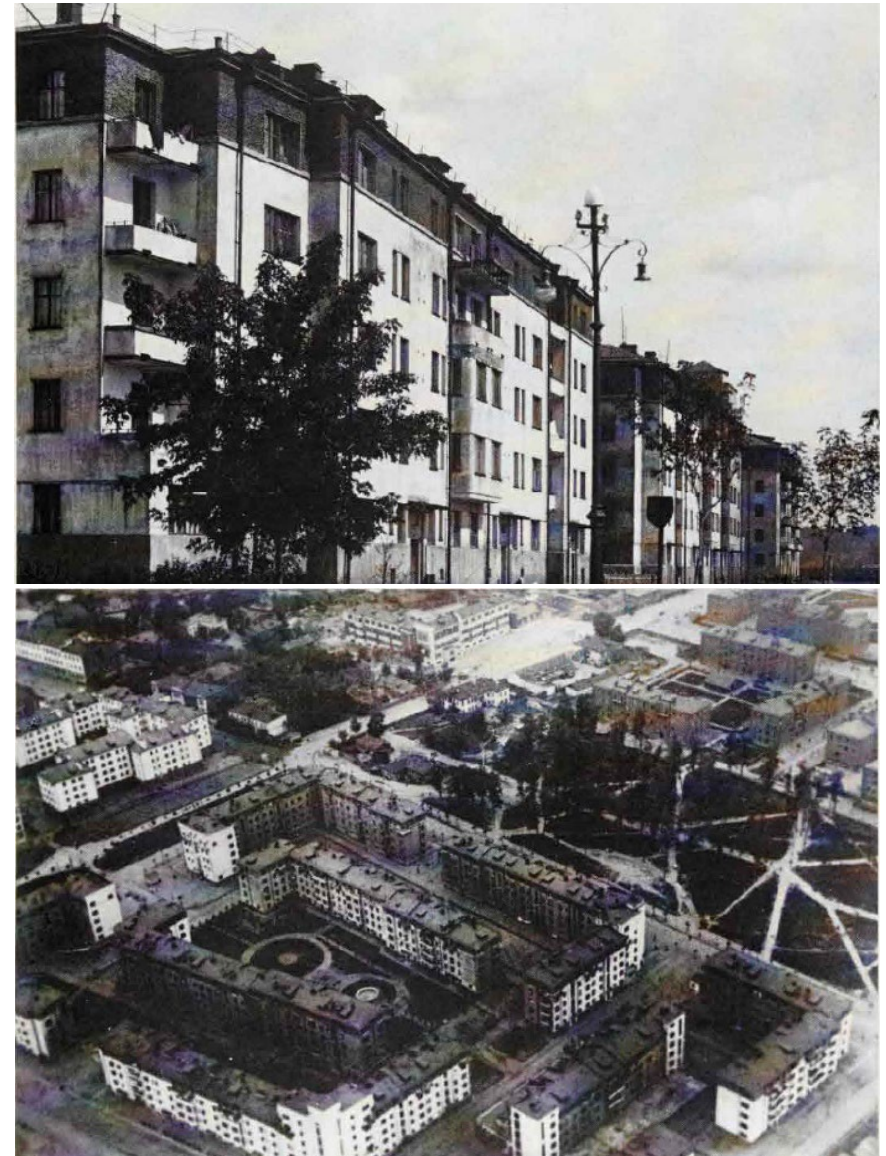
⁵⁸ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 346)

⁵⁹ K. Frampton, Ο.π. (σελ.160)

διαμπερούς αερισμού.⁶⁰ Με βάση το πρώτο πρότυπο τμήμα, που εγκρίθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο της Μόσχας το 1925, δημιουργήθηκαν μεγάλες οικιστικές περιοχές στη Μόσχα, ενώ παρόμοια συγκροτήματα έγιναν στο Λένινγκραντ, στο Μπακού κ.λπ. Αυτή η πρακτική της οικοδόμησης κενών οικοπέδων με κατοικίες, και ένα ολοκληρωμένο δίκτυο δημόσιων υπηρεσιών έγινε η συνηθέστερη πολεοδομική αρχή σχεδιασμού στις μεγάλες πόλεις. Αυτές οι δομημένες περιοχές συνέβαλαν στην εξάλειψη της έντονης αντίθεσης μεταξύ των κέντρων των πόλεων και των εργατικών προαστίων τους, που ήταν τόσο χαρακτηριστική μέχρι τότε.⁶¹

Η διαφορά σε σχέση με το παρελθόν αφορά στη γενική σύλληψη της οργάνωσης του συνόλου, παρά στην ίδια τη μονάδα κατοικίας. Εγκαταλείπεται η αρχή του σεβασμού της οικοδομικής γραμμής και οι δρόμοι μετατρέπονται ουσιαστικά σε διάδρομους μέσα από εσωτερικές πλατείες και χώρους πρασίνου, που εξυπηρετούν συλλογικές ανάγκες των κατοικιών μέσω ενός ολοκληρωμένου δικτύου πολιτιστικών και δημόσιων υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων δημόσιων μαγειρείων, νηπιαγωγείων, βρεφονηπιακών σταθμών, σχολείων, πολυκαταστημάτων, δημόσιων λουτρών, συνεταιριστικών καθαριστήριων κ.λπ..⁶²

«Επί της ουσίας όμως ο σχεδιασμός αυτών των διαμερισμάτων ήταν αντιγραφή των αστικών κατοικιών του 20^{ου} αιώνα, διατηρώντας τις βασικές οικιακές λειτουργίες, με τους αρχιτέκτονες να προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν το μέγεθος τους, καταργώντας χώρους, όπως, η σκάλα υπηρεσίας, τα δωμάτια για υπηρέτες και τα γραφεία ή μειώνοντας την επιφάνεια των βοηθητικών χώρων όπως η κουζίνα, οι χώροι υγιεινής κλπ. Αλλά η ελαχιστοποίηση έχει τα όρια της, και εξάλλου όλα αυτού του είδους τα διαμερίσματα

Εικ.18: Συγκροτήματα κατοικιών του Meshkov, στην οδό Usacheva της Μόσχας το 1926-27, άποψη συγκροτήματος και αεροφωτογραφία.

⁶⁰ <https://tehne.com/event/arhivsyachina/arhitektura-zhilyh-zdaniy-sssr-1917-1932>

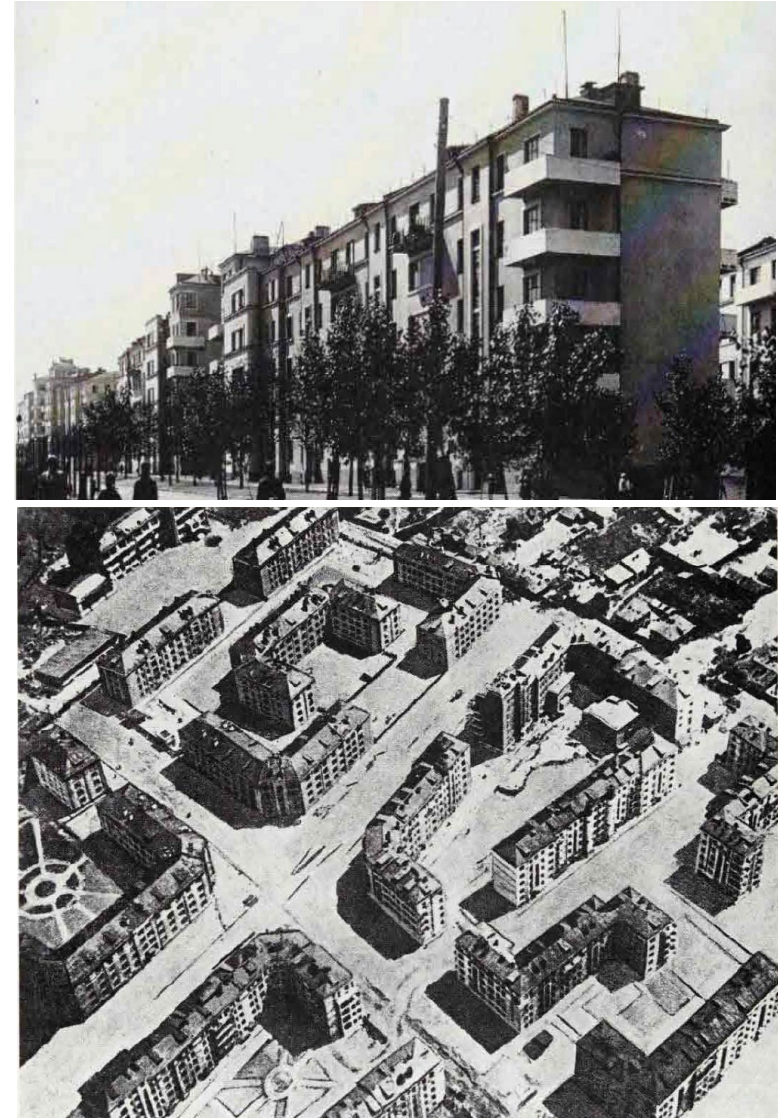
⁶¹ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 275)

⁶² ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 184)

εξακολουθούσαν να στοιχίζουν σχετικά ακριβά, εφόσον τα τεχνικά μέσα δεν είχαν εξελιχθεί. Υπό το βάρος των συνθηκών της εποχής, φάνηκε πως ήταν αδύνατο να δοθεί ένα διαμέρισμα σε κάθε οικογένεια, καθώς κάτι τέτοιο δεν το επέτρεπαν ούτε οι οικονομικές δυνατότητες του κράτους, ούτε το επίπεδο της τεχνολογίας. Έτσι οι νέες συνοικίες χτίζονται στα πρότυπα παλιών κατοικιών, ενώ συγχρόνως και εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών, άρχισαν να μένουν περισσότερες οικογένειες σε κατοικίες που η σύλληψη τους τις προόριζε μόνο για μία, κάνοντας την κατάσταση αφόρητη. Η κάθε οικογένεια καταλάμβανε ένα τμήμα της συνολικής κατοικίας ενώ οι βοηθητικοί χώροι και οι χώροι υγιεινής ήταν κοινόχρηστοι. Το χειρότερο είναι όμως, ότι καθώς γενικεύονταν από ανάγκη μια τέτοια «συλλογική» χρήση των διαμερισμάτων που προορίζονταν για μια μόνο οικογένεια, άρχισαν συγχρόνως να παίρνονται νομοθετικά μέτρα που αποσκοπούσαν στην αύξηση της επιφάνειας των τέτοιου είδους διαμερισμάτων, για να γίνει δήθεν «πιο άνετος» ο καταμερισμός των τμημάτων τους σε διάφορες οικογένειες. Έτσι κατά κάποιο τρόπο επισημοποιούνταν ο παραλογισμός του να χρησιμοποιούνται από πολλές οικογένειες κατοικίες σχεδιασμένες για μόνο μία. Το αποτέλεσμα ήταν να κατασκευαστεί πλήθος τέτοιων κατοικιών, πράγμα που συντηρούσε την άβολη συγκατοίκηση ενώ συγχρόνως, ακριβώς επειδή η επιφάνεια των κατοικιών αυτών ήταν αυξημένη, μειώθηκε ο συνολικός αριθμός ανεξάρτητων κατοικιών ή διαμερισμάτων που ήταν δυνατό να κατασκευάζονται μ' ένα ορισμένο κονδύλι του κρατικού προϋπολογισμού.»⁶³

Αποτέλεσμα ήταν η οικοδομική βιομηχανία να μην καταφέρει να συμβαδίσει με την πληθυσμιακή αύξηση, με αποτέλεσμα ο μέσος κατά κεφαλήν αστικός ζωτικός χώρος να μειωθεί από 6,4 τ.μ. το 1923 σε 5,8 τ.μ. το 1926.⁶⁴ Έπρεπε λοιπόν οπωσδήποτε να τερματιστεί αυτός ο

Εικ.19: Συγκροτήματα κατοικιών του Motylev, στην οδό Dubrovnskaya της Μόσχας το 1926-27, άποψη συγκροτήματος και αεροφωτογραφία.

⁶³ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 184)

⁶⁴ Andrusz, Gregory D., Ο.π. (σελ.17)

φαύλος κύκλος, ανακαλύπτοντας έναν τύπο κατοικίας για μια μόνο οικογένεια, που να είναι λιγότερο ακριβός, πιο εύκολος στην κατασκευή, και για τον οποίο θα χρειάζονταν επίσης λιγότερος χρόνος απ' ότι για τον παραδοσιακό τύπο. Ο τελευταίος τύπος, εκτός από τ' άλλα, έκανε όπως έγινε κατανοητό άβολη ή πολλές φορές αφόρητη την συγκατοίκηση, εξαιτίας της εσωτερικής του διαρρύθμισης. Για να φτάσει όμως κανείς σ' ένα τέτοιο αποτέλεσμα, έπρεπε προφανώς ν' αναζητήσει λύσεις προς μια εντελώς διαφορετική κατεύθυνση, προσπαθώντας να δημιουργήσει όχι μια πιο μικρή κατοικία, αλλά μια κατοικία εντελώς διαφορετική. Έτσι ξεκίνησε η εισαγωγή στην προβληματική της κατοικίας, των εννοιών της τυποποίησης, της προκατασκευής κλπ. που αναζητούσαν βέβαια για πραγματοποίηση τους νέες τεχνικές και νέα υλικά.⁶⁵

---

⁶⁵ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 184)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΟΙ ΝΕΟΙ ΤΥΠΟΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ (1925 - 1932)

3.1. Η αναζήτηση νέων μορφών συλλογικής κατοίκησης

Η δεύτερη περίοδος ορίζεται από τα μέσα της ΝΕΠ (1921-1928) μέχρι το τέλος του Πρώτου Πενταετούς Σχεδίου (1929-1933). Είναι η περίοδος, όπου η ΕΣΣΔ ρίχνει όλες τις δυνάμεις της για την εκβιομηχάνιση της χώρας, όπως καθόριζε το Πρώτο Πενταετές Σχέδιο, στο πλαίσιο του Κεντρικού Σχεδιασμού της οικονομίας, καθώς η περίοδος της έντονης αστάθειας έχει περάσει, και συνεπώς, αυξάνεται κατακόρυφα η οικοδομική δραστηριότητα. Το 1923 κατασκευάστηκαν 1.000.000 τ.μ. αστικές κατοικίες, το 1925 3.000.000 τ.μ., ενώ στην περίοδο 1925-1930 περισσότερα από 30.000.000 τ.μ.⁶⁶ Αυτή η περίοδος θα χαρακτηριστεί από την έντονη αναζήτηση και την επιστημονική προσέγγιση στο τομέα της κατοικίας, τόσο για τον χαρακτήρα, όσο και για τη μορφή που θα έχει.

Η ιδέα μιας νέας μορφής κατοικίας, που δεν θα έμοιαζε με την παλιά, αλλά θα συνδυάζε μονάδες κατοικιών με κοινόχρηστες λειτουργίες προέκυψε από την διπλή πρόθεση για οικονομία και χωρική έκφραση του νέου τρόπου ζωής. Από οικονομικής πλευράς, η συγκέντρωση λειτουργικών χώρων θα ήταν λιγότερο δαπανηρή, προσφέροντας τη δυνατότητα παροχών που δεν θα ήταν εφικτές για κάθε διαμέρισμα ξεχωριστά, παράλληλα με την μεταφορά της οικιακής οικονομίας και της κατανάλωσης από την ιδιωτική στην κοινόχρηστη σφαίρα. Σε ότι αφορά την κοινωνική και

πολιτική διάσταση, θα ενθάρρυνε το συλλογικό τρόπο ζωής και την κοινωνική επαφή των κατοίκων, αντί της εσωστρέφειας και της κοινωνικής απομόνωσης.

Σε αυτή τη βάση, εμφανίζεται ο βασικός διαχωρισμός ανάμεσα στον ιδιωτικό χώρο της οικιστικής μονάδας και στον κοινόχρηστο χώρο, σε επίπεδο μεγέθους, λειτουργίας και ποιότητας, δημιουργώντας μια αλληλεξαρτώμενη σχέση. Αυτοί οι δύο τομείς αποτέλεσαν την αφετηρία του πειραματισμού με την έννοια της συλλογικής κατοικίας. Η πιο πρωτοποριακή τυπολογική αλλαγή αφορούσε την αναδιάταξη και τη μείωση των λειτουργιών στις ιδιωτικές οικιστικές μονάδες, και τη μεταφορά τους σε πολυλειτουργικούς κοινόχρηστους χώρους. Οι κοινόχρηστοι αυτοί χώροι προέκυψαν από τη συγκέντρωση των παραδοσιακών οικιακών εγκαταστάσεων και λειτουργιών σε ένα κεντρικό σημείο. Η καινοτομία αυτού του τύπου κτηρίου δε βρίσκεται αποκλειστικά στις ιδιωτικές οικιστικές μονάδες, ούτε στους κοινόχρηστους χώρους, αλλά στη συνεργασία και την αλληλεπίδραση αυτών των δύο τομέων, που δημιουργούν ένα ενιαίο σύνολο. Η ουσία και η σημασία των δύο τομέων προκύπτει από τη μετάβαση των λειτουργιών μεταξύ τους. Καθώς οι ιδιωτικές οικιστικές μονάδες χάνουν τις παραδοσιακές οικιακές εγκαταστάσεις, λόγω της μεταφοράς τους στους κοινόχρηστους χώρους, το κέντρο βάρους των κτηρίων μετατοπίζεται από τον ιδιωτικό στον κοινόχρηστο τομέα. Έτσι, δημιουργείται μια ισορροπία ανάμεσα στους δύο τομείς, που καθορίζει τη φύση τους, τον

⁶⁶ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 182)

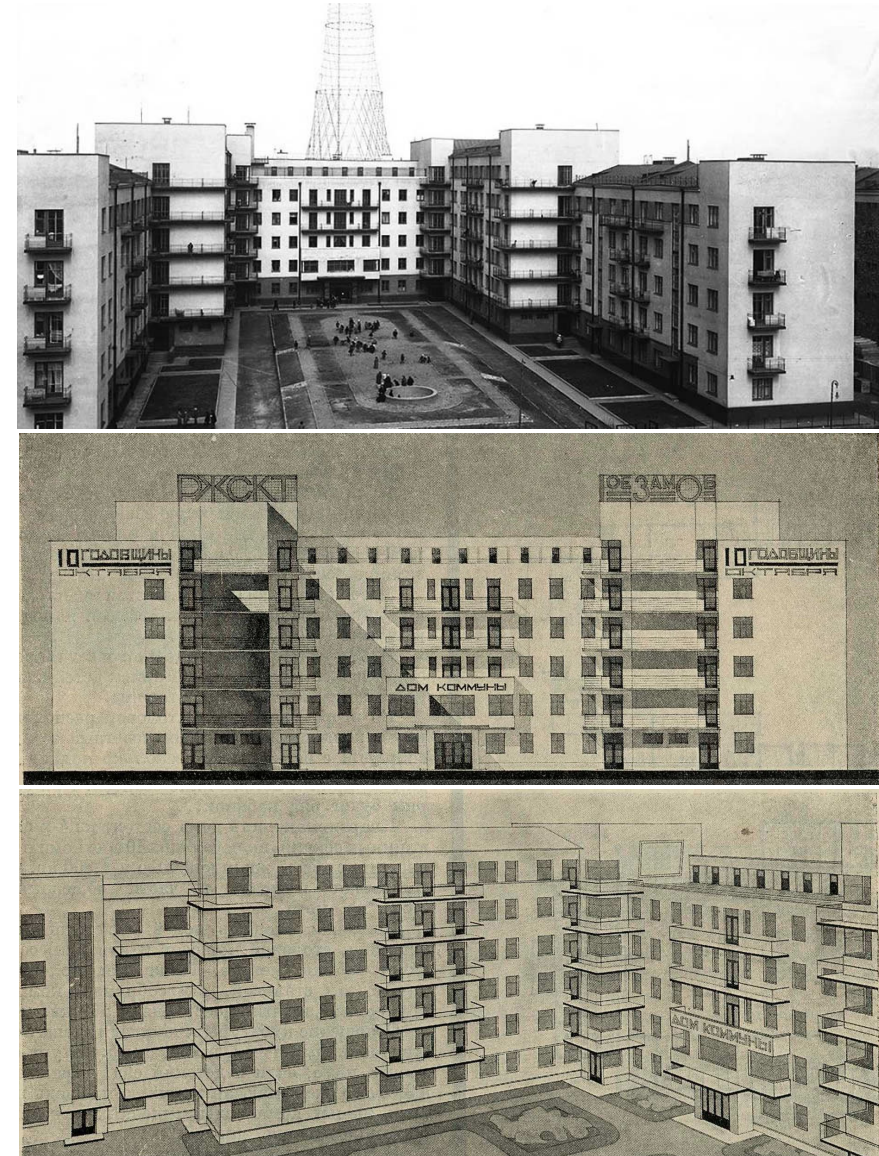
τρόπο ζωής και τη σημασία του κοινόχρηστου τομέα σε σχέση με τον ιδιωτικό.⁶⁷ Τα σπίτια κοινότητες που εμφανίστηκαν αυτήν την περίοδο μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο κατηγορίες: τα «μεταβατικά» - σπίτια κοινότητες και τα «πλήρως κολεκτιβοποιημένα» - σπίτια κοινότητες, ανάλογα με το βαθμό κολεκτιβοποίησης της ζωής.

3.1.1. Το πρώτο σπίτι-κοινότητα (Dom-Kommuna)

Η πρώτη εμφάνιση του «σπιτιού - κοινότητα» θα γίνει το 1925, όταν το Σοβιέτ της Μόσχας μαζί με το συνεταιρισμό του μεταλλουργικού εργοστασίου «Red Proletary», διεξήγαγε ένα διαγωνισμό για το σχεδιασμό του, προκειμένου να στεγάσει τους εργαζομένους του μεταλλουργικού εργοστασίου, στην περιοχή Khavsko-Shabolovsky. Στον πρόλογο του προγράμματος αναφέρονται :

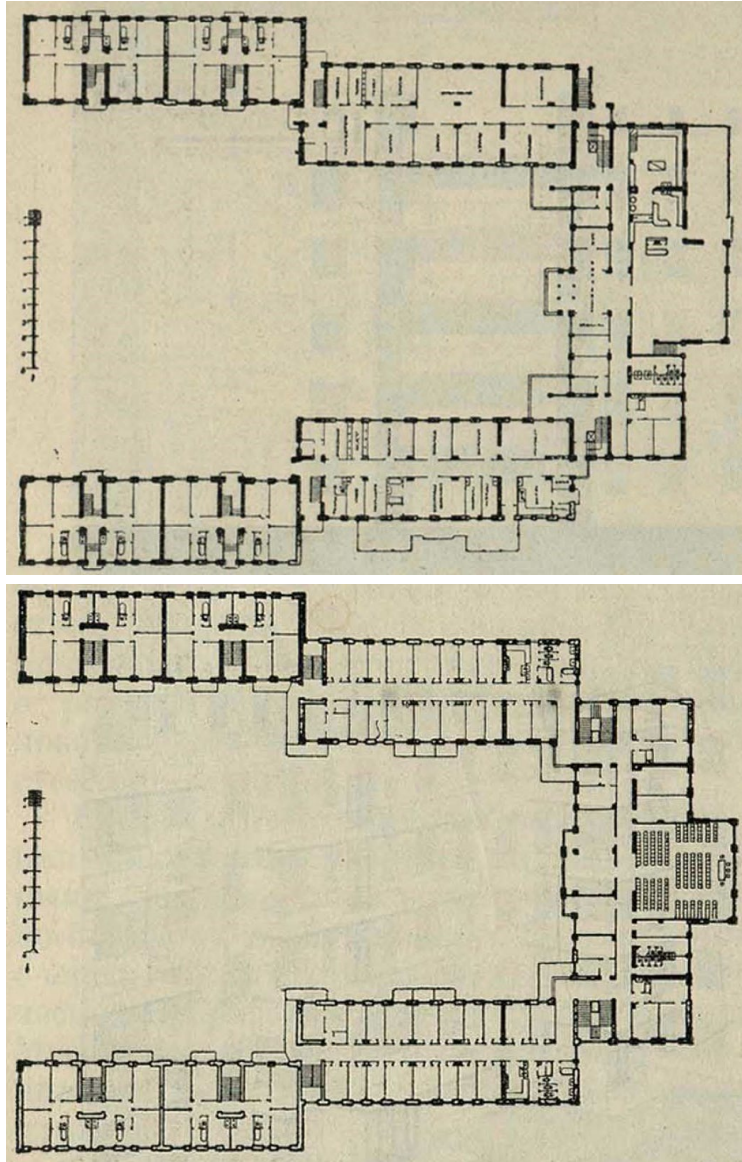
Το πρόγραμμα είχε γίνει για πληθυσμό 750-800 κατοίκων (10% εργένηδες, 30% ζευγάρια χωρίς παιδιά και 60% οικογένειες των 3 έως 5 ατόμων). Διευκρινίζονταν ότι «τα ενοίκια μαζί με τα κοινόχρηστα έξοδα δεν θα έπρεπε να ξεπερνούν τα ενοίκια των πέτρινων σπιτιών που είχαν κατασκευαστεί στη Μόσχα από τους εργατικούς συνεταιρισμούς».

Το σύνολο του προγράμματος περιελάμβανε όλα τα στοιχεία που αργότερα θα γίνουν οι «σταθερές» του υποχρεωτικού προγράμματος για κάθε σπίτι-κοινότητα. Δηλαδή, τραπεζαρία, κουζίνα, χώρους συλλογικών εξυπηρετήσεων πλυντήριο, στεγνωτήριο κλπ. καθώς και ορισμένους χώρους ανάπαυσης και εκπολιτιστικής χρήσης. Το πρόγραμμα έδινε ιδιαίτερη σημασία στην ακουστική μόνωση, και στην ανάγκη να υπάρχουν εντοιχισμένες ντουλάπες και ράφια. Διευκρίνιζε ακόμα ότι το κύριο τμήμα της κατοικίας, εκτός από τους

Εικ.20: Η πρόταση των G. Wolfensohn, E. Volkov, και S. Aizikovich

⁶⁷ ILIAS OIKONOMAKIS, DOMESTIC CONFLICTS, FORMS OF COLLECTIVE LIVING IN METROPOLITAN LONDON, AA Projective Cities, 2017, (σελ.70)

Εικ. 21: Κάτοψη ισόγειου & τυπική κάτοψη ορόφου

βοηθητικούς χώρους, θα αποτελείται από ξεχωριστά δωμάτια των 9 τ.μ., με δυνατότητα συνένωσης τους, στην περίπτωση διαμερισμάτων που προορίζονται για μεγάλες οικογένειες.⁶⁸

Από τον προαναφερθέντα διαγωνισμό, επιλέχθηκε η πρόταση των G. Wolfensohn, E. Volkov και S. Aizikovich, που είχε προκύψει ύστερα από ευρεία συζήτηση με τους εργάτες που θα στεγάζονταν εκεί. Η κάτοψη του κτηρίου, που θυμίζει το φαλανστηριο του Φουριέ, οργανώνεται σε σχήμα Π, όπου στο κεντρικό τμήμα του υπάρχουν οι κοινόχρηστες λειτουργίες, ενώ εκατέρωθεν αυτού βρίσκονται οι μονάδες κατοικιών. Το κτίριο είναι 5 και 6 ορόφων, και στον κεντρικό ελεύθερο χώρο του οικοπέδου διαμορφώνεται μια πλατεία με φυτεύσεις.

Οι μονάδες κατοικιών είναι δύο τύπων:

Ο πρώτος τύπος προοριζόταν για οικογένειες, και αφορά 40 διαμερίσματα των 45 τ.μ. και 3 δωματίων, με κουζίνα και μπάνιο, που αποτελεί μια παραλλαγή των τυποποιημένων μονάδων του διαγωνισμού του Mossoviet, με ανεξάρτητη είσοδο από τους προθαλάμους των κλιμακοστασίων που δεν συνδέονται άμεσα με τους κοινόχρηστους χώρους, αλλά έχουν απευθείας πρόσβαση από την πλατεία. Ο δεύτερος τύπος αφορά τα 230 διαμερίσματα των 9-12 τ.μ., που διέθεταν εντοιχισμένες ντουλάπες και συνδέονταν μέσω διαδρόμου με το κοινόχρηστο τμήμα της κοινότητας και τους χώρους υγιεινής.

Οι κοινόχρηστοι χώροι στο ισόγειο περιλάμβαναν βρεφονηπιακό σταθμό, νηπιαγωγείο και κυλικείο, ενώ στους ορόφους υπήρχαν κουζίνα, τραπεζαρία, κλαμπ,

⁶⁸ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 198)

αναγνωστήρια κ.α. Στο δώμα υπήρχε γυμναστήριο και θερινός κινηματογράφος.⁶⁹

Ενδεικτικές του τρόπου ζωής στο σπίτι-κοινότητα, είναι οι οδηγίες οι οποίες δίνονταν στον κάθε χρήστη για την εγκατάστασή του, οι οποίες περιείχαν μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα σημεία:

- Οι κάτοικοι της κοινόχρηστης κατοικίας δεσμεύονται να απέχουν από τη μεταφορά ειδών οικιακού εξοπλισμού και περιουσίας που δεν πληροί τις συνθήκες διαβίωσης στο σπίτι (παλιά έπιπλα, εικόνες, μαγειρικά σκεύη, κ.λπ.).
- Όλα τα άτομα που μετακομίζουν στην κοινότητα δεσμεύονται να μεταβαίνουν για τη σίτιση τους στην συλλογική κουζίνα του σπιτιού.
- Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας όλων εκείνων που μετακομίζουν στο σπίτι, απαιτείται να στεγάζονται και να εκπαιδεύονται κατά τη διάρκεια της ημέρας σε εγκαταστάσεις παιδικής μέριμνας στο σπίτι. Οι κάτοικοι της κοινότητας αναλαμβάνουν να συμμετέχουν ενεργά στις κοινωνικές, πολιτιστικές και καθημερινές εργασίες της κοινότητας, καθώς και στη διαχείριση της οικονομίας του σπιτιού.
- Κατά το 1930 όλοι οι κάτοικοι της κοινότητας αναλαμβάνουν να εξαλείψουν τον αναλφαριθμητισμό τους. Όλα τα μέλη της κοινότητας είναι υποχρεωμένα να αγωνιστούν με τον πιο αποφασιστικό τρόπο ενάντια στον αλκοολισμό, την αγένεια και την έλλειψη κουλτούρας, τη θρησκευτικότητα και άλλα φαινόμενα του παλιού τρόπου ζωής.

- Τα μέλη της κοινότητας είναι υποχρεωμένα να αγωνιστούν για την ανασυγκρότηση και την κοινωνικοποίηση της ζωής, όχι μόνο στην δική τους κοινότητα, αλλά και σε κοντινά κτήρια συνεταιρισμών στέγασης, καθώς και στις επιχειρήσεις όπου εργάζονται.
- Οι κάτοικοι ενός κοινοτικού σπιτιού αναγνωρίζουν ως δεσμευτικές τις αποφάσεις του συντροφικού δικαστηρίου της κοινότητας για θέματα εσωτερικού χαρακτήρα, καθώς και τους εσωτερικούς κανονισμούς και αποφάσεις γενικών συνελεύσεων των κατοίκων του σπιτιού.
- Όλες οι δραστηριότητες για την οργάνωση της νέας ζωής στο κοινόχρηστο σπίτι πραγματοποιούνται με έξοδα των ίδιων των κατοίκων. Σε περίπτωση συστηματικής παραβίασης των κανόνων διαμονής, οι κάτοικοι της κοινοτικής κατοικίας, με απόφαση της γενικής συνέλευσης, μπορούν να εκτοπιστούν σε άλλη περιοχή.⁷⁰

⁶⁹ https://ru.wikipedia.org/wiki/Дом-коммуна_РЖСКТ_«1-е_Замоскворецкое_объединение»

⁷⁰ Справительство Москвы. 1929. № 12 (σελ. 11)

3.2. Μεταβατικά - σπίτια κοινότητες

Μεταβατικά χαρακτηρίζονται τα σπίτια κοινότητες, που είναι σχεδιασμένα να ενθαρρύνουν τη μετάβαση των κατοίκων προς το νέο τρόπο ζωής, χωρίς να τους αναγκάσουν. Διατηρείται έτσι, μια ισορροπία στη βαρύτητα που θα έχουν οι οικιστικές μονάδες και ο κοινόχρηστος τομέας τις κοινότητας. Κάθε οικιστική μονάδα έχει μια σχετική αυτοτέλεια, διατηρώντας ένα επίπεδο ιδιωτικότητας και οικιακών λειτουργιών, δίνοντας την δυνατότητα στον κάτοικο να επιλέξει αν θα απομονωθεί ή αν θα κοινωνικοποιηθεί. Σκοπός τις κοινότητας είναι να δημιουργήσει τις συνθήκες, ώστε ο χρήστης να επιλέξει από μόνος του να ζήσει συλλογικά, και όχι επειδή δεν θα μπορεί να κάνει αλλιώς, λόγω έλλειψης ιδιωτικού χώρου.

Ενώ υπάρχει ένα ανεπτυγμένο δίκτυο κοινόχρηστων λειτουργιών, το μέγεθος και η λειτουργική αυτοτέλεια κάθε οικιστικής μονάδας καθορίζεται από τον τύπο κατοίκων που πρόκειται να στεγάσει. Η οικογενειακή μονάδα, με τις ιδιαίτερες ανάγκες της, λαμβάνεται υπόψιν στο κτιριολογικό πρόγραμμα, διατηρώντας το ιδιωτικό της χώρο με μια σχετική αυτοτέλεια στο κτήριο. Οι μονάδες που προορίζονται για μεμονωμένα άτομα ελαχιστοποιούνται σε διαστάσεις και λειτουργίες, ωθώντας τη διαβίωση των κατοίκων τους προς τους κοινόχρηστους χώρους. Αυτός ο τύπος κοινοτικής κατοικίας θα αποτελέσει το έδαφος για τη συστηματική έρευνα που θα ακολουθήσει, όσον αφορά τον εξορθολογισμό και την τυποποίηση των οικιστικών μονάδων, αλλά και τη συγκρότηση των μονάδων μεταξύ τους, και τη σύνδεσης τους με τους κοινόχρηστους χώρους.

3.2.1. Η Ένωση Σύγχρονων Αρχιτεκτόνων (Ο.Σ.Α.)

Η δημιουργία της Ένωσης Σύγχρονων Αρχιτεκτόνων (Ο.Σ.Α. - Obединение Современных Архитекторов) το 1925, αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στην πορεία των αναζητήσεων πάνω στη συλλογική κατοίκηση των επόμενων χρόνων. Ο κύριος πυρήνας των ιδρυτικών μελών αποτελούνταν από τους Μ. Ginzburg, τους αδερφούς Vensin, Ι. Leonidov και Μ. Barshch, Α. Pasternak, G. Wegman, L. Komarova και Μ. Okhitovich.

Η Ο.Σ.Α. αποτέλεσε τον αρχιτεκτονικό εκφραστή του κονστρουκτιβισμού στην ΕΣΣΔ και δημιουργήθηκε ως απάντηση στην αναποτελεσματικότητα της ρασιοναλιστικής ομάδας Α.Σ.Ν.Ο.Β.Α., που είχε μια πρωτίστως μορφολογική και αισθητηριακή σχεδιαστική προσέγγιση σε σχέση με τη λειτουργία, για να δώσει ουσιαστικές λύσεις στα οξυμένα στεγαστικά προβλήματα. Οι κονστρουκτιβιστές, κινούμενοι παράλληλα με το πνεύμα της εποχής και την πορεία εκβιομηχάνισης στην ΕΣΣΔ, θα γίνουν οι εκφραστές μιας φανξιοναλιστικής σχεδιαστικής προσέγγισης, χωρίς όμως να περιοριστούν σε τεχνοκρατικά πλαίσια. Θα προσπαθήσουν να δώσουν μια νέα διάσταση στο ρόλο του αρχιτέκτονα, επιχειρώντας να ενοποιήσουν το τεχνικό κομμάτι της εργασίας με το κοινωνικό της περιεχόμενο, που είναι ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός της νέας κοινωνίας. Πρόκειται για μια προσπάθεια αλλαγής του παραδοσιακού *modus operati* του αρχιτέκτονα, εισάγοντας μια διεπιστημονική προσέγγιση δουλειάς, καθώς λίγο μετά την ίδρυση της, η Ο.Σ.Α. άρχισε να δέχεται μέλη και από συγγενής επιστημονικούς χώρους, όπως η κοινωνιολογία και η μηχανική.⁷¹

Ο Ginzburg πίστευε ότι η εφαρμογή της επιστήμης και της τεχνολογίας που συνεπάγεται η "μηχανοποίηση της ζωής" δεν ήταν απλώς θέμα νέου εξοπλισμού, αλλά

⁷¹ Κ. Frampton, Ο.π. (σελ.160)

συνεπαγόταν την εισαγωγή νέων και ορθολογικών μεθόδων σχεδιασμού που προέρχονταν από την πρακτική της μηχανικής στην αρχιτεκτονική εργασία. Σε μια σειρά άρθρων σχετικά με την κονστρουκτιβιστική θεωρία, ο Ginzburg έθεσε τις αρχές της λεγόμενης Λειτουργικής Μεθόδου, η οποία στη συνέχεια αναπτύχθηκε περαιτέρω και έλαβε ευρεία διάδοση. Η λειτουργία, στο μέτρο που αφορούσε τους κονστρουκτιβιστές, όφειλε να έχει προτεραιότητα στην προετοιμασία μιας χωρικής σύνθεσης για ένα κτήριο. Η Λειτουργική Μέθοδος ξεκινούσε από τις λειτουργικές απαιτήσεις μιας δεδομένης δομής, όπως η χωροθέτηση των επιμέρους μονάδων στέγασης μεταξύ τους, το διάγραμμα κίνησης της εν λόγω δραστηριότητας κ.λπ. Γι' αυτό το λόγο έκαναν χρήση της λεγόμενης "μεθόδου των περιπτέρων" στη σύνθεση, σύμφωνα με την οποία ένα κτήριο ή συγκρότημα χωρίζεται σε αυτοτελείς χώρους σύμφωνα με τη λειτουργία τους. Οι παραπάνω χώροι συνδέονταν στη συνέχεια με διαδρόμους ή γέφυρες, ανάλογα με τις απαιτήσεις της συνολικής χρήσης του κτηρίου. Σε γενικές γραμμές, όταν ασχολήθηκαν με τη μορφολογία των κτηρίων, οι κονστρουκτιβιστές έδωσαν προτεραιότητα στην κοινωνική λειτουργία της κατασκευής, παρά στη χρηστική της πτυχή. Η απλότητα των νέων αρχιτεκτονικών μορφών δικαιολογούνταν για λειτουργικούς και κατασκευαστικούς λόγους. Η χρηστικότητά δεν επιβαρυνόταν πλέον από αισθητικές εκτιμήσεις, και η οπτική αντίληψη προερχόταν από το κοινωνικό περιεχόμενο της δομής. Για τους κονστρουκτιβιστές, το βασικό καθήκον του αρχιτέκτονα ήταν να οργανώσει ένα νέο τρόπο ζωής.⁷²

Την αποστολή τους αυτοί οι αρχιτέκτονες την αντιλαμβάνονταν ως συμμετοχή στο κοινό για όλους έργο, που θεμελίωσε η επανάσταση του Οκτώβρη: Το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Ο αρχιτέκτονας μέσα στην καινούργια κοινωνία δεν θα

ήταν ένας απλός «μορφοκατασκευαστής» όπως άλλοτε, καθώς πια όφειλε να ικανοποιήσει κοινωνικές, και όχι ατομικές επιταγές και παραγγελίες, ενώ έπρεπε να συμμετέχει σε όλα τα στάδια της επεξεργασίας και διαχείρισης των έργων, τόσο ως αρχιτέκτονας, όσο και ως πολίτης.⁷³

Ο Ginzburg, στην πρώτη συνδιάσκεψη της ΟΚΑ το 1928, ανέφερε όσον αφορά τον ορισμό της αποστολής του αρχιτέκτονα σχετικά με την κατοικία:

«Για τους κονστρουκτιβιστές ο σκοπός ορίζεται με εντελώς διαφορετικά κριτήρια. Αν για τους παλιούς αρχιτέκτονες ο σκοπός ήταν να βρουν μια μορφή στην παραγγελία που τους ανέθεταν, για μας σκοπός είναι να συνθλίψουμε τις παλιές ιδέες που συνήθως βρίσκονται κωδικοποιημένες στα προγράμματα, θέτοντας τα περιοριστικά όρια στα οποία θα ασκηθεί η δημιουργική πρωτοβουλία. Ένα παράδειγμα: η εργατική κατοικία. Ο σκοπός μοιάζει εντελώς ξεκάθαρος. Αλλά η στοιχειώδης έννοια του σκοπού, που έχουν οι περισσότεροι αρχιτέκτονες, έχει σαν αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα της εργατικής κατοικίας, κάτω από το ίδιο πρίσμα, με τα προβλήματα της αστικής κατοικίας. Κάτι τέτοιο εκδηλώνεται τελικά, με το να επιχειρείται ο περιορισμός των διαστάσεων των δωματίων. Οι κονστρουκτιβιστές από την πλευρά τους, αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα του σκοπού παίρνοντας όσο γίνεται υπόψη τους τις αλλαγές που προκαλούνται στις συνήθειες του τρόπου ζωής μας, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις και τα θεμέλια για ένα εντελώς νέο τύπο κατοικίας(...) Στόχος μας και σκοπός μας δεν είναι η εκτέλεση μιας οποιασδήποτε παραγγελίας, αλλά η εργασία μαζί με το προλεταριάτο, η συμμετοχή στο έργο της οικοδόμησης μια καινούργιας ζωής, ενός νέου τρόπου ζωής.»⁷⁴

⁷² Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 194)

⁷³ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 137)

⁷⁴ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 138)

3.2.2. Ο κοινωνικός πυκνωτής

Ο Μ. Ginzburg στην εισήγηση του κατά την πρώτη συνδιάσκεψη της Ο.Σ.Α. ανέφερε: «Τα έργα μας πρέπει να βασίζονται πάνω απ' όλα σε μια βαθιά και συνεπή μελέτη του προγράμματος και πρέπει να τα βλέπουμε κάτω από το φως των δικών μας πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών. Τα έργα μας πρέπει να βασίζονται πάνω απ' όλα στον ορισμό και τη δημιουργία των κοινωνικών πυκνωτών της εποχής μας. Εδώ βρίσκεται ο κύριος αντικειμενικός σκοπός του κονστρουκτιβισμού στην αρχιτεκτονική.»⁷⁵

Η θεωρία του κοινωνικού πυκνωτή αναπτύχθηκε πάνω στην ολιστική αντίληψη του χώρου και της διαλεκτικής αλληλεπίδρασης που έχει με τον άνθρωπο. Η αστική και μικροαστική κατοικία, που είχε σαν προορισμό να τονώσει και να εκμεταλλευτεί τον ατομικισμό και την αναδίπλωση του καθενός στον εαυτό του, είναι το αντικατόπτρισμα του καπιταλισμού που νικήθηκε στην επανάσταση. Βλέποντας πως οι άνθρωποι είναι αντικατοπτρισμοί των συνθηκών ζωής τους, οι αρχιτέκτονες θα επιχειρήσουν να μεταβάλλουν την ανθρώπινη φύση, δημιουργώντας τους χώρους, τους όγκους και τις ποιότητες που είναι απαραίτητοι για την ανάπτυξη του νέου ανθρώπου, σύμφωνα με την εικόνα της κοινωνίας που επιδιώκεται να οικοδομηθεί.⁷⁶ Ακριβώς όπως οι ηλεκτρικοί πυκνωτές μεταμορφώνουν τη φύση του ρεύματος, έτσι και οι κοινωνικοί πυκνωτές, που οραματίζονταν, θα πρέπει να μεταμορφώνουν τον ατομιστή άνθρωπο, που έχει έγνοιες μόνο για τα προσωπικά του ενδιαφέροντα (πλάσμα της καπιταλιστικής κοινωνίας) σε ολοκληρωμένο άνθρωπο, συνειδητό αγωνιστή της σοσιαλιστικής κοινωνίας, μέσα στην οποία το προσωπικό ενδιαφέρον του καθενός, διαλύεται για τα ενδιαφέροντα του συνόλου.⁷⁷ Με την επινόηση του «κοινωνικού πυκνωτή» επιδιώχθηκε να

κατασκευαστεί ένας νέος «κοινωνικός τύπος», όπου «όλα τα στοιχεία και τα μέρη ενός κτηρίου, χωρίς εξαίρεση, πηγάζουν από την κοινωνική και τεχνική λειτουργία τους». Οι κονστρουκτιβιστές εφάρμοσαν αυτήν την έννοια σε μια σειρά αρχιτεκτονικών και αστικών δομών, συμπεριλαμβανομένων των «κοινοτικών κατοικιών, εργατικών λεσχών, παλατιών της εργασίας, διοικητικών κτηρίων, ακόμη και εργοστασίων», τα οποία αποτελούσαν μέρη ενός μεγαλύτερου συνόλου, του «γενικού πυκνωτή» που ήταν η πόλη.

Η υποκείμενη φιλοσοφία πίσω από την έννοια του «κοινωνικού πυκνωτή» είναι ότι η χωρική μορφή, δεν επηρεάζει μόνο την ανθρώπινη εμπειρία, αλλά ρυθμίζει την ανθρώπινη συμπεριφορά και μπορεί να έχει ισχυρό ψυχολογικό, ιδεολογικό, ακόμη και εκπαιδευτικό αντίκτυπο: ουσιαστικά, αυτή η αρχιτεκτονική μορφή μπορεί να προκαλέσει και να προάγει την κοινωνική επαφή. Ποτέ δεν πίστεψαν ότι αρκούσε να κατοικήσει κανείς μέσα στη νέα πόλη για να γίνει άλλος άνθρωπος. Πάντα θεωρούσαν πως η μεταβολή στην οικονομική βάση της κοινωνίας και οι σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής έχουν πρωταρχική και ουσιαστική σημασία. Αλλά, πίστευαν επίσης, πως τα φαινόμενα των κοινωνικών αλλαγών θα συμβούν και με τη βοήθεια του πλαισίου ζωής του περιβάλλοντος, και ότι η αρχιτεκτονική και η πολεοδομία θα έχουν να επιτελέσουν έναν διαπαιδαγωγικό ρόλο.⁷⁸

3.2.3. Ο συντροφικός διαγωνισμός του 1926

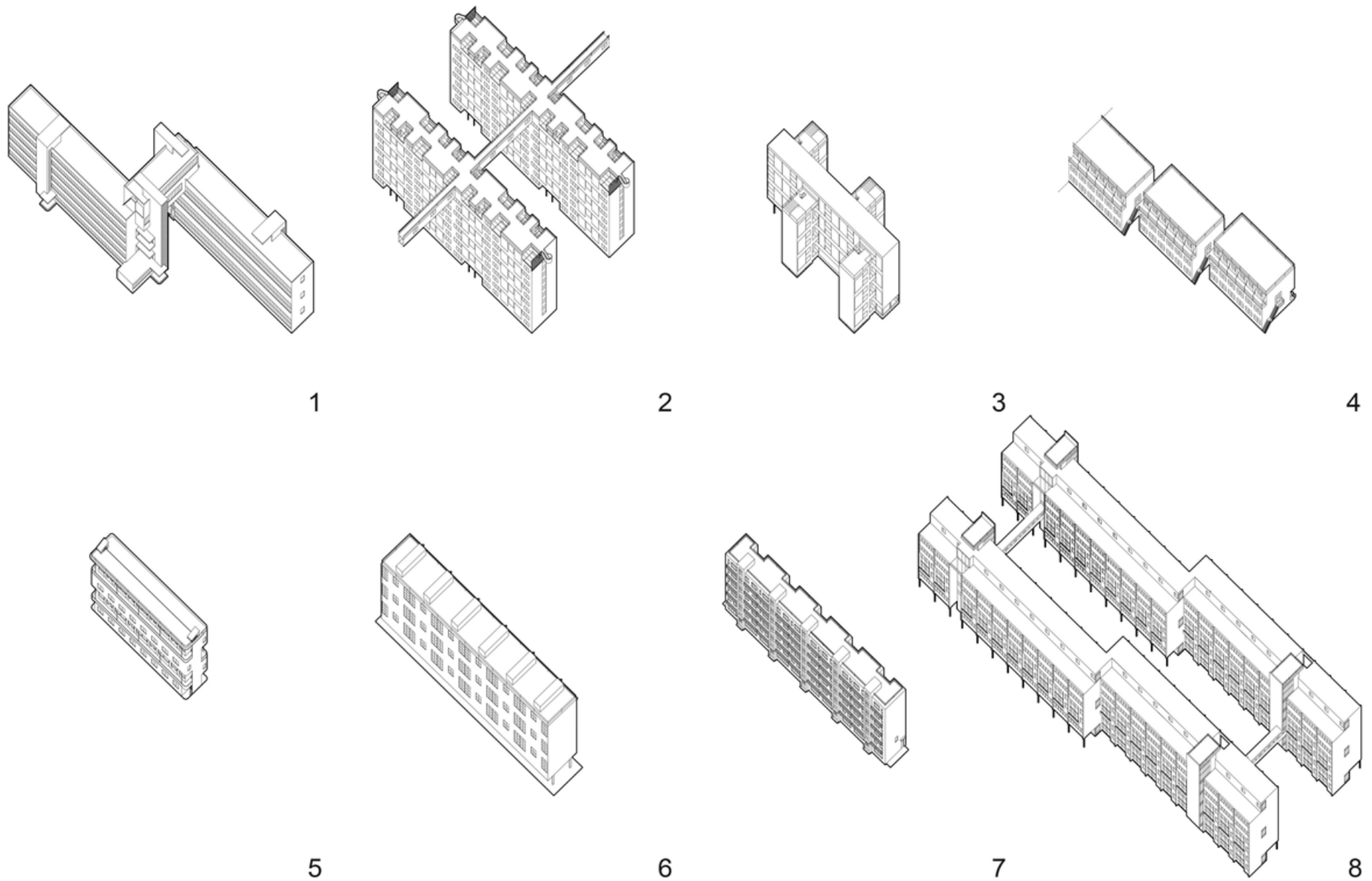
Η αναζήτηση για το μελλοντικό τύπο κατοικίας ξεκίνησε το 1926, όταν το 4^ο τεύχος του περιοδικού «Σύγχρονη Αρχιτεκτονική», που εκδίδονταν από την ομάδα της Ο.Σ.Α., ανακοίνωσε ένα συντροφικό διαγωνισμό πάνω στο θέμα «σπίτι-κοινότητα», για την παροχή στέγης σε εργατικές οικογένειες. Ο διαγωνισμός ανέφερε πως

⁷⁵ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 166)

⁷⁶ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 165)

⁷⁷ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 170)

⁷⁸ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 170)

Εκκ.22: 1) M. Ginzburg, 2) G. Vegman, 3) V. Vladimirov, 4) A. Ol', 5) N. Vorotyntseva & R. Polyak, 6) A. Nikol'skiy, 7) A. Pasternak, 8) I. Sobolev

οργανισμού για την προώθηση νέων παραγωγικών και οικιακών σχέσεων μεταξύ των εργαζομένων, που θα ενίσχυε την έννοια της κοινότητας». Το πρόγραμμα και οι παράμετροι του, θα καθορίζονταν μέσω έρευνας, με μορφή ερωτηματολογίου, που απευθύνονταν σε απλούς πολίτες και σε τεχνικούς των κατασκευών. Η πρώτη έρευνα, που απευθυνόταν σε πολίτες, περιλάμβανε έξι ερωτήσεις σχετικά με τις συνθήκες μετάβασης στο νέο τρόπο ζωής, καθώς και για μικροαστικά κατάλοιπα που θα έπρεπε να απορριφθούν. Η δεύτερη έρευνα, που αφορούσε ειδικούς, επικεντρώθηκε στην κτηριακή τεχνολογία, και έθεσε ερωτήματα σχετικά με τα υλικά και τις μεθόδους κατασκευής.⁷⁹

Με βάση τις απαντήσεις στα προαναφερθέντα ερωτηματολόγια, υποβλήθηκαν οκτώ προτάσεις από τους M. Ginzburg, G. Vegman, V. Vladimirov, A. Ol', N. Vorotyntseva και R. Polyak, A. Nikol'skiy, A. Pasternak και I. Sobolev, για το σχεδιασμό της κοινοτικής κατοικίας. Τα σχέδια των προτάσεων, υιοθετούσαν μια σύγχρονη αρχιτεκτονική γλώσσα που ευνοούσε την ελεύθερη χωροθέτηση, έναντι της περίκλειστης διάταξης. Παρά την κοινή αισθητική τους, τα σχέδια διέφεραν σε μεγάλο βαθμό ως προς την κλίμακα τους, λόγω της ελευθερίας που παρείχε η έλλειψη ενός σαφούς κτιριολογικού προγράμματος. Σε όλες τις προτάσεις, οι οικιστικές μονάδες περιλάμβαναν μια μικρή κουζίνα και ένα λουτρό, επιτρέποντας ένα βαθμό ιδιωτικότητας και αυτονομίας στην κάθε οικογένεια.

Τα σχέδια αυτά μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες, σύμφωνα με τον κύριο τρόπο κατανομής και σύνδεσης των επί μέρους κατοικιών:

- Οριζόντια κατανομή των μονάδων και κατοικιών, σε πολλά επίπεδα, που θυμίζουν το κτήριο Narkomfin των Ginzburg και Millinis.
- Κατακόρυφη κατανομή με κλιμακοστάσια, χρησιμοποιώντας τα ενδιάμεσα πλατύσκαλα για την είσοδο στις κατοικίες, γεγονός που σε επίπεδο τομής, επιτρεπόταν η αλληλοδιείσδυση των κατοικιών, της μίας μέσα στην άλλη.
- Μικτή λύση κατανομής των κατοικιών που επιτρέπει συνδέσεις τόσο οριζόντιες όσο και κατακόρυφες με χώρους για συλλογική χρήση.⁸⁰

3.2.4. Οι μονάδες του Stroikom

Ο διαγωνισμός είχε ως αποτέλεσμα να τονωθεί το ενδιαφέρον των κρατικών οργάνων για τη σημασία της έρευνας στον τομέα της κατοικίας, και να δημιουργηθεί το 1928 από το Stroikom (Κρατικό Οικονομικό Συμβούλιο για την Κατασκευή) της Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας των Σοβιέτ της Ρωσίας (R.S.F.S.R.) ένα ειδικό τμήμα έρευνας και μελέτης για την τυποποίηση της κατοικίας. Το τμήμα αυτό περιλάμβανε τους αρχιτέκτονες M. Bartch, A. Paternak, G. Sum-Schik και V. Vladimirov με διευθυντή τον M. Ginzburg.⁸¹

Η δημιουργία της ομάδας του Stroikom, εξέφραζε την ανάγκη για την ένταξη της κατοικίας στις κατευθύνσεις και στο πνεύμα του Πρώτου Πενταετούς Σχεδίου, και τον στόχο εκβιομηχάνισης της σοβιετικής οικονομίας. Με αυτόν τον τρόπο, για πρώτη φορά εμφανίστηκαν επιστημονικά πρωτόκολλα, πρότυπα, κανόνες και παράμετροι που δεν υπήρχαν στις προηγούμενες

⁷⁹ <https://journaleahn.org/article/id/7593/#n5>

⁸⁰ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 203)

⁸¹ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 186)

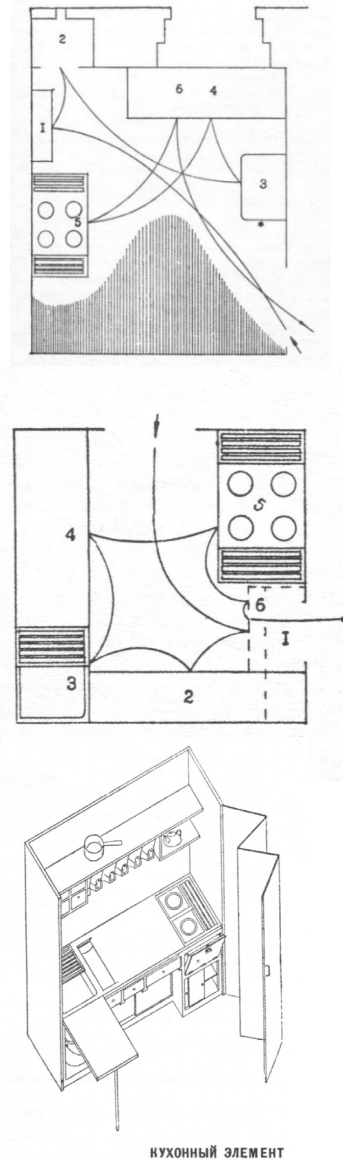
σχεδιαστικές αναζητήσεις, ώστε να περιορίσουν την καλλιτεχνική ελευθερία και δημιουργία. Η μετατόπιση από αφηρημένους ιδεολογικούς στόχους και προτάσεις, σε αρχές που είναι προσανατολισμένες στην παραγωγή, καθιέρωσε αντικειμενικά κριτήρια αξιολόγησης των νέων τύπων κατοικιών. Υπό τον κυβερνητικό έλεγχο, και ακολουθώντας τις διατάξεις για περιορισμό των δημοσίων δαπανών της κατασκευής, το τμήμα έπρεπε να σχεδιάσει μονάδες κατοικιών που να ικανοποιούν τέσσερις βασικούς στόχους.

Ο πρώτος στόχος ήταν να καλυφθεί η ζήτηση για εργατικές κατοικίες στις μεγάλες πόλεις, που σήμαινε πως θα έπρεπε σχεδιαστούν τυποποιημένες μονάδες κατοικίας με χαμηλό κόστος, έτοιμες για μαζική παραγωγή σε ολόκληρη τη χώρα σε σύντομο χρονικό διάστημα.

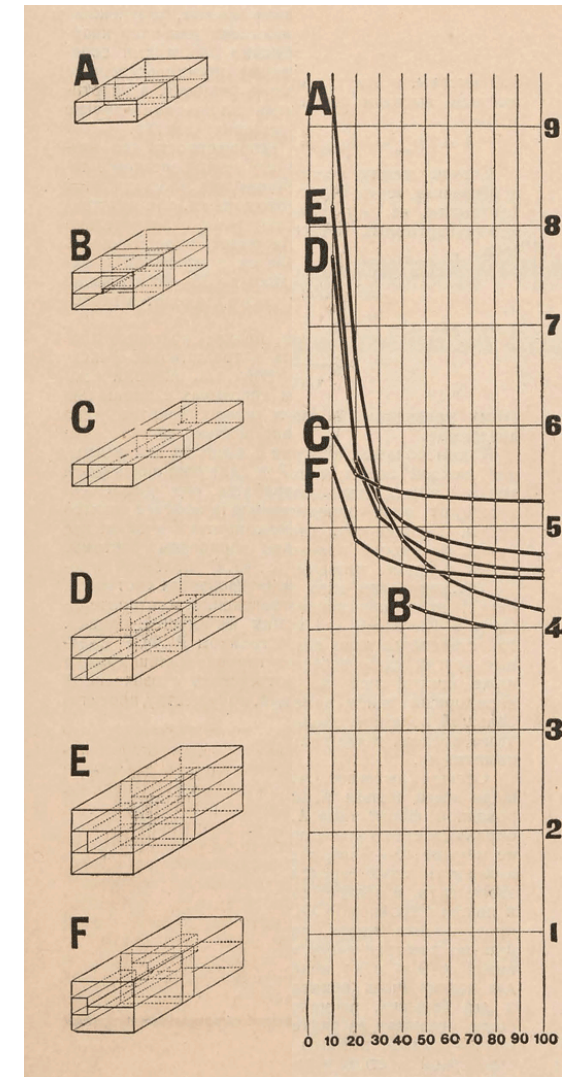
Ο δεύτερος στόχος ήταν η βελτίωση της ποιότητας των διαμερισμάτων, διασφαλίζοντας τον εγκάρσιο αερισμό, διπλό προσανατολισμό και φυσικό φωτισμό σε όλους τους χώρους της κατοικίας, καθώς και στους διαδρόμους και τα κλιμακοστάσια.

Ο τρίτος ήταν να μειωθεί η επιφάνεια των διαμερισμάτων, ώστε κάθε οικογένεια να έχει ένα δικό της μικρότερο διαμέρισμα, αντί να κατοικούν πολλές οικογένειες σε ένα μεγαλύτερο, καθώς υπήρχε η εκτίμηση ότι τα 3/4 του πληθυσμού των μεγάλων πόλεων χρειαζόνταν διαμερίσματα ενός ή δύο δωματίων. Οι διαστάσεις κι οι μορφές κάθε χώρου έπρεπε να είναι το αποτέλεσμα προσεκτικής μελέτης των λειτουργικών διαδικασιών, και ανάλογες με τον αριθμό των ενοίκων, σύμφωνα με τον κανόνα των 9 τ.μ. ανά άτομο. Επιπλέον, τα διαμερίσματα θα έπρεπε να είναι επιπλωμένα με τυποποιημένο εξοπλισμό (π.χ. εντοιχισμένα πτυσσόμενα κρεβάτια, πολυκούζινο κ.α.)

Ο τελευταίος στόχος ήταν η δημιουργία ενός νέου μεταβατικού τύπου κατοικίας, στον οποίο οι μονάδες κατοικιών θα συμπληρώνονται από κοινόχρηστους χώρους, ενθαρρύνοντας έναν πιο συλλογικό τρόπο ζωής.

Εικ. 23: Διάγραμμα κίνησης τυπικής και εξορθολογισμένης κουζίνας, μονάδα κουζίνας

Εικ. 24: Διάγραμμα οικονομικής απόδοσης διαφόρων τύπων κατοικιών.
Άξονας X: κατοικήσιμη επιφάνεια
Άξονας Y: οικονομικός συντελεστής

Ο σχεδιασμός όφειλε να ανταποκριθεί στις νέες κοινωνικές συνθήκες, όπου οι γυναίκες εργάζονται και τα παιδιά πηγαίνουν σχολείο, προάγοντας ταυτόχρονα την ανάπτυξη του πολιτισμού, της φυσικής αγωγής και του ελεύθερου χρόνου.⁸²

Με βάση τις παραπάνω παραμέτρους μελετήθηκαν διάφοροι τύποι οικιστικών μονάδων, που κάθε ένας αντιστοιχούσε σε διαφορετικό πρόγραμμα με διαφορετικές μεταβλητές και παραμέτρους. Για την ανάλυση της οικονομικής απόδοσης των διαμερισμάτων, όρισαν τον «οικονομικό συντελεστή κ», που ήταν το αποτέλεσμα της διαίρεσης του δομημένου όγκου της κατοικίας με την ωφέλιμη επιφάνεια της. Όσο χαμηλότερος ήταν ο συντελεστής, τόσο πιο οικονομικά αποδοτικός είναι ο αντίστοιχος τύπος στέγασης.

Οι αρχιτέκτονες της ομάδας του Stroikom, ξεκίνησαν από την ανάλυση διαμερισμάτων που είχαν ήδη κατασκευαστεί. Από τη μελέτη των μετεπαναστατικών τυποποιημένων διαμερισμάτων, αποδείχτηκε ότι, αντίθετα με την γενική εντύπωση, οι κατοικίες αυτές, ήταν λιγότερο οικονομικές ακόμα κι από τα παλιά αστικά διαμερίσματα.⁸³ Με την ανάλυση των διαγραμμάτων κίνησης, την εισαγωγή τυποποιημένου οικιακού εξοπλισμού και την μείωση επιφανειών που δεν χρησιμοποιούνται επιτυγχάνονταν εξοικονόμηση της τάξης του 10%. Ενώ με την ανακατανομή και αξιοποίηση του ανεκμετάλλετου όγκου, από τη μείωση του ύψους βοηθητικών χώρων, εξοικονομούνταν επιπλέον 15% σε σχέση με τις παραδοσιακές κατοικίες.

⁸⁴

Με αυτόν τον τρόπο κατέληξαν σε ορισμένους τύπους μονάδων κατοικιών. Οι τύποι Α και Β συγκροτούνταν περιμετρικά ενός κάθετου άξονα κίνησης, ενώ οι τύποι

С, D, E και F , με διάφορες παραλλαγές, οργανώνονταν κατά μήκος ενός οριζόντιου άξονα κίνησης.

Από όλες τις οικιστικές μονάδες που μελετήθηκαν, μόνο ο τύπος F πληρούσε σε μεγαλύτερο βαθμό όλα τα κριτήρια, και αποτελούσε πραγματικό νεοτερισμό. Αυτός ο τύπος μονάδας δεν παρείχε μόνο την καλύτερη λύση από άποψη οικονομίας και λειτουργικότητας, αλλά ικανοποιούσε τον κοινωνικό ρόλο που αναζητούνταν: να δημιουργεί τον κατάλληλο χώρο που θα ενθαρρύνει την κοινωνικοποίηση και το νέο τρόπο ζωής.

Η μονάδα F αποτελούνταν από δύο «ελάχιστες κατοικίες», εμβαδού 27 τ.μ. η καθεμία, έχοντας τη δυνατότητα να στεγάσει μέχρι 3 άτομα. Οι δύο κατοικίες της μονάδας F αλληλοσυμπληρώνονται και αναπτύσσονται σε διαφορετικά επίπεδα. Τα υπνοδωμάτια με τα λουτρά και ο διάδρομος έχουν μειωμένο ύψος και αναπτύσσονται σε 3 επίπεδα, ενώ οι χώροι διημέρευσης έχουν μεγαλύτερο ύψος και αναπτύσσονται σε 2 επίπεδα. Η πρόσβαση στις κατοικίες γίνεται από το ενδιάμεσο επίπεδο του «διαδρόμου», όπου βρίσκεται ο προθάλαμος εισόδου των κατοικιών και οι εσωτερικές τους κλίμακες, που οδηγούν προς τους χώρους διημέρευσης. Ο «διάδρομος» είχε αυξημένο πλάτος, και σε αυτόν, πέρα από τις εισόδους των δύο κατοικιών, διαμορφωνόταν και ένα κοινόχρηστο καθιστικό.

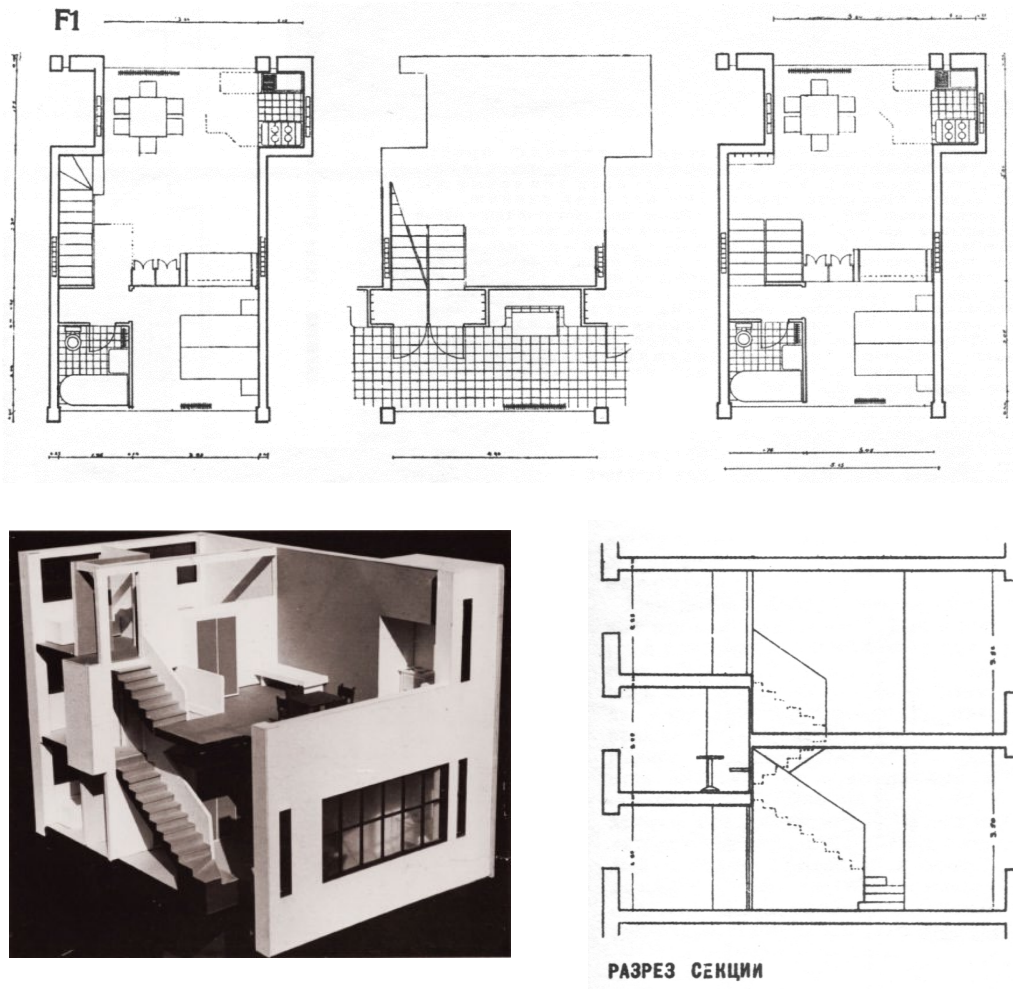
Στην παρουσίαση της πρότασης του τμήματος τυποποίησης ο Μ. Ginzburg ανέφερε:

«Το ουσιαστικό, για μας, στον τύπο F, είναι ότι μια τέτοια κατοικία ανοίγει νέες δυνατότητες κοινωνικών ανταλλαγών και τρόπου ζωής για όσους την χρησιμοποιούν. Ο φωτισμένος με φυσικό φως διάδρομος, κατά μήκος του κτίσματος μπορεί να γίνει

⁸² <https://journal.eahn.org/article/id/7593/#n6>

⁸³ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 191)

⁸⁴ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 186)

Εικ. 25: Μονάδα τύπου F, κατόψεις δύο αλληλοσυμπληρούμενων μονάδων, μακέτα και τομή

ένα είδος «αγοράς» ή forum όπου θα μπορούν να συμβαίνουν κοινωνικές ανταλλαγές. Ένα σύνολο μονάδων τύπου F είναι πια ένας νέος οργανισμός που μας οδηγεί σ' ανώτερο τρόπο ζωής, που μας οδηγεί προς το σπίτι-κοινότητα. Η ύπαρξη μιας οριζόντιας οδού (ο φωτισμένος διάδρομος) θα επιτρέψει την οργανική ολοκλήρωση (μέσα στο κτήριο) μιας δημόσιας καντίνας, μιας κουζίνας, καθιστικών γι' ανάπαυση ή μελέτη κλπ. δηλαδή όλων των χώρων που πρέπει να είναι χαρακτηριστικά και αναπόσπαστα τμήματα της νέας κατοικίας».

«Θεωρούμε πως ένα από τα πιο σημαντικά σημεία που πρέπει να έχει κανείς υπόψη του για την κατασκευή νέων κτιρίων, είναι η διαλεκτική ανάπτυξη της ζωής. Είναι εντελώς αδύνατο σήμερα να καταστήσουμε υποχρεωτική τη συλλογική χρήση ενός κτηρίου· όπου επιχειρήθηκε είχε αρνητικά αποτελέσματα. Πρέπει να κάνουμε κάτι ώστε το κτήριο να επιτρέπει το σταδιακό και φυσικό πέρασμα στη συλλογική χρήση κοινόχρηστων εξυπηρετήσεων που αντιστοιχούν σε διάφορους τομείς της ζωής. Γι' αυτό ακριβώς προσπαθήσαμε να επιτύχουμε απόλυτη μόνωση της μίας μονάδας από την άλλη, γι' αυτό ακριβώς νομίζαμε αναγκαίο να δημιουργήσουμε μια κουζίνα-εσοχή μ' ένα σταθερό στοιχείο (...), που θα μπορούσε να καταργηθεί αργότερα, επιτρέποντας έτσι, όταν θα έρθει η ώρα, την χρησιμοποίηση αποκλειστικά των υπηρεσιών της καντίνας. Θεωρήσαμε πως ήταν απαραίτητο να δημιουργήσουμε ένα ορισμένο αριθμό στοιχείων που θα ερέθιζαν και θα προκαλούσαν το πέρασμα σε ανώτερες μορφές κοινωνικής ζωής. ΠΟΥ ΘΑ ΠΡΟΚΑΛΟΥΣΑΝ ΕΡΕΘΙΣΜΑΤΑ ΑΛΛΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΘΑ ΤΟ ΕΠΕΒΑΛΛΑΝ ΜΕ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΑΝΩ...»⁸⁵

Ο τύπος F έγινε γρήγορα αρκετά δημοφιλής σε όλη την ΕΣΣΔ, ενώ η ομάδα του Stroiikom παρουσίασε αρκετές θεωρητικές προτάσεις για μεταβατικά σπίτια-

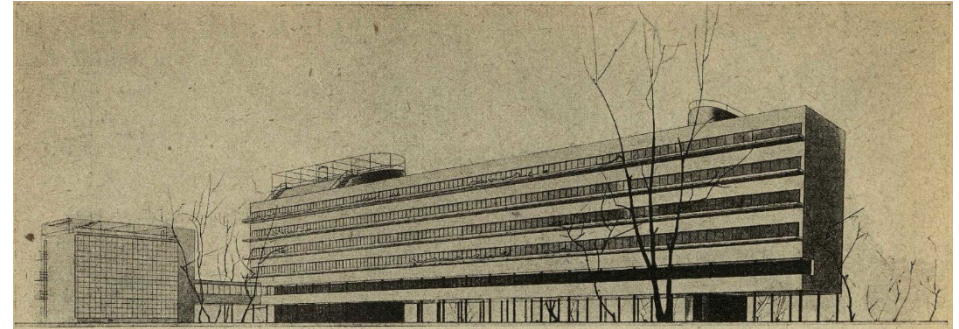
⁸⁵ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 192)

κοινοότητες. Μερικά παραδείγματα αποτελούν το σπίτι-κοινότητα που σχεδίασαν οι Ginzburg και Pasternak στο Sverdlovsk και το σπίτι-κοινότητα στη Μόσχα, σχεδιασμένο από τους Barshch, Vladimirov, Pasternak, I. Milinis, L. Slavina και S. Orlovsky. Ωστόσο, χωρίς αμφιβολία η πιο σημαντική πρόταση για ένα μεταβατικό σπίτι-κοινότητα, αποτέλεσε το Narkomfin των M. Ginzburg και I. Milinis.

3.2.5. Narkomfin

Η κατασκευή του μεταβατικού «σπιτιού-κοινότητας» του Narkomfin, αποτελούσε το επιστέγασμα της έρευνας που είχε γίνει τα προηγούμενα χρόνια. Σχεδιάστηκε από τους M. Ginzburg και I. Milinis και κατασκευάστηκε μεταξύ 1928 και 1930, στη οδό Novinsky της Μόσχας, για να στεγάσει στελέχη του Κομισαριάτου Οικονομικών. Το πρόγραμμα προέβλεπε τη στέγαση 50 οικογενειών και ζευγαριών, περίπου 200 ατόμων, όλων των ηλικιών, εκ των οποίων κάποιοι θα διατηρούσαν στοιχεία του «παλιού τρόπου ζωής», με ανεξάρτητα νοικοκυριά.

Το «σπίτι-κοινότητα» αποτελούνταν από δύο κτήρια, που συνδέονταν μεταξύ τους με μια γέφυρα-διάδρομο, ήταν ελεύθερα τοποθετημένα στο οικόπεδο, όπου διαμορφώνονταν χώροι πρασίνου. Το ένα κτήριο, όπου βρίσκονταν οι κατοικίες, είχε έξι ορόφους σε pilotis: στο ισόγειο λειτουργούσαν κοινόχρηστα πλυντήρια, οι όροφοι αποτελούνταν από μια σύνθεση των μονάδων του τμήματος τυποποίησης Stroikom, ενώ υπήρχε κοινόχρηστο βατό δώμα. Το δεύτερο κτήριο, αποτελούνταν από δύο ορόφους διπλού ύψους με εσωτερικούς εξώστες, στεγάζοντας αμιγώς κοινόχρηστες λειτουργίες, όπως γυμναστήριο με αποδυτήρια και λουτρά, κουζίνα με τραπεζαρία και

Εικ. 26: Γενική άποψη του Narkomfin

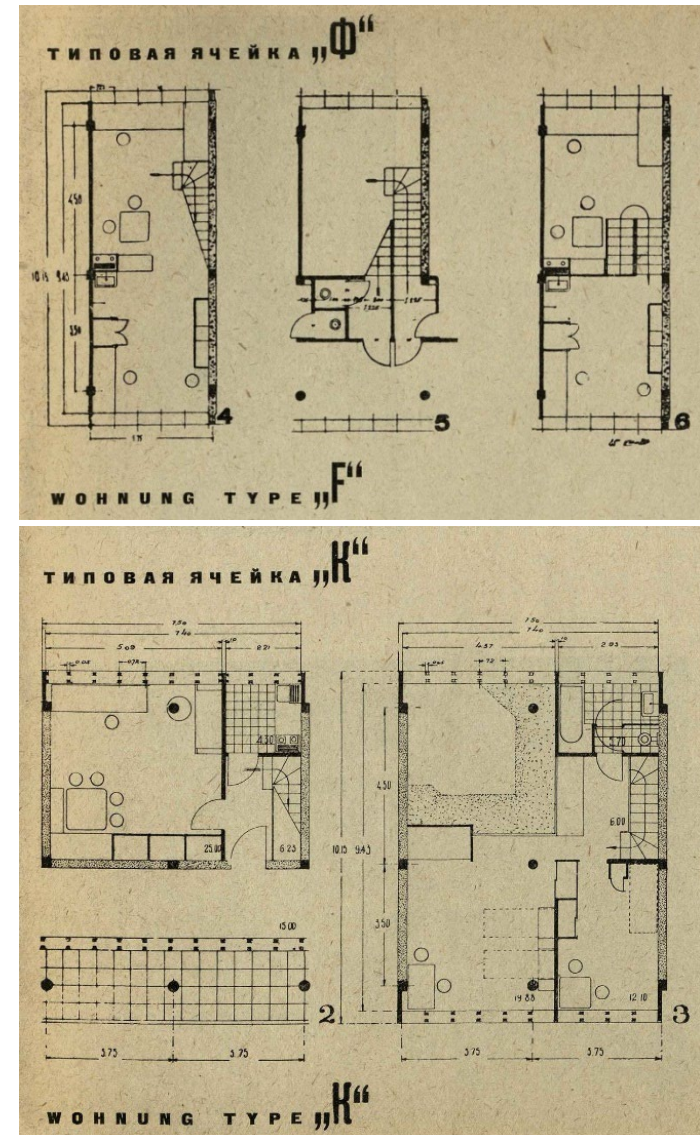
Εικ.27: Προοπτική τομή της διάταξης των μονάδων κατοικίας

αναγνωστήριο.⁸⁶ Στο κέντρο του ίδιου οικοπέδου, είχε κατασκευαστεί ένα νηπιαγωγείο, που ήταν ελεύθερα τοποθετημένο, χωρίς να συνδέεται λειτουργικά με το σπίτι-κοινότητα.

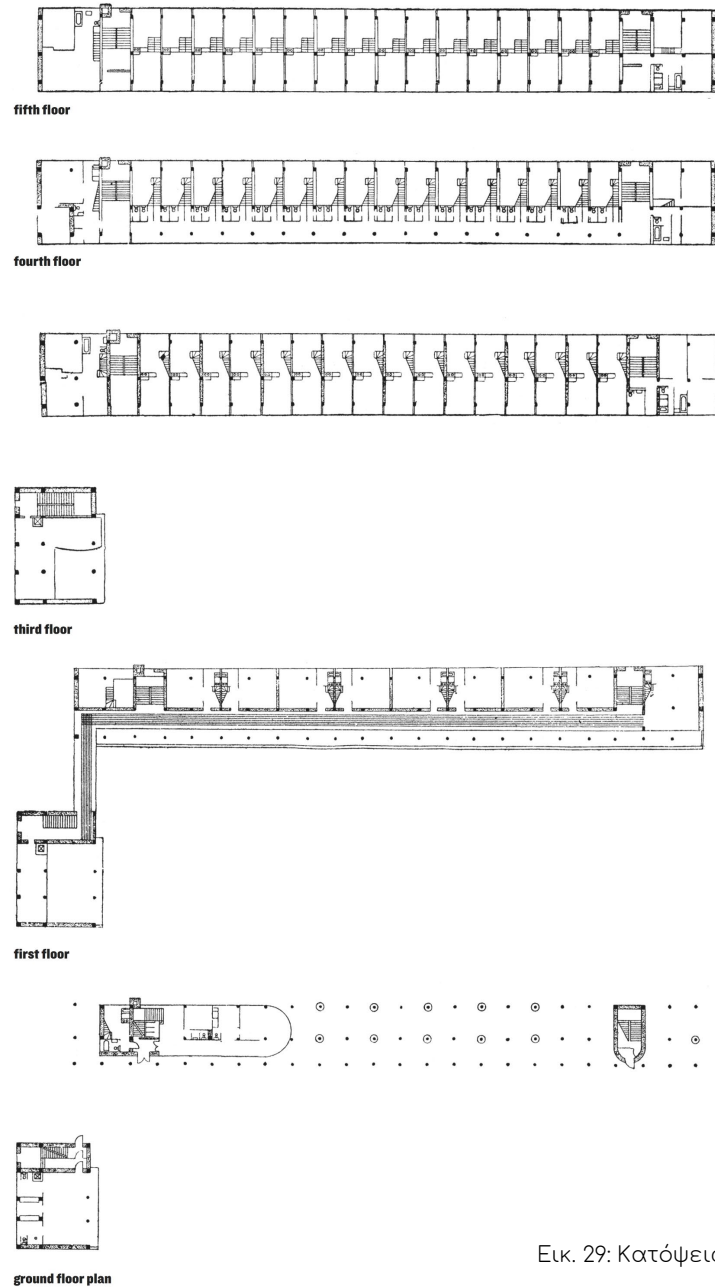
Το κτήριο των κατοικιών, αποτελούνταν από δύο ειδών οικιστικές μονάδες, τον τύπο F που ήταν 27 τ.μ. και τον τύπο K που ήταν 80 τ.μ., ανάλογα με τον τύπο οικογένειας που προβλέπονταν να στεγάσουν. Οι μονάδες τύπου F, προορίζονταν είτε για ένα άτομο, είτε για μικρές οικογένειες, διαθέτοντας τις ελάχιστες οικιακές ανέσεις, καθώς θα λειτουργούσαν συμπληρωματικά με τις κοινόχρηστες υπηρεσίες: για παράδειγμα δεν υπήρχε κουζίνα, πάρα μόνο μια μικρή εστία για ζέσταμα φαγητού. Οι μονάδες τύπου K, από την άλλη προορίζονταν για μεγαλύτερες οικογένειες, και διέθεταν όλες τις οικιακές ανέσεις που θα μπορούσαν να καταστήσουν μια κατοικία αυτόνομη. Αναπτύσσονταν σε δύο επίπεδα, στο κάτω υπήρχε η είσοδος και ο χώρος διημέρευσης, με διπλό ύψος, ενώ στο πάνω επίπεδο υπήρχαν τα υπνοδωμάτια με το λουτρό. Ο πρώτος και δεύτερος όροφος, καταλαμβάνονταν από μονάδες τύπου K, ενώ ο τρίτος, τέταρτος και πέμπτος όροφος από τις μονάδες τύπου F. Η προσβάσεις στο κτήριο των κατοικιών, γινόντουσαν μέσω δύο πυρήνων κατακόρυφης κυκλοφορίας, όπου συνδέονταν με διαδρόμους, που εκτείνονταν μπροστά από τις εισόδους των διαμερισμάτων, στον πρώτο και τον τέταρτο όροφο. Οι διάδρομοι, που είχαν αυξημένο πλάτος, σχεδιάστηκαν ως ένας ενδιάμεσος χώρος που θα προκαλέσει και θα φιλοξενήσει την κοινωνική επαφή, ένα κατώφλι από την ιδιωτική σφαίρα των διαμερισμάτων, προς τον κοινόχρηστο χώρο της κοινότητας.

Η βασική ιδέα του «σπιτιού-κοινότητα» Narkomfin, ήταν η σταδιακή μετάβαση προς τον νέο τρόπο ζωής, ως ένα

Εικ. 28: Τύπος K & τύπος F

⁸⁶ <https://tehne.com/event/arhivsyachina/m-ginzburg-i-i-milinis-dom-sotrudnikov-narkomfina-v-moskve-1929>

στάδιο μιας εξελικτικής διαδικασίας ωρίμανσης των κομμουνιστικών ιδεών στη συλλογική συνείδηση. Παρότι, οι κοινόχρηστοι χώροι περιείχαν μια σειρά λειτουργιών, που υποστήριζαν τη δημιουργία μιας συλλογικής καθημερινότητας, το επίπεδο των οικιακών ανέσεων, έδινε στον κάτοικο, το δικαίωμα επιλογής του βαθμού κοινωνικοποίησης της καθημερινότητας του. Οι ενδιάμεσοι χώροι ήταν σχεδιασμένοι έτσι, ώστε να δημιουργούν ερεθίσματα κοινωνικών επαφών, με απώτερο σκοπό τη μετατροπή του ιδιωτικού χώρου της κατοικίας, από χώρο οικιακής ζωής, σε ένα καταφύγιο για απομόνωση, και την μεταφορά της οικιακής ζωής στη συλλογική σφαίρα.⁸⁷

Η καθημερινή ζωή των κατοίκων της κοινότητας, δεν κοινωνικοποιήθηκε στο βαθμό που ήλπιζαν οι αρχιτέκτονες. Από τις κοινόχρηστες υπηρεσίες που τελικά κατασκευάστηκαν, μόνο τα πλυντήρια, η κουζίνα και το νηπιαγωγείο λειτούργησαν με επιτυχία. Οι περισσότεροι κάτοικοι αντί να καθίσουν στην τραπεζαρία, έπαιρναν το φαγητό σε πακέτο στο διαμέρισμά τους, ενώ οι διάδρομοι που προορίζονταν ως χώρος κοινωνικών επαφών, μετατράπηκαν σταδιακά σε αποθηκευτικούς χώρους από τους ενοίκους.⁸⁸

⁸⁷ ILIAS OIKONOMAKIS, Ο.Π. (σελ.78)

⁸⁸ Victor Buchli, Ο.Π. (σελ. 129)

3.3. «Πλήρως κολεκτιβοποιημένα» σπίτια-κοινότητες

Η άλλη προσέγγιση που υπήρχε, όσον αφορά τα σπίτια-κοινότητες, πέρα από τα μεταβατικά, ήταν τα «πλήρως κολεκτιβοποιημένα». Αποτελούσαν τις κοινότητες, στις οποίες το κέντρο βάρους μετατοπιζόταν πλήρως στη δημόσια σφαίρα, με τον ιδιωτικό χώρο να ελαχιστοποιείται. Στα «πλήρως κολεκτιβοποιημένα» σπίτια-κοινότητες, η εξάλειψη του ιδιωτικού χώρου της πυρηνικής οικογένειας, που συνεπάγονταν την κατάργηση των οικογενειακών διαμερισμάτων, παρουσιάζονταν ως το επόμενο βήμα προς το νέο τρόπο ζωής. Ο κάτοικος της κοινότητας, ως «νέος άνθρωπος», ήταν πρώτα απ' όλα ένα εργαζόμενο μέλος της κοινωνίας, και όχι ένα μέλος του κλειστού οικογενειακού του περιβάλλοντος. Η προσέγγιση αυτή, παρά το αμφισβητούμενο εύρος ερμηνείας της, εξέφραζε ένα πραγματικό κοινωνικό αίτημα εκείνων των χρόνων. Είχε επιρρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τον νέο τρόπο ζωής που είχε εφαρμοστεί στις νεανικές κοινότητες, καθώς και από τις συζητήσεις που είχαν ανοίξει στον Τύπο και σε συνελεύσεις νέων, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας, σχετικά με μια νέα σεξουαλική ηθική και εναλλακτικά μοντέλα οικογενειακών σχέσεων. Επικράτησαν θεωρίες, που συνέδεαν το νέο τρόπο ζωής, όχι μόνο με τη μαζική κολεκτιβοποίηση της οικιακής οικονομίας, αλλά και με την απόρριψη της πυρηνικής οικογένειας ως βασικής κοινωνικής μονάδας.⁸⁹ Ακόμα και η κατανάλωση μετατρέπονταν από ατομική σε συλλογική υπόθεση, περνώντας από την ιδιωτική στη δημόσια σφαίρα, που θα οργανώνταν με ένα ακριβές πρόγραμμα. Με αυτόν τον τρόπο, η μονάδα κατοικίας, μετατρέπονταν σε έναν ελάχιστο ιδιωτικό χώρο ύπνου και προσωπικής ανάπαυσης, καθώς όλες οι υπόλοιπες λειτουργίες που στέγαζε, μεταφερόνταν από την ιδιωτική στη δημόσια σφαίρα. Όσο οι διαστάσεις τις

κατοικίας μειώνονταν, στο βαθμό ενός υπνοδωματίου, τόσο οι κοινόχρηστοι χώροι αναπτύσσονταν, σε μέγεθος και αριθμό λειτουργιών που στέγαζαν.

Τα κτιριολογικά προγράμματα των διαγωνισμών για τα σπίτια-κοινότητες, στην προσπάθεια να εντάξουν κάθε πτυχή της καθημερινότητας, επιζητούσαν την ύπαρξη τεχνικών, κοινωνικών και πολιτιστικών εξοπλισμών που συνήθως εξυπηρετούσαν ολόκληρες συνοικίες, χωρία ή και ακόμα και πόλεις. Σιγά σιγά το σπίτι-κοινότητα περιλάμβανε κουζίνα, τραπεζαρία, πλυντήριο, αναγνώστηριο, βιβλιοθήκη, κλαμπ, ιατρεία, παιδικό σταθμό, νηπιαγωγείο, παιδική χαρά, σχολείο, αθλητικές εγκαταστάσεις κτλ. μεγαλώνοντας τόσο σε όγκο, όσο και σε αριθμό κατοίκων.⁹⁰ Με αυτόν τον τρόπο είχε μεγαλώσει τόσο η κλίμακα σχεδιασμού τους, που τα νέα σπίτια-κοινότητες, αποτελούσαν αυτοτελή πολεοδομικά στοιχεία, καταλαμβάνοντας ολόκληρες περιοχές πόλεων και οικοδομικά τετράγωνα.⁹¹

3.3.1. Οι θέσεις του N. Kuzmin

Αυτή η αντίληψη, διατυπώθηκε με τον πιο συνεκτικό τρόπο στα θεωρητικά γραπτά του Nikolai Kuzmin, βρίσκοντας αρχιτεκτονική έκφραση, το 1928-29 στο σχέδιό της διπλωματικής του εργασίας, για ένα σπίτι-κοινότητα ανθρακωρύχων στο Anzhero-Sudzhensk. Μελετώντας το βιοτικό επίπεδο των ανθρακωρύχων της περιοχής, που στην συντριπτική τους πλειοψηφία, ήταν πρώην αγρότες της υπαίθρου, διαπίστωσε τις ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού. Κάθε κάτοικος διέμενε, κατά μέσο όρο, σε 3 τ.μ. κατοικήσιμου χώρου, ενώ η καθημερινότητα των νοικοκυριών χαρακτηριζόταν, από υψηλά ποσοστά αλκοολισμού, φαινόμενα γυναικείας κακοποίησης και ενδοοικογενειακής βίας, παιδικής φυματίωσης κ.α. Έχοντας βρεθεί με τους εργάτες, ο Kuzmin, θα

⁸⁹ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 389)

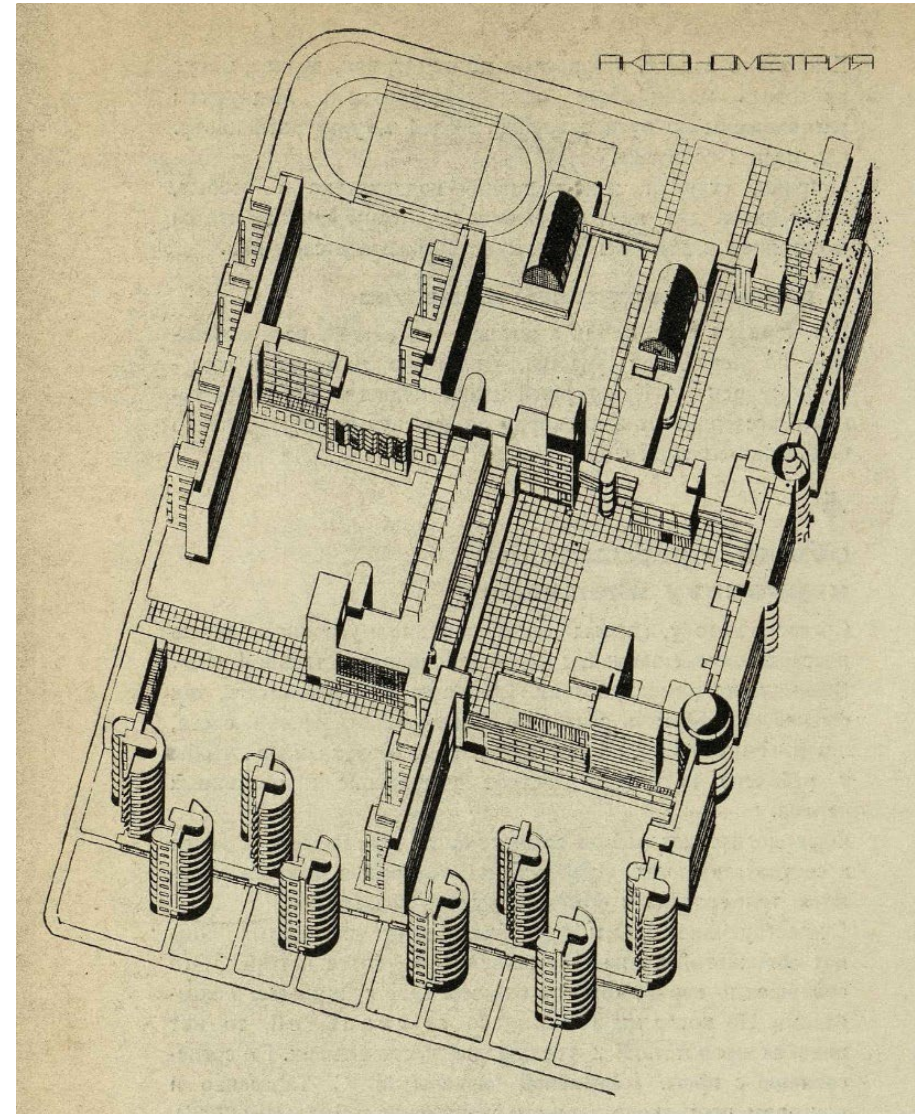
⁹⁰ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 200)

⁹¹ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 395)

παρουσιάσει την πρόταση του, ως έκφραση των λαϊκών απαιτήσεων, που ζητούσαν μια διαφορετική προσέγγιση στην προσπάθεια ουσιαστικής βελτίωσης του βιοτικού τους επιπέδου.

Ο Kuzmin σχεδίασε μια πλήρως κολεκτιβοποιημένη κοινότητα, με στόχο να στεγάσει 5.140 ανθρακωρύχους. Η κοινότητα αποτελούσε ένα αυτόνομο κτηριακό συγκρότημα, όπου τα κτήρια ήταν χωρισμένα ανάλογα με τη λειτουργία τους, και συνδέονταν με στεγασμένους διαδρόμους. Το πρόγραμμα περιελάμβανε κτήρια οικιστικών μονάδων, πολιτιστικές, εκπαιδευτικές, αθλητικές και ιατρικές εγκαταστάσεις καθώς και δίκτυο κοινόχρηστων υπηρεσιών, όπως π.χ. κουζίνες, τραπεζαρίες, πλυντήρια κτλ. Ο Kuzmin απέρριψε εντελώς τα οικογενειακά διαμερίσματα, καθώς έβλεπε σε αυτά, τη διαιώνιση της οικιακής εργασίας, που αποτελούσε την υλική βάση, για την εκμετάλλευση και την κοινωνικοπολιτιστική καταπίεση των γυναικών. Κάθε πτυχή της οικιακής εργασίας, θα μετατρέπονταν σε ένα αμειβόμενο επάγγελμα της κοινότητας.

«Είναι απαραίτητο να εξετάσουμε την οικογένεια σε όλη της την πολυπλοκότητα και το σύνολο των πολιτικών, οικονομικών, παραγωγικών, οικιακών και άλλων σχέσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών. (...) Το προλεταριάτο πρέπει να αρχίσει αμέσως να καταστρέφει την παλιά μορφή οικογένειας, ως όργανο καταπίεσης και εκμετάλλευσης. Στο σπίτι-κοινότητα η οικογένεια ερμηνεύεται, ως μια καθαρά συντροφική, φυσιολογικά αναγκαία, και ιστορικά αναπόφευκτη ένωση του άνδρα εργάτη και της γυναίκας εργάτριας.(...) Η οικογένεια, με τη συνηθισμένη έννοια της λέξης, δεν υπάρχει. Τα παιδιά ζουν ανεξάρτητα, έχοντας, βέβαια, μια κατάλληλη σύνδεση με τους γονείς τους (μέσω στεγασμένων διαδρόμων)»⁹²

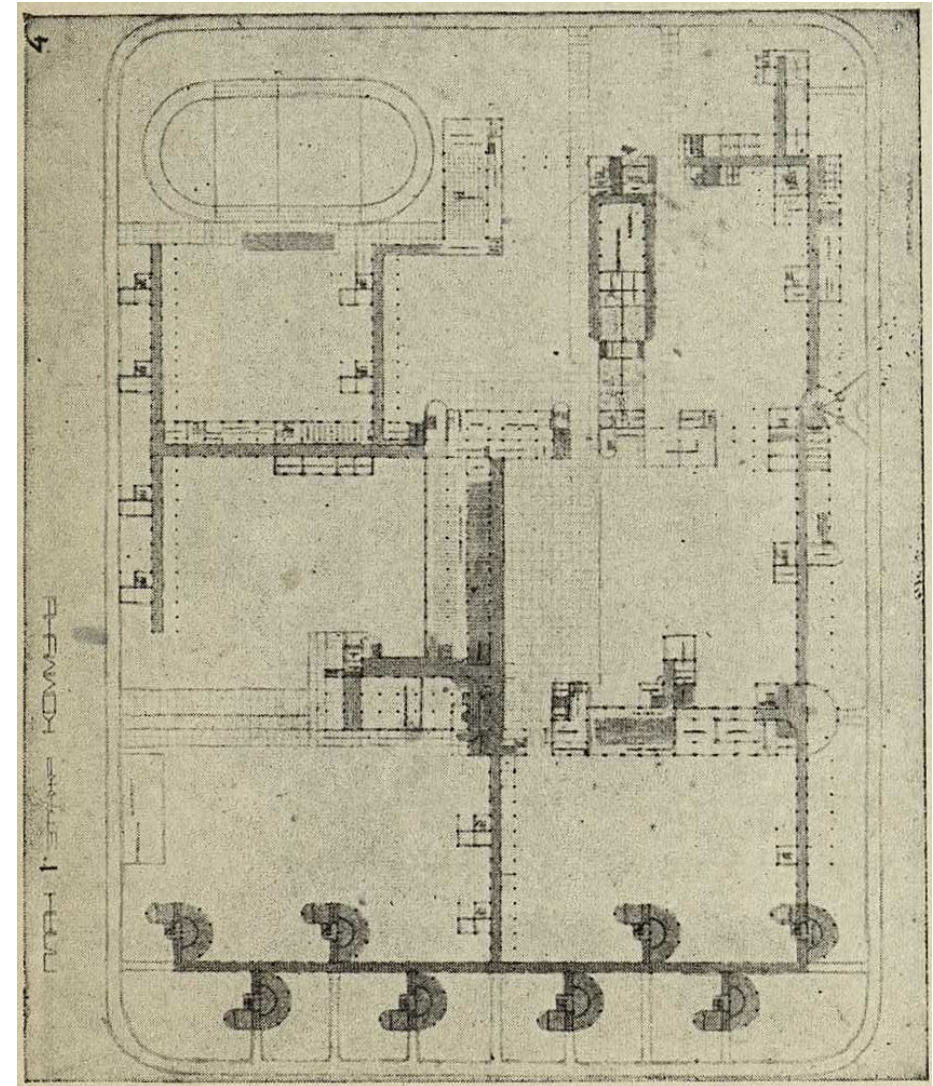
Εικ. 30: Αξονομετρικό σχέδιο του σπιτιού-κοινότητας του Kuzmin

⁹² Sovremennaya Arkhitektura № 3, 1928, (σελ .83)

Οι οικιστικές μονάδες προορίζονταν αποκλειστικά για ύπνο, ενώ η οργάνωσή τους, θα γίνονταν με βάση την ηλικία των κατοίκων τους, διακρίνοντας τους σε 4 διαφορετικές ομάδες: παιδιά, έφηβοι, ενήλικες και ηλικιωμένοι. Κάθε κάτοικος, φτάνοντας μια ορισμένη ηλικία, θα μετακόμιζε στο αντίστοιχο οικιστικό συγκρότημα. Η οικογένεια με τη γνωστή της μορφή δεν θα υπήρχε, άντρες και γυναίκες θα κοιμόντουσαν σε ομάδες των 6, σε ξεχωριστούς χώρους, ή ανά 2 στον ίδιο χώρο, όταν επρόκειτο για ζευγάρια. Τα παιδιά θα ανατρίφονταν συλλογικά και θα είχαν επαφή με τους γονείς τους στους κοινόχρηστους χώρους. Οι χώροι ύπνου, θα στεγάζονταν σε ξεχωριστά κτήρια από τα υπόλοιπα, ενώ τον υπόλοιπο χρόνο της ημέρας, θα έπρεπε να τον περνούν όλοι στο κεντρικό τμήμα της κοινότητας, όπου αναπτύσσονταν οι πολιτιστικές δραστηριότητες. Τα γεύματα θα λαμβάνονταν από κοινού. Η ζωή ήταν αυστηρά ρυθμισμένη στα πρότυπα των ομαδικών βαρδιών του ορυχείου, και τα προγράμματα που προβλέπονταν για κάθε ηλικιακή ομάδα υπολογίζονταν στο λεπτό.⁹³

Ο Kuzmin ακολουθώντας πιστά το δόγμα «form follows function», επιχείρησε να εισάγει, την μεθοδολογία της «επιστημονικής οργάνωσης της εργασίας» - NOT (ρωσ. Nauchnaya Organizatsiya Truda), στον τομέα της καθημερινής ανθρώπινης συμπεριφοράς, μέσω του σχεδιασμού των κοινοτήτων. Ο Kuzmin, είχε δηλώσει, πως είχε μελετήσει τη μεθοδολογία του Henry Ford και του Frederick Taylor, καθώς αυτές οι πρακτικές, είχαν κερδίσει έδαφος κατά την περίοδο της εκβιομηχάνισης του Πρώτου Πενταετούς Σχεδίου.⁹⁴

Εικ. 31: Κάτοψη του σπιτιού-κοινότητα του Kuzmin

⁹³ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 389)

⁹⁴ Kinga Nędza-Sikoniowska, Project of a house-commune for Anzhero-Sudzhensk as a part of the Soviet utopian discourse of the late 1920s and early 1930s, Journal of Urban Ethnology 18/2020, (σελ. 94)

Στο σχέδιο του, για το σπίτι-κοινότητα, ο Kuzmin διέκρινε τις διαδικασίες που συντελούνται στην κοινότητα σε 7 κατηγορίες:

1. Ύπνος, ξεκούραση, ανάρρωση
2. Θρέψη
3. Σεξουαλική ζωή
4. Ανατροφή παιδιών
5. Πολιτιστική και σωματική ανάπτυξη
6. Οικιακές υπηρεσίες και καθαριότητα
7. Ιατρική φροντίδα⁹⁵

Ενώ είχε καθορίσει ένα ενδεικτικό πρόγραμμα της καθημερινότητας των ενηλίκων, οργανώνοντας με χρονική ακρίβεια λεπτού κάθε δραστηριότητα που θα συντελούνταν στην καθημερινότητα, από το πρωινό ξύπνημα, μέχρι τον ύπνο. Το πρόγραμμα αυτό, αποτελούσε μια μορφή διαγράμματος κίνησης των κατοίκων, στην κοινότητα, σχεδιάζοντας τα πρότυπα μιας μηχανοποιημένης γραμμής παραγωγής. Ωστόσο, ο ίδιος θα διευκρίνιζε: «Σημείωση: Ο χρόνος δεν προορίζεται να ρυθμίσει τις ανθρώπινες κινήσεις. Ο άνθρωπος δεν είναι ένα αυτόματο μηχάνημα. Αυτό είναι το χρονικό πρόγραμμα που όρισα, για την αρχιτεκτονική οργάνωση της κοινότητας.»⁹⁶

Οι "θέσεις για τη στέγαση", που διατύπωσε ο N. Kuzmin στο Συνέδριο της Ο.Κ.Α. το 1929, υπερψηφίστηκαν από το σύνολο της συνέλευσης. Στις θέσεις αυτές, η μορφή του παλιού αστικού διαμερίσματος θεωρήθηκε ως μια υλική εκδήλωση της μικροαστικής ιδεολογίας, απαράδεκτη στη νέα κοινωνία, ενώ το «πλήρως κολεκτιβοποιημένο» σπίτι-κοινότητα, που περιλάμβανε τη μέγιστη κοινωνικοποίηση όλων των πτυχών της ζωής, αναδείχθηκε στο πρότυπο της νέας σοσιαλιστικής κατοικίας.⁹⁷

1	Ύπνος	8 ώρες	22:00
2	Ξύπνημα		6:00
3	Γυμναστική	5 λεπτά	6:05
4	Τουαλέτα	10 λεπτά	6:15
5	Ντούζ	5 λεπτά	6:20
6	Ντύσιμο	5 λεπτά	6:25
7	Προς την τραπεζαρία	3 λεπτά	6:28
8	Πρωινό	15 λεπτά	6:43
9	Προς βεστιάρια	2 λεπτά	6:45
10	Ντύσιμο	5 λεπτά	6:50
11	Προς το μεταλλείο	10 λεπτά	7:00
12	Εργασία στο μεταλλείο	8 ώρες	15:00
13	Προς την κοινότητα	10 λεπτά	15:10
14	Γδύσιμο	7 λεπτά	15:17
15	Πλύσιμο χεριών	8 λεπτά	15:25
16	Φαγητό	30 λεπτά	15:55
17	Προς αίθουσα ανάπαυσης	3 λεπτά	15:58
18	Μια ώρα ελεύθερου χρόνου	1 ώρα	16:58
19	Τουαλέτα-Αλλαγή ρούχων	10 λεπτά	17:08
20	Προς την τραπεζαρία	2 λεπτά	17:10
21	Τσάι	15 λεπτά	17:25
22	Προς το κλαμπ-Πολιτιστική απασχόληση-Γυμναστική κτλ.	4 ώρες	21:25
23	Προς την τραπεζαρία-σουπέ-προς τα υπνοδωμάτια	25 λεπτά	21:50
24	Προετοιμασία για ύπνο	10 λεπτά	22:00

⁹⁵ <https://tehne.com/event/arhivsyachina/arhitektor-kuzmin-problema-nauchnoy-organizacii-byto-1930>

⁹⁶ <https://tehne.com/event/arhivsyachina/arhitektor-kuzmin-problema-nauchnoy-organizacii-byto-1930>

⁹⁷ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 389)

Τις πλήρως κολεκτιβοποιημένες κοινότητες, θα μπορούσαμε να τις δούμε σαν μια φαντασίωση του ορθολογισμού, μια επέκταση της μεθοδολογίας εξορθολογισμού των οικιστικών μονάδων της *Stroikom*, σε όλο το φάσμα της κοινότητας, θέλοντας να διαμορφώσουν με μαθηματικό τρόπο, τον χώρο που θα στεγάσει την καθημερινή τη ζωή, μέσω ενός ακριβούς χρονικού και προκαθορισμένου καθημερινού προγράμματος. Αυτή η ιδέα γεννήθηκε, πάνω στη λογική, ότι η προσωπικότητα του κάθε ατόμου θα μπορούσε να αναπτυχθεί ολόπλευρα μόνο μέσα από την συλλογικότητα. Στην πραγματικότητα, μόνο λίγες πλήρως κοινοβιακές κοινότητες χτίστηκαν σε αστικές περιοχές. Τις περισσότερες θα τις βρούμε χτισμένες σε περιφέρειες γύρω από νέα βιομηχανικά εργοστάσια.⁹⁸ Η γενίκευση όμως μιας τέτοιας αντίληψης της ζωής, εκείνη την εποχή προκαλούσε τη λαϊκή αντιπάθεια και απομάκρυνε τον πληθυσμό από την προοπτική του σπιτιού-κοινότητα, αναγκάζοντας τον να συσπειρωθεί γύρω από την παραδοσιακή κατοικία και τις παλιές μορφές ζωής. Οι ιδέες του Kuzmin έκαναν μεγάλο κακό, όχι μόνο στην προώθηση του σπιτιού-κοινότητας αλλά και σε ολόκληρη την προσπάθεια προς έναν νέο τρόπο ζωής.⁹⁹

Η προσέγγιση των πλήρως κολεκτιβοποιημένων κοινοτήτων-σπιτιών, σε σχέση με τα μεταβατικά δεν περιορίζονταν μόνο στο διαφορετικό σχεδιασμό, αλλά έκρυβαν από πίσω μια πολιτική διαμάχη. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι αρχιτέκτονες ουσιαστικά πρότειναν την άμεση και ολοκληρωτική υιοθέτηση της συλλογικής διαβίωσης, με την ταυτόχρονη αποδόμηση της πυρηνικής οικογένειας και τον πλήρη διαχωρισμό γονέων και παιδιών. Οι αρχιτέκτονες, δεν προσπάθησαν μόνο να προγιγνώσκουν ένα στάδιο ανάπτυξης ώριμου σοσιαλισμού, αλλά να προσαρμόσουν, την τότε κοινωνία, σε ένα πολύ άκαμπτο πλαίσιο. Η συλλογική διαβίωση

είχε μετατραπεί σε μια ιδέα απόλυτης κολεκτιβοποίησης, η οποία ήταν πολύ πιο μπροστά από την λαϊκή πολιτική και κοινωνική συνείδηση.¹⁰⁰

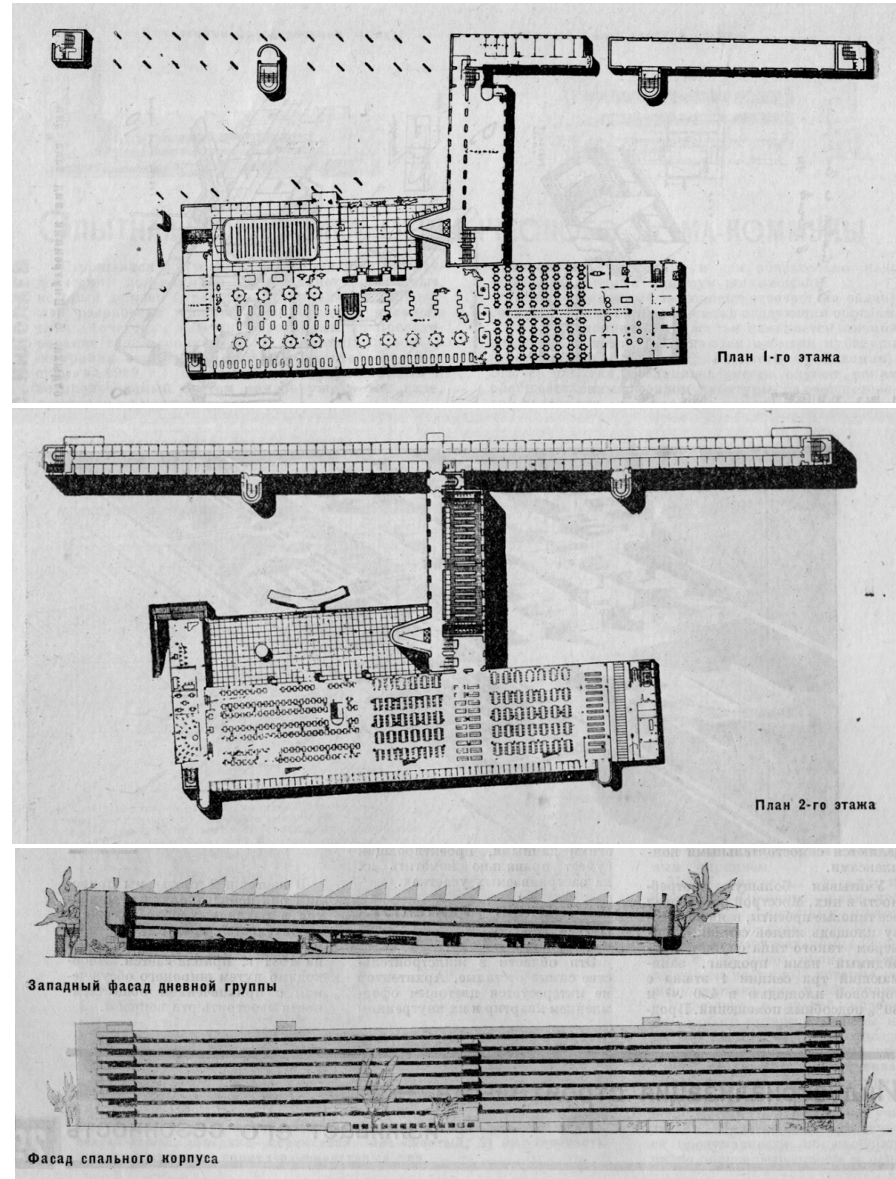
⁹⁸ Susanne Schmid, Ο.π. (σελ. 103)

⁹⁹ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 200)

¹⁰⁰ ILIAS OIKONOMAKIS, Ο.π. (σελ.94)

3.3.2. Σπίτι-κοινότητα Textile Institute

Ίσως το πιο χαρακτηριστικό υλοποιημένο έργο, που αντικατόπτριζε την έρευνα πάνω στην συλλογική κατοίκηση, ενός πλήρους κολεκτιβοποιημένου σπιτιού-κοινότητας, ήταν η πειραματική φοιτητική εστία του Ivan Nikolaev, που κατασκευάστηκε το 1929-30 στην οδό Ordzhonikidze, στην περιοχή Donskoy της Μόσχας, για να στεγάσει 2.000 φοιτητές του Ινστιτούτου Κλωστοϋφαντουργίας. Το φοιτητικό σπίτι-κοινότητα, χαρακτηρίζεται από μια αυστηρή προσέγγιση κοινωνικοποίησης και εξορθολογισμού της καθημερινότητας, της ελαχιστοποίησης του προσωπικού χώρου, της τυποποίησης και της μηχανοποίησης της καθημερινής ρουτίνας, που επιτυγχάνεται με την τονισμένη λειτουργική αυστηρότητα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Το κτήριο οργανώνονταν σε 3 κτηριακές ενότητες: τους κοιτώνες, τους χώρους κοινόχρηστων υπηρεσιών και τους κοινόχρηστους χώρους διημέρευσης. Η κοινότητα αποτελούνταν από ένα οκτώροφο κτήριο 1008 κοιτώνων, μήκους 200 μέτρων, που απαρτίζονταν από μικρά δίκλινα δωμάτια, σχεδιασμένα αποκλειστικά για ύπνο, διαστάσεων 2,30μ. x 2,70μ. Παράλληλα με το κτήριο των κοιτώνων, είχε σχεδιαστεί ένα τριώροφο κτήριο με κοινόχρηστους χώρους διημέρευσης, όπως καθιστικά, τραπεζαρίες, γυμναστήριο, αίθουσα συνελεύσεων, αναγνωστήριο, αίθουσες μελέτης και μουσικής και πολυάριθμους ατομικούς θαλάμους μελέτης. Στο ενδιάμεσο τμήμα της κοινότητας, που συνέδεε τους κοιτώνες με τους χώρους διημέρευσης, υπήρχαν στους ορόφους ομαδοποιημένοι οι χώροι υγιεινής, αποδυτηρίων και αποθήκευσης προσωπικών ειδών, ενώ στο ισόγειο λειτουργούσαν κουζίνα, πλυντήριο, συνεργείο επισκευών, βρεφονηπιακός σταθμός, και ιατρείο.¹⁰¹

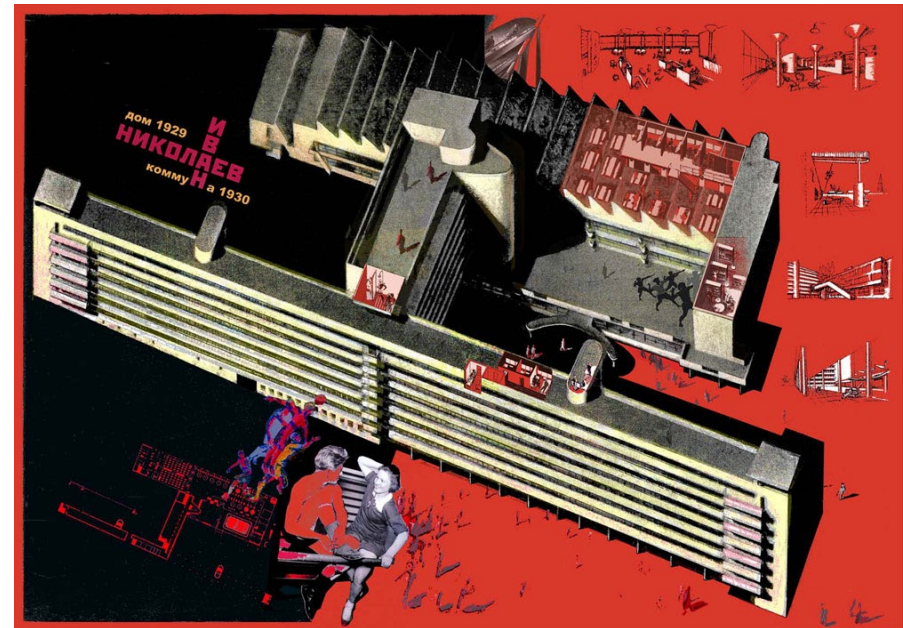
Εικ. 32: Κάτοψη ισόγειου, ορόφου και όψεις της φοιτητικής εστίας

¹⁰¹ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 392)

Ο τρόπος ζωής των φοιτητών της κοινότητας, ήταν προκαθορισμένος βάση ενός, στρατιωτικού τύπου, ημερήσιου χρονικού προγράμματος. Η οικογένεια ως κλειστή κοινωνική μονάδα, δεν υπήρχε στην κοινότητα. Οι φοιτητές κοιμόντουσαν ανά δύο στους κοιτώνες, ενώ όλα τους τα υπάρχοντα, συμπεριλαμβανομένων των ρούχων και των βιβλίων, αποθηκεύονταν σε ερμάρια στο τμήμα των κοινόχρηστων υπηρεσιών. Με το πρωινό εγερτήριο, οι φοιτητές πήγαιναν για πρωινή γυμναστική, ενώ από εκείνη τη στιγμή το κτήριο των κοιτώνων κλείδωνε μέχρι το βράδυ. Μετά την άσκηση κατευθύνονταν προς το κτήριο των κοινόχρηστων υπηρεσιών, για να κάνουν ντους, να ντυθούν και να πάρουν τα βιβλία τους. Μετέπειτα κατεβαίνοντας την κεντρική ράμπα, κατευθύνονταν για πρωινό στην τραπεζαρία, και ακολουθούσαν το πρόγραμμα της σχολής τους, είτε σε εξωτερικά αμφιθέατρα, είτε στους χώρους μελέτης. Μετά τα μαθήματα, η υπόλοιπη μέρα θα αφιερωνόταν κυρίως σε πολιτιστικές δραστηριότητες της κοινότητας. Με το βραδινό κουδούνι, μαζευόντουσαν όλοι για μια βόλτα. Με την επιστροφή τους από τη βόλτα, αφήναν τα πράγματα τους στα ερμάρια, φορούσαν τα ρούχα ύπνου τους και κατευθύνονταν στους κοιτώνες για να κοιμηθούν.¹⁰² Ο Nikolaev μάλιστα, δεν είχε αποκλείσει τη προσθήκη όζοντος στο σύστημα εξαερισμού των κοιτώνων, ως βοηθητικό ύπνου στους φοιτητές, χωρίς όμως να εφαρμοστεί ποτέ.

Αυτή η τάξη πραγμάτων, διατηρήθηκε κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας, αλλά αργότερα χαλάρωσε. Η φοιτητικές κοινότητες, λόγω της παρόμοιας ηλικιακής και οικογενειακής κατάστασης των κατοίκων της, λειτουργούσαν ικανοποιητικά για πολλά χρόνια, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες κοινότητες των εργαζομένων. Μετά το πέρας της πρώτης έξαρσης ενθουσιασμού γι' αυτή τη μορφή συλλογικής κατοίκησης, προέκυψαν δυσκολίες στη ζωή σε αυτές τις κοινότητες,

καθώς η οικογενειακή κατάσταση των ενοίκων, άλλαζε με τα χρόνια. Σε αντίθεση με τους φοιτητές, όταν οι κάτοικοι των εργατικών κοινοτήτων δημιουργούσαν δικές τους οικογένειες, ο σχεδιασμός των κτηρίων αποδεικνύονταν εντελώς ακατάλληλος, για τις νέες συνθήκες ζωής τους. Αυτή η μοίρα βρήκε μια σειρά πολλών κοινοτικών κατοικιών, που χτίστηκαν για την εργαζόμενη νεολαία. Συνυπολογίζοντας τη μετέπειτα δυσμένεια του Κόμματος, για τον «νέο τρόπο ζωής», η πυρηνική μορφή οικογένειας, με τον τρόπο ζωής της, αποδείχτηκε πιο ανθεκτική στη λαϊκή συνείδηση των χρόνων του 1930, από τον σχεδιασμό αυτών των κοινοτήτων.¹⁰³

Εικ. 33: Πίνακας-κollάζ του Mikhail Nemtsov για τη φοιτητική κοινότητα του Textile Institute

¹⁰² Stroitelstvo Moskvy №12, 1929 (σελ. 13-14)

¹⁰³ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 392)

3.4. Πολεοδομική Προσέγγιση

Η συζήτηση και αναζήτηση για τον νέο τύπο κατοικίας, δεν περιορίστηκε μόνο στην κλίμακα σχεδιασμού των «σπιτιών-κοινοτήτων», αλλά επεκτάθηκε σε χωροταξικό επίπεδο, καθώς η ΕΣΣΔ είχε περάσει σε μια εποχή ανοικοδόμησης νέων πόλεων και οικισμών, στα πλαίσια εκβιομηχάνισης της χώρας. Τα χρόνια του 1929 και 1930 θα χαρακτηριστούν από συζητήσεις που αφορούσαν προβλήματα σχετικά με την «σοσιαλιστική γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού». Η κληρονομημένη καπιταλιστική πόλη του προηγούμενου αιώνα, είχε απορριφθεί οριστικά, αλλά η μορφή της χωροταξικής ανάπτυξης και της νέας σοσιαλιστικής πόλης δεν είχε ανακαλυφθεί. Στο επίκεντρο των συζητήσεων, θα τεθεί τόσο το ζήτημα της κατάλληλης μορφής κατοικίας, ως βασικό συστατικό της πόλης, και του συνεπαγομένου τρόπου ζωής, όσο και σε γενικότερο πλαίσιο, η σχέση πόλης-υπαίθρου, με στόχο την εξάλειψη της μεταξύ τους αντίθεσης. Η πόλη ή αυτό που θα την αντικαταστήσει σαν οργανωμένο σύνολο, θα είναι ο «γενικός πυκνωτής» του νέου ανθρώπου, που θα μοιράζει την ύπαρξη του ανάμεσα στην παραγωγική εργασία, την ατομική ή συλλογική μελέτη, τις πολιτιστικές δραστηριότητες, τα αθλήματα και την φυσική αγωγή. Θα αναθέτει την εκπαίδευση των παιδιών του, σε ειδικούς, βλέποντας τα ο ίδιος, μόνο όταν θα έχει απελευθερωθεί από κάθε υλική έγνοια, ελεύθερος να τους δώσει όλη του την προσοχή. Ο «άνθρωπος» αυτός, θα βλέπει το γάμο, σαν ελεύθερη ένωση που θα βασίζεται στην αμοιβαία εκτίμηση και θα μπορεί να λύνεται όταν διαταραχτεί η αρμονία του ζευγαριού. Το κλαμπ, η κατοικία, το εργοστάσιο, ήταν κατασκευές που μέσα τους θα αναπτύσσονταν ο νέος τρόπος ζωής.¹⁰⁴ Το ζήτημα της ικανοποίησης αυτών των προθέσεων, μέσω της χωροταξικής ανάπτυξης, θα διχάσει τους αρχιτέκτονες και πολεοδόμους της Ο.Κ.Α., με τις προτάσεις που θα

ακουστούν, να διακρίνονται σε δύο διαφορετικές ομάδες: τους πολεοδομιστές και τους απολεοδομιστές.

3.4.1. Πολεοδομιστές

Οι πολεοδομιστές που είχαν ως κύριο εκπρόσωπο τους τον Leonid Sabsovich, υποστήριζαν τη επέκταση των πλήρως κολεκτιβοποιημένων σπιτιών-κοινοτήτων, σαν αυτά που πρότεινε ο Kuzmin, ως αυτοτελή πολεοδομικά στοιχεία που απαρτίζουν την πόλη. Στο βιβλίο του, «Η ΕΣΣΔ σε 10 χρόνια», ο Sabsovich προβλέπει κοινότητες από δύο ως δέκα χιλιάδες κατοίκους, οι οποίες θα αναπτύσσονται ομοιόμορφα, με την «πόλη» να έχει μέγιστο μέγεθος 40-50.000 κατοίκων.¹⁰⁵ Αυτή η σύνθεση από κοινότητες, θα αναπτύσσονταν κοντά σε παραγωγικές μονάδες και εργοστάσια, χωρίς να έχουν ούτε κέντρο, ούτε περιφέρεια. Η εδαφική τους κατανομή θα πραγματοποιούνταν προοδευτικά στα πλαίσια ενός δικτύου, και με αυτό τον τρόπο θα μπορούσε σταδιακά, να καταργηθεί η αντίφαση μεταξύ πόλης και υπαίθρου.¹⁰⁶ Κάθε κοινότητα θα είναι σχεδιασμένη ως μια ενιαία αρχιτεκτονική δομή, στην οποία θα συγχωνεύονται μια σειρά ετερογενή στοιχεία. Το κέντρο βάρους της θα πέφτει στους κοινόχρηστους χώρους, ενώ η μονάδα κατοικίας θα είναι επί της ουσίας, ένας θάλαμος ύπνου, 4 με 6 τ.μ. για κάθε κάτοικο. Κάθε κοινότητα θα περιλαμβάνει αίθουσες συνεδριάσεων, κλαμπ, αίθουσες μελέτης, θέατρο, κινηματογράφο, εγκαταστάσεις υγειονομικής περίθαλψης, αίθουσες γυμναστικής, διοικητικά κτήρια κοκ. Η καθημερινότητα θα είναι πλήρως κολεκτιβοποιημένη και λεπτομερώς προγραμματισμένη. Η οργάνωση των κοινοτήτων θα γίνεται ηλικιακά, με τα παιδιά να μένουν σε διαφορετικές κοινότητες από τους ενήλικες, έχοντας τη δική τους οργανωμένη κοινότητα που θα την κυβερνούν τα ίδια.¹⁰⁷

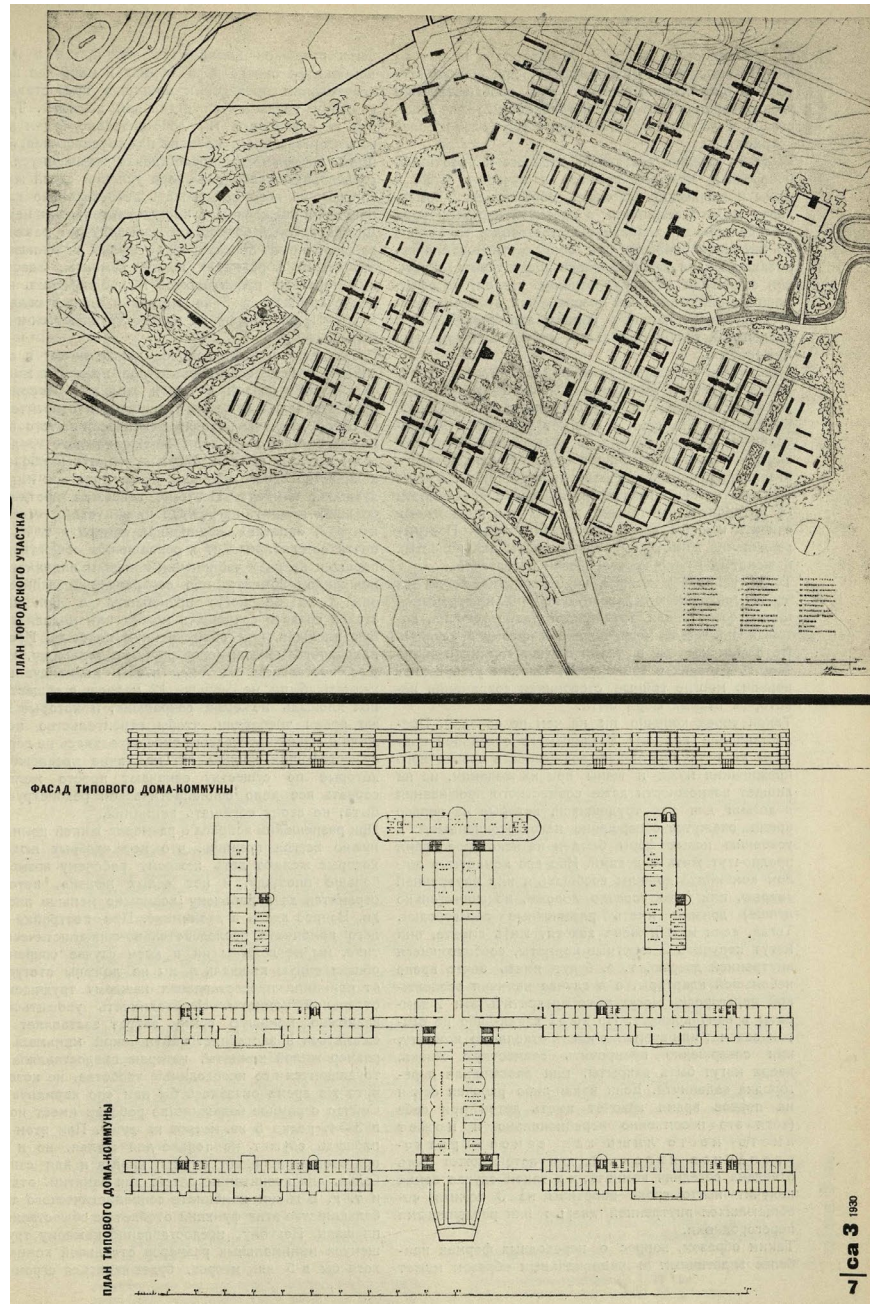
¹⁰⁴ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 228)

¹⁰⁵ Karel Teige, the minimum dwelling, The MIT Press, 2002, (σελ.359)

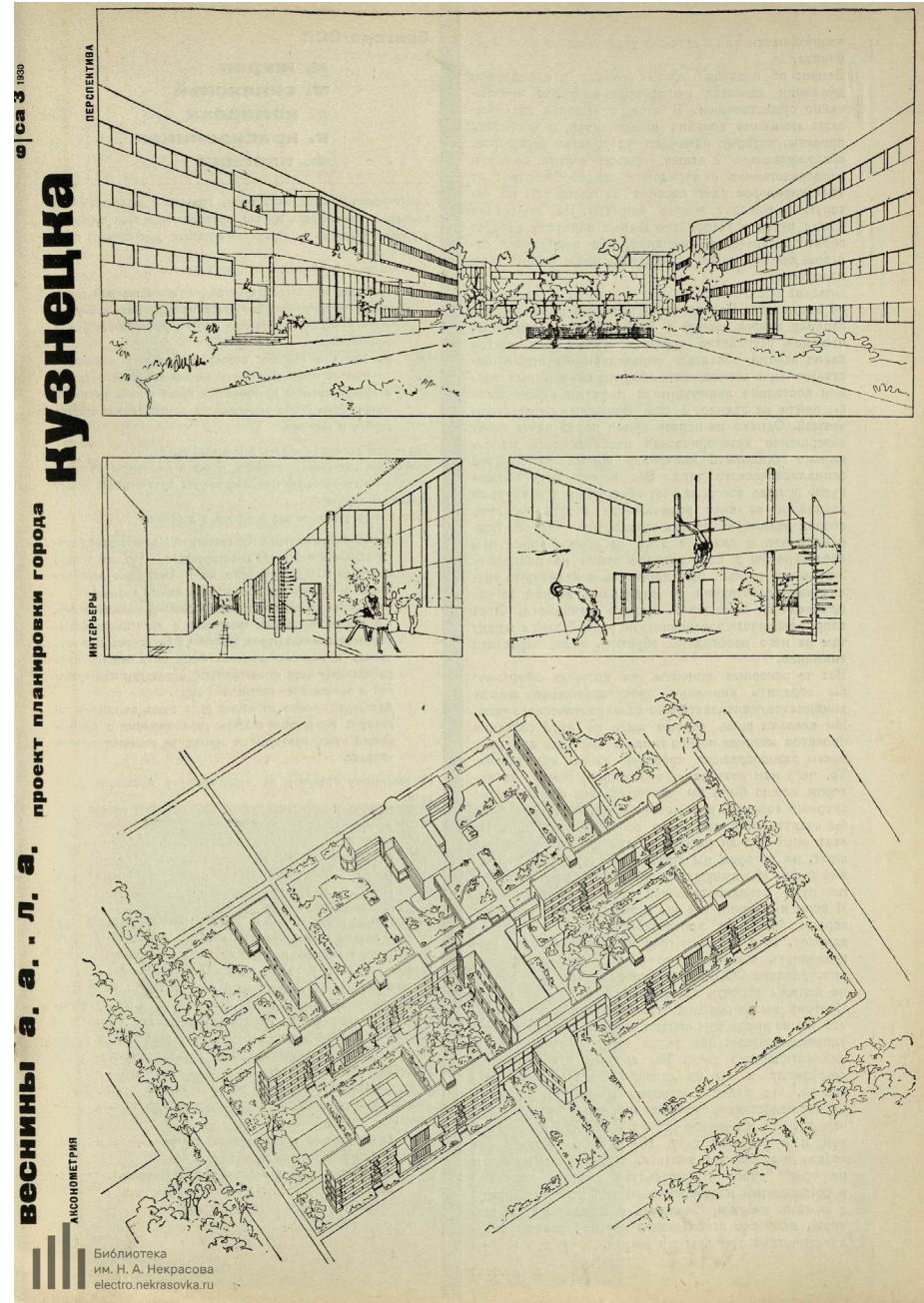
¹⁰⁶ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 231)

¹⁰⁷ : L. Sabsovich, Sotsialisticheskie Goroda, 1930, (σελ. 83)

Εικ. 34: Σχέδιο πρότασης για σπίτι-κοινότητα και γενική χωροθέτηση στο Kuznetsk, από τους A. Leonid & V. Vesnin, 1930

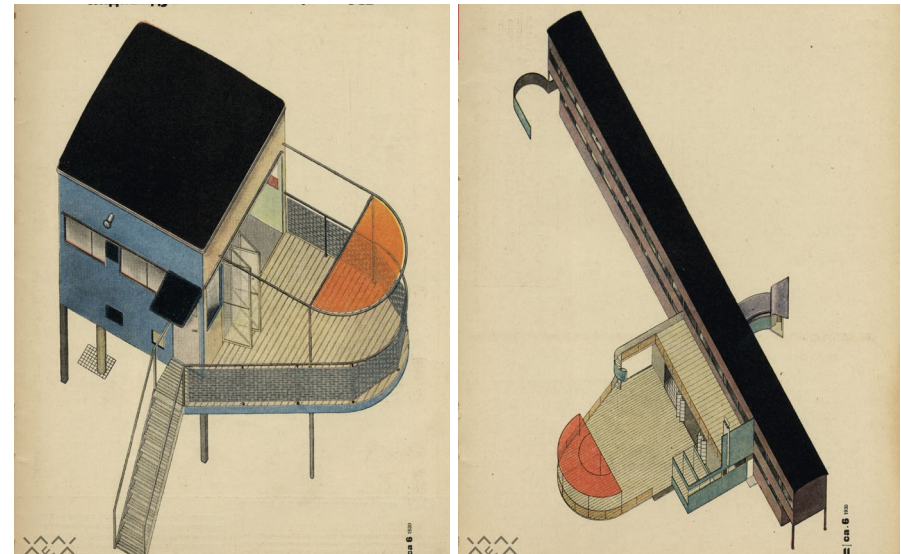

3.4.2. Απολεοδομιστές

Η δεύτερη θεωρητική προσέγγιση ήταν αυτή των απολεοδομιστών, που είχαν ως κύριο εκπρόσωπο τους τον Mikhail Okhitovich. Οι απολεοδομιστές αντιτάχθηκαν στη γιγαντομανία που χαρακτήριζε τις μελέτες για τα σπίτια-κοινότητες, σε αυτό που ο Ginzburg θα αποκαλούσε «κλιμάκωση της υπερτροφίας»,¹⁰⁸ απορρίπτοντας τις ακραίες θέσεις για την υπερκολεκτιβοποίηση της οικιακής ζωής και της κατανάλωσης, καθώς και τον απόλυτα ρυθμισμένο τρόπο ζωής. Θα ασκήσουν κριτική στο σπίτι-κοινότητα και στα στοιχεία που το απαρτίζουν, όπως οι εσωτερικοί διάδρομοι, με τον απελπιστικό θόρυβο, οι τεράστιες αίθουσες και τα εστιατόρια που θυμίζουν στρατόπεδο κλπ., όλων των στοιχείων δηλαδή, που είχαν σαν αποτέλεσμα, την από-προσωποποίηση των ανθρώπων και την αναγωγή τους σε κατάσταση στρατιώτη μέσα σε στρατώνια.¹⁰⁹ Ενώ ο Okhitovich έγραφε το 1930: «Με το λεγόμενο «σπίτι-κοινότητα» έχουμε φτάσει σήμερα σε απογοητευτικό σημείο, που στερεί χώρο από τον εργάτη προς όφελος διαδρόμων και άλλων θερμαινόμενων περασμάτων. Η ψευδοκομμούνια αυτή, που επιτρέπει τελικά στον εργάτη μόνο να κοιμάται σπίτι του, η ψευδοκομμούνια που του στερεί ζωτικό χώρο και προσωπικές ανέσεις (οι ουρές που σχηματίζονται έξω από τα μπάνια, τις αποθήκες και μέσα στην καντίνα) αρχίζουν να προκαλούν τη δυσαρέσκεια του κόσμου». Τα πλήρως κολεκτιβοποιημένα σπίτια-κοινότητες, είχαν αρχίσει να αμφισβητούνται, όχι μόνο γιατί δεν ήταν κοινωνικά αποδεκτά, αλλά και γιατί το μεγάλο τους μέγεθος συνεπάγονταν περίπλοκη τεχνολογία και δαπάνη υλικών πόρων.¹¹⁰

Αντιθέτως, υποστήριξαν ένα συνδυασμό ατομικής ελευθερίας και συλλογικών εξυπηρετήσεων, μέσω ενός

κεντρικού συστήματος εφοδιασμού. Στην πρόταση του, ο Okhitovich υπέθεσε ότι οι άνθρωποι πάντα θα τρώνε, θα ντύνονται κτλ. - με άλλα λόγια, ασχολούνται με την κατανάλωση - ως μεμονωμένα άτομα, και ότι οι ατομικές απαιτήσεις για κατανάλωση θα αυξάνονται παράλληλα με την εξέλιξη της κοινωνίας. Οι απολεοδομιστές εναντιώθηκαν στην απόλυτη κολεκτιβοποίηση της καθημερινής ζωής και της συλλογικής κατανάλωσης, βλέποντας την αναγκαιότητα κοινωνικοποίησης μόνο των πιο έντονων οικιακών εργασιών. Με αυτόν τον τρόπο, δεν σκόπευαν να δημιουργήσουν μόνιμες κοινωνικές συμβάσεις μεταξύ των κατοίκων μιας κοινότητας, αλλά αντ' αυτού, ενίσχυαν την αυτονομία του κάθε ατόμου. Ο Okhitovich πίστευε ότι η βασική μονάδα κατοικίας θα έπρεπε να σχεδιάζεται για ένα μόνο άτομο, αφού τα ζευγάρια δεν θα μένουν μαζί στο μέλλον, καθώς τα παιδιά τους θα αναθρέφονται συλλογικά, με τη μορφή της «οικογενειακής εστίας» να εξαφανίζεται.

Εικ. 35: Τύποι μονάδων κατοικίας

¹⁰⁸ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 199)

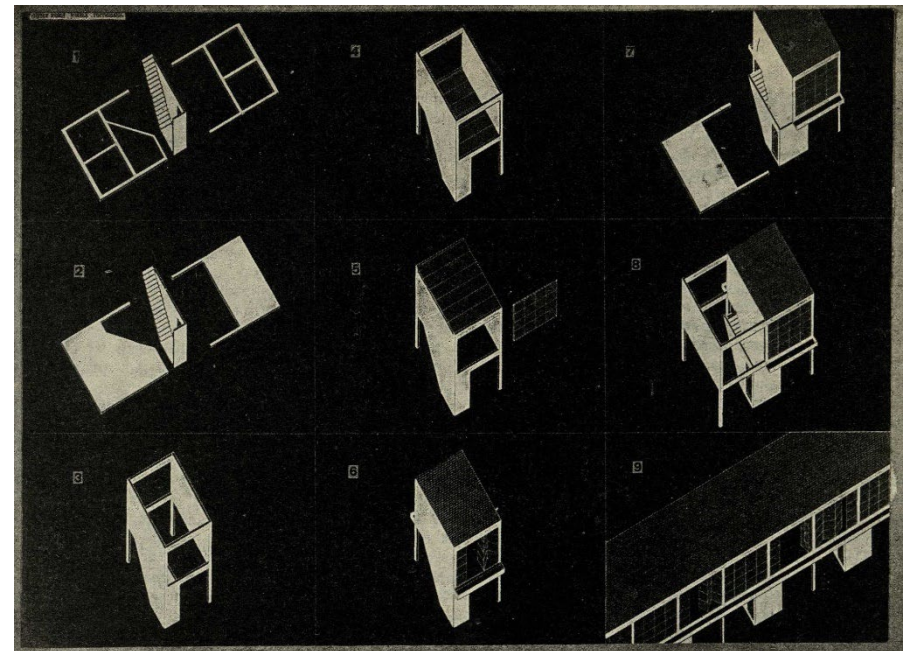
¹⁰⁹ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 248)

¹¹⁰ K. Frampton, Ο.π. (σελ.162)

Ωστόσο, η οικογένεια δεν απορρίφθηκε εντελώς, αλλά θεωρήθηκε ως μια ασταθής μορφή σύνδεσης μεταξύ των ανθρώπων. Αυτό κατέστησε αναγκαία την προσαρμογή του σχεδιασμού των μονάδων κατοικίας στην «ευέλικτη» φύση της οικογένειας, προκειμένου να ληφθεί υπόψη, τόσο η κοινή, όσο και η ατομική χρήση των κατοικιών. Για να το πετύχουν αυτό, σχεδίασαν ελαφριές τυποποιημένες μονάδες κατοικιών, στις ελάχιστες διαστάσεις, που θα μπορούσαν να μετακινηθούν και να τοποθετηθούν ελεύθερα στο φυσικό περιβάλλον, έχοντας τη δυνατότητα, είτε να είναι ανεξάρτητες, είτε να συνδέονται μεταξύ τους σε λωρίδες. Οι λυόμενες κατοικίες, που θα μπορούσαν εύκολα να λυθούν και να επανασυναρμολογηθούν, δίνοντας τη δυνατότητα μετακίνησης στον κάτοικο και της επιλογής του κοινωνικού του περίγυρου. Ενώ, οι ομάδες κατοικιών που θα δημιουργούνταν, θα εξυπηρετούνταν από περιορισμένου μεγέθους, δημόσια κτήρια που θα στέγαζαν κοινόχρηστες λειτουργίες και εξοπλισμούς, που θα ήταν και αυτά λυόμενα και κινητά.¹¹¹

Όσον αφορά τη γενικότερη χωροθέτηση, με γνώμονα την κατάργηση της αντίθεσης μεταξύ πόλης και υπαίθρου, πρότειναν μια εντελώς διαφορετική κατανομή, που ξεκινούσε από το δίκτυο μεταφοράς και διανομής ενέργειας. Το Πρώτο Πενταετές Σχέδιο, προέβλεπε την εγκατάσταση μεγάλων ενεργειακών πηγών, συνήθως υδροηλεκτρικών, σε όλες τις απέραντες εκτάσεις της Σοβιετικής Ένωσης, που θα τροφοδοτούσαν με τη σειρά τους τα εργοστάσια. Αντί του κλασικού ακτινωτού δικτύου, πρότεινε μια ορθογώνια κατανομή μεταφοράς ενέργειας, που θα κάλυπτε το σύνολο του εδάφους, χωρίς να ευνοεί ή να παραμελεί ιδιαίτερα ορισμένες περιοχές. Με αυτόν τον τρόπο, θεωρητικά, θα γινόταν δυνατή η κατασκευή εργοστασίων σε όλο το μήκος και πλάτος της χώρας, κοντά στις πηγές πρώτων υλών. Μια τέτοια διάχυση των

επιχειρήσεων θα συνεπάγονταν και τη «διάλυση» των κατοικημένων περιοχών, σημαίνοντας το τέλος της μικρής και της μεγάλης πληθυσμιακής συσσώρευσης, το τέλος των πλατειών, των δρόμων και όλης της κλασικής σύλληψης του αστικού τοπίου.¹¹² Χαρακτηριστική ήταν η πρόταση για τη Μόσχα, των Μ. Ginzburg και Μ. Barshch, με τίτλο Green City, στην οποία πρότειναν την απαγόρευση κάθε κατασκευαστικής δραστηριότητας εντός της πόλης και τη δημιουργία χώρων πρασίνου σε κάθε αστικό κενό. Αυτό θα γίνονταν παράλληλα με την επίμονη και συστηματική αποχώρηση του πληθυσμού από τη Μόσχα, και την ανακατανομή και το διασκορπισμό του, βάσει μιας γραμμικής ανάπτυξης σε όλη την επικράτεια.¹¹³

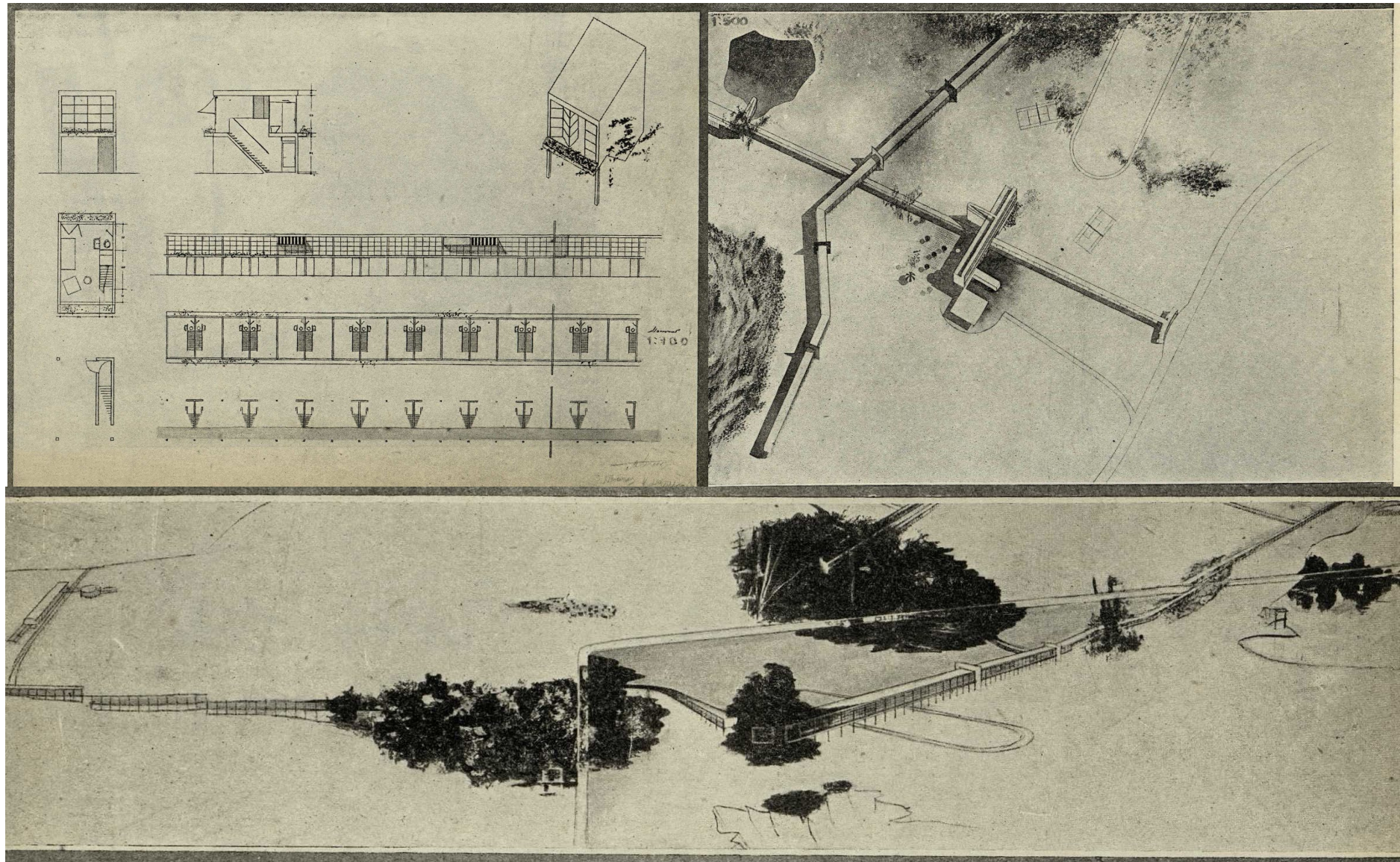
Εικ. 36: Τυπική μονάδα κατοικίας

¹¹¹ Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 392)

¹¹² ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 236)

¹¹³ <https://tehne.com/event/arhivsyachina/m-barshch-i-m-ginzburg-zelenyy-gorod-1930>

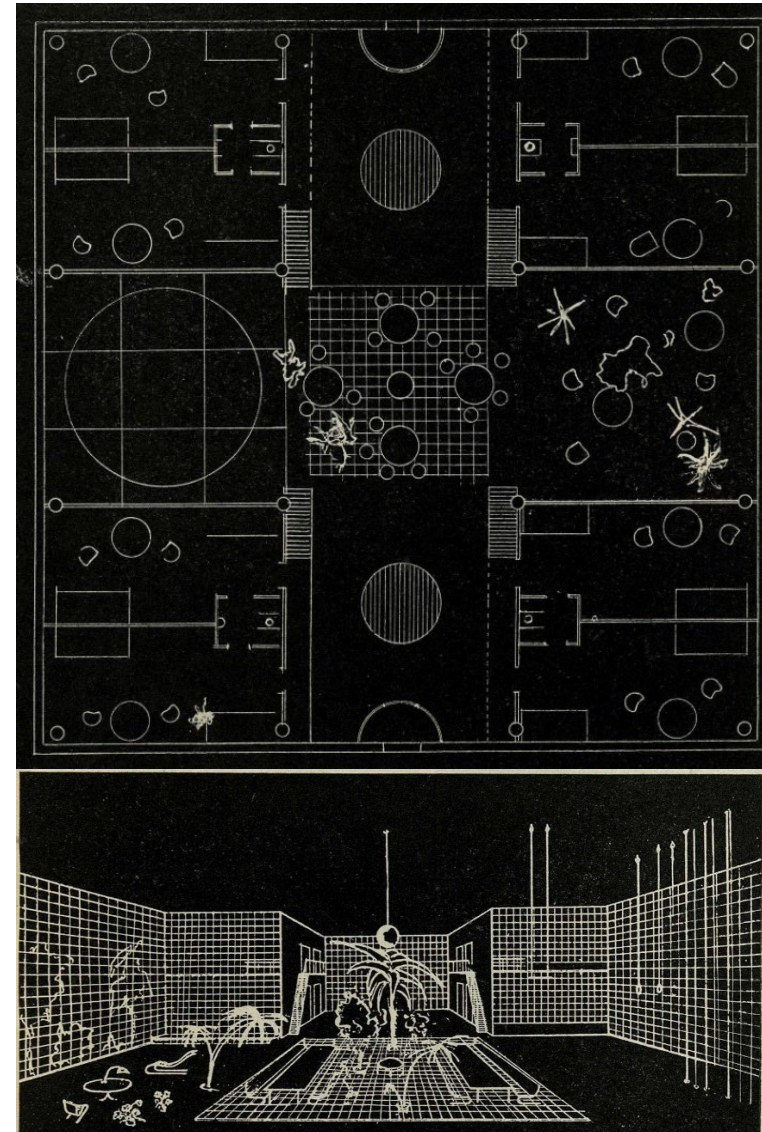

Εικ. 37: Σύνδεση μονάδων κατοικίας, και προοπτικά σχέδια γραμμικής ανάπτυξης

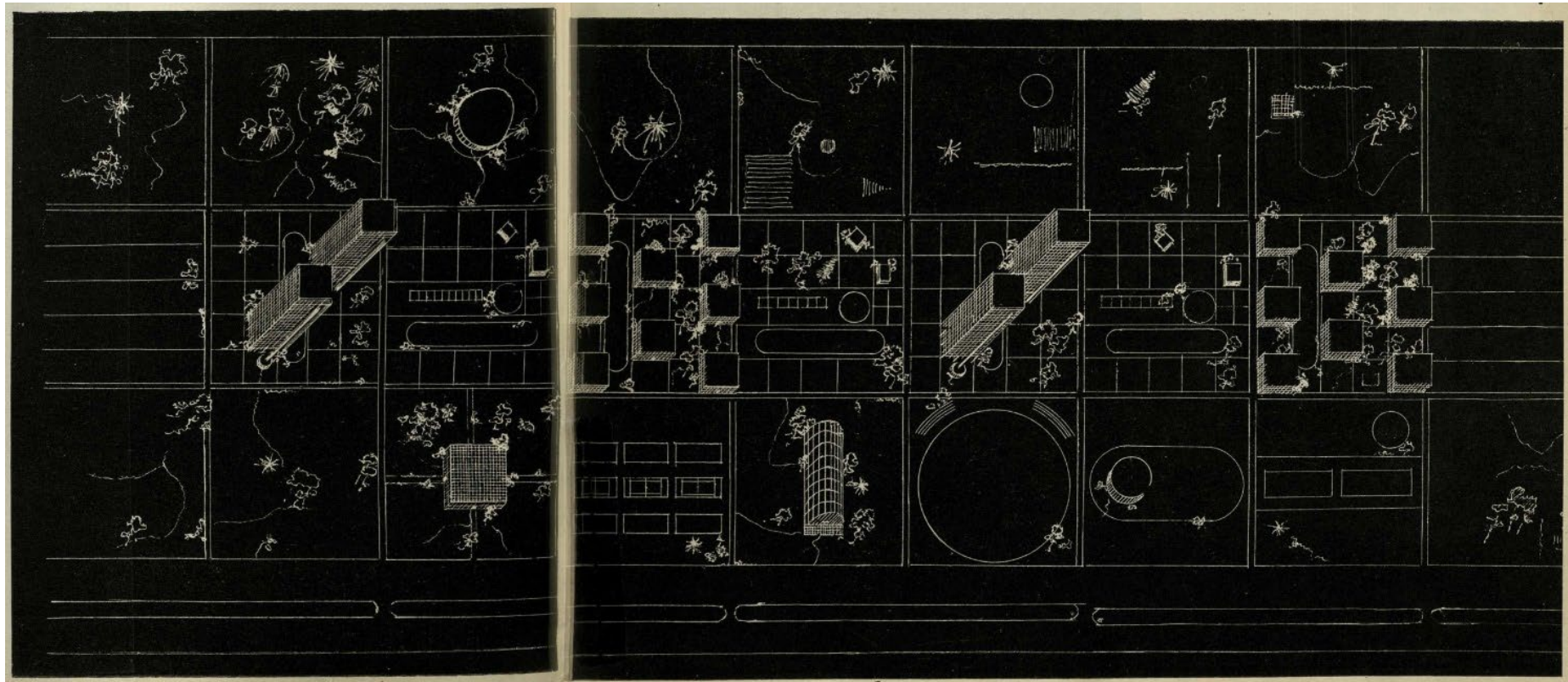
Η σοβιετική κυβέρνηση, εκείνη την περίοδο, ανακοίνωσε την πρόθεση της να ιδρύσει την πόλη Magnitogorsk στα ανατολικά Ουράλια, με στόχο την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων σιδήρου· έτσι, ο Milutin και άλλοι αρχιτέκτονες της Ο.Σ.Α., όπως ο Ginzburg και ο Leonidov, που προέρχονταν από τις τάξεις των απολεοδομιστών, υπέβαλαν ορισμένες σχηματικές προτάσεις για τη νέα πόλη, στο πνεύμα του «νέου τρόπου ζωής».

Ο Leonidov, πρότεινε ένα σχέδιο γραμμικής ανάπτυξης της πόλης μήκους 25 χλμ. που θα συνέδεε στις άκρες της τον βιομηχανικό με τον αγροτικό τομέα παραγωγής. Η ανάπτυξη αυτή θα ακολουθούσε ένα εσωτερικό κανάβο με ένα συνδυασμό κοινοτικών μονάδων χαμηλής και ψηλής δόμησης, κοινόχρηστων λειτουργιών και χώρων πρασίνου. Η τυπική κοινοτική μονάδα οργανώνονταν σε δύο ορόφους και αποτελούνταν από 16 μονάδες κατοικιών για ένα ή δύο άτομα, που βρισκόντουσαν στις γωνίες του κτηρίου. Οι κοινόχρηστοι χώροι είχαν διπλό ύψος και περιβάλλονταν από υαλοστάσια. Στο κέντρο της κοινότητας βρίσκεται η τραπεζαρία, στα πλαϊνά της οποίας υπάρχουν δύο χώροι υγιεινής με ντους, ένας χώρος γυμναστικής και ένας χώρος ανάπαυσης και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Οι κοινοτικές μονάδες μπορούσαν να αναπτυχθούν είτε διάσπαρτες σε μορφή συνοικίας είτε σε πολυώροφα κτήρια. Κάθε κοινότητα ή συνοικία θα φιλοξενούσε ως 250 άτομα, ενώ μεταξύ κάθε δύο κοινοτήτων θα υπήρχε ένα ανεξάρτητο κτήριο που θα στέγαζε παιδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Μόνο οι πιο στοιχειώδεις κατηγορίες κοινοτικών υπηρεσιών βρίσκονταν σε άμεση γειτνίαση με τις κατοικίες. Όλες οι άλλες κοινοτικές υπηρεσίες βρίσκονταν σε δημόσια κτήρια έξω από τα όρια των οικιστικών περιοχών.¹¹⁴

Εικ. 38: Leonidov, Κάτοψη & αξονομετρικό σχέδιο κοινόχρηστου χώρου κοινοτικής μονάδας

¹¹⁴ <https://tehne.com/event/arhivsyachina/brigada-osa-socialisticheskoe-rasselenie-pri-magnitogorskom-himiko-metallurgicheskom-kombinate-1930>

Εικ. 39: Leonidov, Πρόταση γραμμικής ανάπτυξης της πόλης του Magnitogorsk

Τα αφηρημένα αυτά σχέδια απορρίφθηκαν, και η κυβέρνηση προτίμησε να αναθέσει τον επίσημο σχεδιασμό της πόλης στον Γερμανό αρχιτέκτονα Ernst May και την ομάδα του από τη Φρανκφούρτη. Οι ατέλειωτες θεωρητικές διαμάχες της ρώσικης αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας – τα πολύπλοκα επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα των υπέρμαχων και αντιπάλων της πολεοδόμησης – οδήγησαν τελικά τις σοβιετικές αρχές στην παράκαμψη όλων αυτών των ζητημάτων, αναθέτοντας στους περισσότερο πραγματιστές και έμπειρους αριστερούς αρχιτέκτονες της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης να εφαρμόσουν τις δικές τους υποδειγματικές μεθόδους σχεδιασμού και παραγωγής (τη διάταξη Zeilenbau και τις ορθολογιστικές μεθόδους κατασκευής), με στόχο την ανέγερση των κτηρίων του Πρώτου Πενταετούς Σχεδίου.¹¹⁵

Εικ. 40: Εξώφυλλο του περιοδικού *Das Neue Frankfurt*, 1930: «Οι Γερμανοί χτίζουν στην ΕΣΣΔ»

¹¹⁵ K. Frampton, Ο.π. (σελ. 163)

3.5. Το τέλος των πειραματισμών

Στην πραγματικότητα καμία απ' όλες αυτές τις προτάσεις των Ρώσων αρχιτεκτόνων δεν κατέληξε κάπου. Στον τομέα τις κατοικίας ιδιαίτερα, παρόλες τις πολυποίκιλες έρευνες της ομάδας της Ο.Σ.Α., οι προτάσεις τους για τα σπίτια-κοινότητες, ήταν σύνθετες και απαιτούσαν υψηλή τεχνική κατάρτιση και εξοπλισμό, ενώ η συμπερίληψη στο σχεδιασμό κοινόχρηστων υπηρεσιών αύξανε κόστος κατασκευής. Τα παραδείγματα των σπιτιών κοινοτήτων μπορεί να ήταν αξιοσημείωτα, αλλά αντιπροσωπεύουν ένα πολύ μικρό κομμάτι σε σχέση με την πραγματική κατασκευαστική δραστηριότητα της εποχής. Έτσι, συνεχίζονταν να κατασκευάζονται κατά χιλιάδες μπλοκ κατοικιών με παραδοσιακά διαμερίσματα, που στην καλύτερη περίπτωση, καταλαμβάνονταν άμεσα από μια οικογένεια σε κάθε δωμάτιο. Παράλληλα, διαπιστώθηκε ότι, τα σπίτια-κοινότητες που κατασκευάζονταν, γίνονταν με βάση τα λιγότερο επεξεργασμένα σχέδια, και ότι χρησιμοποιούνταν εξ αρχής με παρεκκλίσεις απ' το πνεύμα που είχαν σχεδιαστεί, καθώς οικογένειες έμεναν μαζί σε διαμερίσματα που είχαν σχεδιαστεί αποκλείστηκα για μια, με τις επιπτώσεις, στον τρόπο ζωής των κατοίκων, να είναι χειρότερες από αυτόν στις παραδοσιακές κατοικίες.¹¹⁶

Από την άλλη πλευρά, το άκαμπτο πλαίσιο ζωής στις πλήρως κολεκτιβοποιημένες κοινότητες, προκαλούσε τη λαϊκή δυσαρέσκεια στους κατοίκους, που είτε δεν μπορούσαν, είτε δεν ήθελαν να αλλάξουν σε τέτοιο βαθμό την καθημερινότητα και τον τρόπο ζωής τους. Οι προτάσεις υπερκολεκτιβοποίησης του τρόπου ζωής, κάθε άλλο παρά αντιπροσωπευτικές ήταν, της πλειοψηφίας των αρχιτεκτόνων και των προσπαθειών της εποχής στην αναζήτηση μιας νέας μορφής κατοικίας, όμως αυτές οι αστοχίες, τραβούσαν πάνω

τους τα βλέμματα και τα πυρά. Οι επικριτές της μεταρρύθμισης του τρόπου ζωής, είχαν βρει το κοινό τους μέσα από τις ακρότητες των προτάσεων του Kuzmin και του Sabsonich, για να καταρρίψουν όλες τις προσπάθειες που είχαν γίνει μέχρι τότε. Ενώ αντιπροτάσεις, των απολεοδομιστών, δεν προσέφεραν πραγματιστικές λύσεις για τα δεδομένα της εποχής.¹¹⁷

Οι τάσεις λαϊκής δυσαρέσκειας απέναντι στις μεταρρυθμίσεις του τρόπου ζωής, βρήκαν πολιτική έκφραση, μέσα από το Κόμμα των Μπολσεβίκων, χαρακτηρίζοντας αυτές τις προσπάθειες ως «αριστερή τροτσικιστική παρέκκλιση», ενώ με οδηγία της στις 16 Μάη του 1930, η Κεντρική Επιτροπή ανέφερε:

«Η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΣΕ προειδοποιεί εναντίον των προσπαθειών, ορισμένων συντρόφων, να οικοδομήσουν το νέο τρόπο ζωής, με διοικητικά μέσα υποχρεωτικού χαρακτήρα: διοικητικός διαχωρισμός των παιδιών από τους γονείς, κοινωνικοποιημένη τραπεζαρία κ.λπ. Ο νέος τρόπος ζωής, πρέπει να οικοδομηθεί λαμβάνοντας πλήρως υπόψη τις υπάρχουσες υλικές συνθήκες, και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να ξεφύγει, δημιουργώντας σχέδια για τα οποία δεν υπάρχουν τα μέσα ή οι δυνατότητες υλοποίησης τους.»¹¹⁸

Ενώ ο Lazar Kaganovich στη ομιλία του, στην Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής, τον Ιούνιο του 1931, ανέφερε:

«Προς το παρόν, είναι δύσκολο να διακρίνουμε εκείνες τις προϋποθέσεις του τρόπου ζωής, που θα οδηγήσουν στην τελική επίτευξη του σοσιαλισμού και του ώριμου κομμουνισμού. Στην πραγματικότητα, θα ήταν εντελώς αντιμαρξιστικό, να καθορίσουμε τώρα ποιες θα είναι οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις του μελλοντικού κομμουνιστικού τρόπου ζωής. Οι ίδιοι Μαρξ και Ένγκελς,

¹¹⁶ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 248)

¹¹⁷ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 207)

¹¹⁸ Victor Buchli, Ο.π. (σελ.61)

δεν ασχολήθηκαν ποτέ, με το να δώσουν οδηγίες σχετικά με τις συγκεκριμένες συνθήκες του τρόπου ζωής του μελλοντικού κομμουνιστικού. Αντιθέτως, προειδοποιούσαν ενάντια σε τέτοιες προσπάθειες. Κατανοούσαν ότι το προλεταριάτο θα εξασφαλίσει την εξουσία και ότι πραγματιστικά, βήμα-βήμα, στο δικό του χρόνο, η σοσιαλιστική αναδιάρθρωση του τρόπου ζωής, θα προχωρήσει προς αυτές τις συγκεκριμένες μορφές και θα τις πραγματοποιήσει.»¹¹⁹

Με αυτό τον τρόπο ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός του τρόπου ζωής, έβγαινε έξω από την οικιακή σφαίρα, και η μορφή του παραδοσιακού οικογενειακού νοικοκυριού, που θα στεγάσει την οικογένεια, έμενε ακλόνητη. Οι συλλογικές μορφές κατοίκησης, που αποσκοπούσαν στην διάλυση της οικογένειας, θεωρήθηκαν ότι δυσφημίζουν το σοσιαλισμό. Οι προτάσεις προς την χωρική αναμόρφωση για την κοινωνικοποίηση του τρόπου ζωής μέσω της συλλογικής κατοίκησης, θεωρήθηκαν επιβλαβείς και αντί-σοβιετικές, καθώς όλες οι προσπάθειες επικεντρώνονταν στην ταχεία βιομηχανοποίηση της χώρας.¹²⁰ Η οικογενειακή «εστία», θα διατηρούσε όλα τα στοιχεία που μέχρι τότε καταπολεμούνταν ως μικροαστικά, από την κουζίνα, μέχρι το βαρύ στολισμό.¹²¹ Η οικιακή οικονομία, διατηρούνταν σε ένα βαθμό, μέσα στα διαμερίσματα, καθώς μια σειρά δημόσιων υπηρεσιών, που αποτελούσαν κομμάτι μιας διακηρυγμένης πολιτικής για την απελευθέρωση των γυναικών από τις οικιακές εργασίες, όπως οι δημόσιες κουζίνες, δεν κατάφεραν να αναμορφώσουν τις λαϊκές συνήθειες και τελετουργίες, σε απόλυτο βαθμό. Κατά το Πρώτο Πενταετές Σχέδιο, κατασκευάστηκε μεγάλος αριθμός τέτοιου είδους εγκαταστάσεων για την εξυπηρέτηση περιοχών κατοικίας, με την παροχή

γευμάτων, που όμως λόγω του μεγέθους τους και τεχνικών ζητημάτων, αποδείχτηκαν οικονομικά μη βιώσιμες.¹²²

Στην παραγωγή κατοικίας πλέον, η αναζήτηση μετατοπίζεται από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά, της κοινωνικής διάστασης του σχεδιασμού, στα ποσοτικά, καθώς ο τύπος κατοικίας είναι ήδη προαποφασισμένος. Η επιθυμία ήταν να βελτιωθούν τα οικογενειακά διαμερίσματα, με την αύξηση του χώρου διαβίωσης και τη βελτίωση των εξοπλισμών υγιεινής, με τη μέγιστη οικονομία. Το 1932, το Συμβούλιο της Μόσχας ενέκρινε τους «Κανόνες Δόμησης», που σήμαιναν αύξηση της επιφάνειας των οικογενειακών διαμερισμάτων που θα χτίζονταν ούτω καθ' εξής. Η βασική μορφή κατοικίας, έγιναν τα μπλοκ πολυκατοικιών από 5 έως 8 ορόφους, με τις δημόσιες υπηρεσίες να κατανέμονται σε συνοικιακό επίπεδο. Στο Δεύτερο Πενταετές Σχέδιο (1933-1937), σε σχέση με το πρώτο, ο όγκος οικοδόμησης κατοικιών αυξήθηκε κατά 150%, κατασκευάζοντας 42,2 εκατομμύρια τ.μ. οικιστικού χώρου. Παρόλα αυτά, η ανάγκη για στέγαση ήταν τόσο επιτακτική, που είχε ως αποτέλεσμα να συνεχιστούν οι πρακτικές συμβίωσης των προηγούμενων χρόνων. Στις νέες κατασκευές, κάθε οικογένεια συνέχιζε να καταλαμβάνει από ένα δωμάτιο του διαμερίσματος, κάνοντας τους υπόλοιπους χώρους κοινόχρηστους.¹²³

Στις 23 Απρίλη του 1932, θα σημάνει το οριστικό τέλος του μοντέρνου κινήματος στην ΕΣΣΔ, σύμφωνα με απόφαση του Κόμματος. Η Κεντρική Επιτροπή πήρε την απόφαση σχετικά «με την ανασυγκρότησή των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών συλλόγων», βάζοντας απότομο τέλος στην ύπαρξη διαφόρων ομάδων με τις δικές τους ξεχωριστές δραστηριότητες και έρευνες, συμπεριλαμβανομένων και όλων των αρχιτεκτονικών

¹¹⁹ Victor Buchli, Ο.π. (σελ.61)

¹²⁰ Susanne Schmid, Ο.π. (σελ.104)

¹²¹ Wendy Z. Goldman, Women, State and Revolution, Soviet Family Policy & Social Life, 1917-1936, Cambridge University Press, 1993, (σελ.308)

¹²² Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 487)

¹²³ <https://arx.novosibdom.ru/node/2361>

ομάδων όπως η Ο.Σ.Α., η Α.Σ.Ν.Ο.Β.Α., η Α.Ρ.Υ. κ.α., ανοίγοντας το δρόμο για τη παγίωση της μεθόδου του Σοσιαλιστικού Ρεαλισμού. Αυτό ήταν το τέλος, μιας πολύ γόνιμης και δημιουργικής διαδικασίας στην ΕΣΣΔ, καθώς η συνύπαρξη και ο συναγωνισμός πολλών ετερόκλητων αρχιτεκτονικών κινήματων και ομάδων, είχε σαν συνέπεια μια πρωτόγνωρη και πολυποίκιλη κατάσταση παραγωγής πρωτοπόρων ιδεών, που θα εμφανιστούν στην αρχιτεκτονική σκέψη της Δύσης πολλά χρόνια αργότερα. Το 1934 θα δημιουργηθεί η Ακαδημία αρχιτεκτονικής, όπου οι παλιοί αρχιτέκτονες του ακαδημαϊσμού της προεπαναστατικής περιόδου, όπως ο Zholtovsky κ.α., θα έχουν απόλυτη επιρροή και κρατική στήριξη. Με αυτό τον τρόπο πλέον, στην ανάπτυξη της τέχνης, θα έχουν λόγο και θα παρεμβαίνουν, εκπρόσωποι του διοικητικού συστήματος. Το μοντέρνο, μαζί με όλη την έρευνα που είχε προηγηθεί, θα απορριφθεί και θα χαρακτηριστεί ιδεαλιστικό και προϊόν καπιταλιστικής παρακμής.

Σε αντίθεση λοιπόν, με το μοντέρνο κίνημα, που απέρριπτε την παράδοση, η μέθοδος του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, υποστήριζε μια κριτική αξιοποίηση και συνέχιση στοιχείων της παράδοσης. Συγκεκριμένα, στην αρχιτεκτονική, θα εφαρμοστεί με μια στροφή προς τον εκλεκτικισμό, τη μνημειακότητα, το συμβολισμό και την αναζήτηση της «απόλυτης ομορφιάς», με σκοπό να αντικατοπτρίσει το νέο σοβιετικό πολιτισμό. Το κοινωνικό περιεχόμενο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, στην κάτοψη είχε πλέον εξοβελιστεί, και η αναζήτηση θα περιοριστεί στην μεταφορά μορφών του παρελθόντος στις όψεις, αναπτύσσοντας μια παθητική καταναλωτική σχέση με τη παράδοση. Η αρχαία Ελλάδα, η Ρώμη, η Αναγέννηση και ο κλασικισμός έμοιαζαν να έχουν δώσει ραντεβού στη Σοβιετική Ένωση, με περίεργα οικοδομήματα που θα παρουσιαστούν σαν καρποί της

εφαρμογής του σοσιαλιστικού ρεαλισμού στην αρχιτεκτονική.¹²⁴

Η απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής για το μετασχηματισμό του τρόπου ζωής, κατηγορώντας τις προσπάθειες να ξεπεραστούν τα όρια, που έβαζαν οι αντικειμενικές συνθήκες, χρησιμοποιήθηκε για να κατεδαφίσει ολόκληρο το οικοδόμημα του μοντέρνου κινήματος. Οι κονστρουκτιβιστές, έχοντας πίστη στην δύναμη του ανθρώπου για αλλαγή, είχαν να αντιπαλέψουν με τις βαθιά ριζωμένες συνήθειες του απλού κόσμου, με παραδόσεις, προκαταλήψεις και τον παλιό τρόπο ζωής, με το παλιό σύστημα αξιών που έκανε τους απλούς ανθρώπους να θεωρούν κέρδος, κάθε τι που θα έκανε τη ζωή τους να μοιάζει με τη ζωή των παλιών αφεντικών τους. Οι επικριτές της μεταρρύθμισης του τρόπου ζωής, δεν είχαν θέσει στον εαυτό τους καμία από αυτές τις προκλήσεις. Ήταν πολύ πιο εύκολο να θωπεύσουν τις βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις και συνήθειες του λαού, καταγγέλλοντας τις ακρότητες της άλλης πλευράς, θεοποιώντας τις «αιώνιες» παραδοσιακές αξίες και τις «ιερές αρχές» της αρχιτεκτονικής, αλλά μιας αρχιτεκτονικής που είχε σχέση και προέρχονταν μόνο από τους πλούσιους και τις τάξεις των εύπορων. Για τους κονστρουκτιβιστές η αρχιτεκτονική ήταν πρώτα απ' όλα ένα όργανο για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Φάνηκε όμως, ότι μέσα στο πλαίσιο που διαμορφώθηκε μετά το 1930, η αρχιτεκτονική θα επιτελέσει ρόλο κυρίως ιδεολογικού οργάνου. Όφειλε να είναι εκφραστική, αντιπροσωπευτική, «ομιλούσα», με σκοπό να προκαλέσει τους επιδιωκόμενους συνειρμούς στη λαϊκή συνείδηση.¹²⁵

¹²⁴ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 289)

¹²⁵ ANATOLE KOPP, Ο.π. (σελ. 299)

Εικ. 41: Εξώφυλλα του περιοδικού «Κατασκευή της Μόσχας», πριν και μετά το 1933

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη στο ζήτημα της συλλογικής κατοίκησης, συμπεραίνεται ότι οι περίοδοι έντονων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών αποτέλεσαν εύφορο έδαφος στην ανάπτυξη ουτοπικών ιδεών, τόσο των ουτοπικών σοσιαλιστών όσο και της ρωσικής πρωτοπορίας.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη διερεύνηση του ζητήματος της συλλογικής κατοικίας στην ΕΣΣΔ, μπορούμε να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα. Η συλλογική κατοικία μπορεί να διακριθεί σε 5 διαφορετικά, διαδοχικά στάδια εξέλιξης: στις οικιακές κοινότητες, στη χαμηλή ή ψηλή δόμηση παραδοσιακών διαμερισμάτων, στην αναζήτηση των σπιτιών-κοινοτήτων, στην πολεοδομική προσέγγιση και στο τέλος των αναζητήσεων.

Οι δύο βασικοί παράγοντες που επηρέασαν την σχεδιαστική εξέλιξη της συλλογικής κατοίκησης ήταν, τόσο οι επιτακτικές ανάγκες στέγασης, όσο και η ερμηνεία του «νέου τρόπου ζωής» σε αυτές ανά τα χρόνια.

Το πρώτο στάδιο αφορά την κατάληψη των υφιστάμενων κατοικιών της αστικής τάξης, από τα νεοφερμένα εργατικά στρώματα στις πόλεις. Οι διαφορές σε σχέση με τις πρακτικές του παρελθόντος είναι εμφανείς: από τη μία έχει καταργηθεί η κερδοσκοπία της γης, ενώ από την άλλη, τη θέση των παραγκών και τις τρωγλών που διατίθενται στην εργατική τάξη τα προηγούμενα χρόνια, παίρνουν οι κατοικίες των εύπορων τάξεων. Σε αυτήν την περίοδο, με τη σημειολογία των εργατών να καταλαμβάνουν τα

σπίτια των πρώην αφεντικών τους, γεννιέται η πρώτη ερμηνεία του νέου τρόπου ζωής στον οικιακό χώρο. Οι βασικές κατευθύνσεις της ερμηνείας του ήταν η καθολικότητα του δικαιώματος στη στέγη, η κοινωνικοοικονομική απελευθέρωση των γυναικών, η κολεκτιβιστική διάθεση, καθώς και η πολιτιστική διαφώτιση.

Η πρώτη διάκριση στις οικιακές κοινότητες αφορά τη στάση των ιδίων των κατοίκων τους απέναντι στο νέο τρόπο ζωής. Οι εργάτες-πρώην αγρότες της υπαίθρου, με τις οικογένειες τους, πολλές φορές δυσκολεύονταν στην αφομοίωση των νέων ιδανικών και στην αλλαγή του παλιού τρόπου ζωής τους, μετατρέποντας τους κοινόχρηστους χώρους των κοινοτήτων σε πεδία εσωτερικών συγκρούσεων. Αντίθετα, οι νεανικές κοινότητες, διαμόρφωσαν μια δική τους ερμηνεία αναφορικά με τον τρόπο ζωής στον οικιακό χώρο, σε μια προσπάθεια εφαρμογής του σοσιαλισμού σε ένα σπίτι. Με σαφή επιρροή από τη μοντέρνα σκέψη, τα πάντα επανεξετάζονται και τίθενται υπό ορθολογικό έλεγχο: η οικογένεια, ο χρόνος, η οργάνωση του χώρου, το φύλο, η υγιεινή κ.α. παίζοντας σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα ερμηνεία του νέου τρόπου ζωής.

Στο δεύτερο στάδιο, που αρχίζει με την πρώτη φάση ανοικοδόμησης, αρχικά χαμηλής και μετέπειτα ψηλής δόμησης, η βασική διαφορά σε σχέση με το παρελθόν εντοπίζεται στη γενική διάταξη των κτηρίων κατοικίας, που δεν επηρεάζεται πλέον από τις ατομικές ιδιοκτησίες οικοπέδων, εμφανίζοντας διαφορετικές πολεοδομικές προσεγγίσεις. Η διαμόρφωση των μονάδων κατοικίας, αποτελεί παραλλαγή των

παραδοσιακών αστικών κατοικιών, με την υπερπλήρωση τους από πολλές οικογένειες, να προκαλεί δυσφορία. Αυτή η κατάσταση γέννα την ανάγκη αναζήτησης νέων μορφών κατοικίας, που θα είναι πιο οικονομικές από τις παραδοσιακές, και θα μπορούν να στεγάσουν κάθε οικογένεια ξεχωριστά.

Στο τρίτο στάδιο εξέλιξης, που είναι το πιο ενδιαφέρον, βλέπουμε την εξέλιξη της εφαρμογής της σκέψης του μοντέρνου, πρώτα στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, και μετέπειτα την επέκταση του στον τρόπο ζωής. Οι στόχοι είναι ξεκάθαροι: οικονομία, τυποποίηση και εξορθολογισμός του σχεδιασμού κατοικιών, παράλληλα με τη χωρική έκφραση του σοσιαλιστικού τρόπου ζωής. Αυτή η διπλή πρόθεση, θα οδηγήσει στη θεωρία του «κοινωνικού πυκνωτή», εισάγοντας μια ενεργητική κοινωνική παράμετρο στο σχεδιασμό: τη μετατροπή του ανθρώπου που γαλουχήθηκε από την καπιταλιστική κοινωνία, σε συνειδητό μέλος της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Η επιρροή από το θετικισμό είναι εμφανής, καθώς οι ηλεκτρικοί πυκνωτές, προϊόν της 2^{ης} βιομηχανικής επανάστασης και του εξηλεκτρισμού, εισάγονται στη φανξιοναλιστική μέθοδο σχεδιασμού με τη μορφή κοινωνικής θεωρίας. Στην αναζήτηση της νέας μορφής κατοικίας, θα υπάρξουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις, μια ήπια και μια απόλυτη, παράγοντας δύο διαφορετικού τύπου κοινότητες, τις μεταβατικές και τις πλήρως κολεκτιβοποιημένες.

Στις μεταβατικές κοινότητες, που προορίζονταν να στεγάσουν οικογένειες, ο χρήστης έχει το δικαίωμα επιλογής του βαθμού κοινωνικοποίησης της ζωής του. Ήταν μια ήπια προσπάθεια, οι κάτοικοι να αποκτήσουν νέες συνήθειες διαβίωσης και να μάθουν να ζουν συλλογικά, στο βαθμό που οι ίδιοι θα επέλεγαν. Ο ιδιωτικός χώρος μικραίνει τόσο, ώστε να διατηρούνται εντός της οικιστικής μονάδας κάποιες βασικές οικιακές λειτουργίες, ενώ οι κοινόχρηστοι χώροι, λειτουργούν συμπληρωματικά, διατηρώντας μια ισορροπία σε σχέση με τους ιδιωτικούς. Οι μονάδες κατοικίας υπόκεινται σε

πρωτόγνωρο, ακόμη και για τη Δύση, επιστημονικό εξορθολογισμό, με τον σχεδιασμό να ξεκινάει από μέσα προς τα έξω, και τη δημιουργία κοινόχρηστου χώρου να επέρχεται μέσα από την επανάληψη της τυπικής μονάδας. Ταυτόχρονα, υπάρχει η πρόθεση επανερμηνείας των χώρων κίνησης, σε χώρους κοινωνικής επαφής, σαν ένα κατώφλι ανάμεσα στις κατοικίες και τους κοινόχρηστους χώρους.

Στις πλήρως κολεκτιβοποιημένες κοινότητες, η σταδιακή μετάβαση που προτείνουν οι μεταβατικές κοινότητες, μοιάζει με αντεπαναστατική υποχώρηση. Το πνεύμα ορθολογισμού του μοντέρνου, δεν περιορίζεται μόνο στο χωρικό σχεδιασμό αλλά επεκτείνεται σε όλες τις πτυχές της ζωής, στην πιο ολοκληρωτική του μορφή. Γι' αυτούς, οι νέες σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής, χρειάζονται ένα εξολοκλήρου νέο εποικοδόμημα και τρόπο ζωής άμεσα, και οτιδήποτε θυμίζει την παλιά μορφή κατοικίας, απορρίπτεται ως μέσο διαιώνισής συνηθειών του παλιού εκμεταλλευτικού συστήματος. Τα πάντα επανεξετάζονται υπό το πρίσμα του πιο αυστηρού ορθολογισμού, αποτελώντας μια μετεξέλιξη του τρόπου ζωής που είχε αναπτυχθεί στις νεανικές κοινότητες. Η οικογένεια δεν προβλέπεται χωρικά, η οικιακή εργασία κοινωνικοποιείται εξολοκλήρου, και ο χρόνος δομείται ορθολογικά ανάμεσα σε εργασία, ανάπαυση και πολιτισμό. Ο άνθρωπος βρίσκει νόημα ύπαρξης μόνο μέσα από το σύνολο, χάνοντας κάθε στοιχείο της προσωπικότητας του. Οι χώροι χωρίζονται αυστηρά βάσει λειτουργίας, και οι κάτοικοι μεταβαίνουν σε αυτούς σαν σε γραμμή παραγωγής εργοστασίου. Δημιουργείται μια τεράστια ανισορροπία μεταξύ ιδιωτικού και κοινόχρηστου χώρου, με τον προσωπικό χώρο να περιορίζεται σε ένα κρεβάτι, και τον κοινόχρηστο να γιγαντώνεται, περικλείοντας όλες τις πτυχές της ζωής. Αυτές οι δυστοπικές προτάσεις, παρότι δεν εξέφραζαν την πλειοψηφία του μοντέρνου κινήματος στην ΕΣΣΔ, θα προκαλέσουν τη λαϊκή

δυσαρέσκεια, αποτελώντας την αιτία που το μοντέρνο θα χάσει την πολιτική στήριξη του κράτους.

Το τέταρτο στάδιο, αφορούσε την πολεοδομική προσέγγιση του ζητήματος της κατοικίας, με αφορμή την πρόθεση δημιουργίας νέων πόλεων. Τα βασικά ζητούμενα αποτέλεσε η κατάργηση της αντίθεσης μεταξύ υπαίθρου και πόλης, καθώς και η ενοποίηση αγροτικού και βιομηχανικού τομέα παραγωγής. Οι πολεοδομιστές πρότειναν την επέκταση των πλήρως κολεκτιβοποιημένων κοινοτήτων σε όλη την επικράτεια. Ως αντίδραση στον ολοκληρωτισμό των πολεοδομιστών, δημιουργήθηκε η ομάδα των απολεοδομιστών, από τους πιο πρωτοπόρους αρχιτέκτονες της Ο.Σ.Α., προτείνοντας μια ελευθεριακή προσέγγιση τόσο στη χωρική οργάνωση, όσο και στον τρόπο ζωής, με τη γραμμική ανάπτυξη των οικισμών και διάχυση των πόλεων στην ελευθερία της φύσης. Οι μονάδες κατοικίας διατηρούν την σχετική αυτοτέλεια τους, είναι τυποποιημένες από ελαφρά υλικά, στις ελάχιστες διαστάσεις, έχοντας τη δυνατότητα συνένωσης με άλλες μονάδες κατοικιών, προσφέροντας την δυνατότητα μετακίνησης στον κάτοικο, για να επιλέξει ο ίδιος τις κοινότητες που θα δημιουργεί. Για να επιτευχθεί όμως αυτό, θα έπρεπε να γίνει μία ολική αναδιαμόρφωση της εγχώριας οικονομίας, γεγονός που ήταν αδύνατο να εφαρμοστεί στις τότε υπάρχουσες συνθήκες.

Οι προτάσεις των πολεοδομιστών και απολεοδομιστών, είχαν πλέον χάσει επαφή τόσο με τις επιτακτικές ανάγκες της εποχής, όσο και με την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα την παράκαμψη τους από την πολιτική ηγεσία, και τη στροφή προς πιο πραγματιστικές προσεγγίσεις, όπως αυτές των αρχιτεκτόνων της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης.

Το τελευταίο στάδιο αποτελεί το τέλος των αναζητήσεων, και την επιστροφή στην υψηλή δόμηση παραδοσιακών τύπων κατοικίας, αποτελώντας ουσιαστικά και το τέλος του μοντέρνου στην ΕΣΣΔ. Οι

επικριτές του μετασχηματισμού του τρόπου ζωής, υπερτονίζοντας επιλεκτικά τις ακρότητες και τις αστοχίες προτάσεων που είχαν κατατεθεί, αξιοποίησαν τη λαϊκή δυσαρέσκεια, για να μηδενίσουν και να απορρίψουν όλο το ερευνητικό έργο που είχε προηγηθεί.

Το μοντέρνο είχε ως βασικό πυρήνα σκέψης του, την απόρριψη της παράδοσης, τόσο αρχιτεκτονικά όσο και κοινωνικά. Αυτό εκφράστηκε με την απόρριψη της παραδοσιακής πυρηνικής οικογένειας, ως βασικής κοινωνικής μονάδας και την κοινωνικοποίηση της οικιακής οικονομίας. Σε κοινωνικό επίπεδο οι λαϊκές μάζες, που μόλις λίγα χρόνια πριν έβγαιναν από μια κατάσταση πολιτισμικής καθυστέρησης και αναλφαβητισμού, δυσανασχετούσαν με αυτή την προοπτική. Ενώ, σε οικονομικό επίπεδο, το σοβιετικό κράτος δεν είχε τη δυνατότητα να υποστηρίξει την απόλυτη κοινωνικοποίηση της οικιακής οικονομίας, καθώς όλες οι δυνάμεις έπεφταν στην προσπάθεια βιομηχανοποίησης. Η παραδοσιακή μορφή οικογένειας ενισχύθηκε, με την οικιακή οικονομία να επιστρέφει εντός της οικίας. Τα οικογενειακά διαμερίσματα επέστρεψαν στην παραδοσιακή τους μορφή, μαζί με τις διακοσμήσεις που έθελγαν τη λαϊκή συνείδηση.

Το τέλος του μοντερνισμού, επήλθε με την γέννηση του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, όπου έθετε την κριτική αφομοίωση της παράδοσης, που στην αρχιτεκτονική εφαρμόστηκε με στρεβλό τρόπο. Αυτοί που μετέπειτα θα χαρακτηριστούν «ρεαλιστές», θα εξοβελίσουν τελείως την κοινωνική διάσταση στην αρχιτεκτονική σύνθεση, με την όψη να υπερτερεί της κάτοψης, και θα αρκестούν στην παθητική κατανάλωση εκλεκτικιστικών μορφών του παρελθόντος. Κατά μια έννοια, θα μπορούσε να πει κανείς πως η αρχιτεκτονική στην ΕΣΣΔ, βίωσε μια πρόωρη μορφή μεταμοντερνισμού. Το αποτέλεσμα ήταν τρομερά αντιφατικό σε σχέση με την σπουδαία έρευνα που είχε αναπτυχθεί τα προηγούμενα χρόνια.

Η σοβιετική αρχιτεκτονική από εργαλείο κοινωνικού μετασχηματισμού είχε μετατραπεί σε ιδεολογικό εργαλείο. Όπως παρατήρησε ο Henri Lefebvre, «καθώς η επανάσταση έφερε τα πάνω κάτω, η ρωσική κοινωνία προχώρησε σε εκπληκτικά καινοτόμα «εποικοδομήματα», σχεδόν σε κάθε τομέα: στην πολιτική, την αρχιτεκτονική, την πολεοδομία. Μόνο που αυτές οι συλλήψεις στον τομέα του εποικοδομήματος ήταν «πολύ πιο προχωρημένες από τις υπάρχουσες δομές (κοινωνικές σχέσεις) και την υπάρχουσα βάση (παραγωγικές σχέσεις)». Οι συλλήψεις αυτές, γέννημα του επαναστατικού πυρετού, των πιο ανήσυχων πνευμάτων στον τομέα της τέχνης και της αρχιτεκτονικής, κατέρρευσαν πάνω σε μια βάση (αγροτικός πληθυσμός, καθυστέρηση) που δεν είχε ανάλογα εξελιχθεί. Αυτό, κατά τον Λεφέβρ, «είναι το μεγάλο δράμα της εποχής μας»»¹²⁶

¹²⁶ <https://tetradia-marxismou.gr/%CE%B7-%CF%83%CE%BF%CE%B2%CE%B9%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CE%B1%CE%BD-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1/>

%CF%83%CE%B1%CE%BD-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1/

BIBΛIOΓPAΦIA:

1. Λαζαρίδης, Π., Benevolo, L., *Βιομηχανική Επανάσταση, Βιομηχανική Πόλη*, Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1978
2. Κερεσετετζή Σ., *Η Εργατική Κατοικία κατά τον Πρώτο Αιώνα της Εκβιομηχάνισης στη Δυτική Ευρώπη: Η Περίπτωση της Γερμανίας*, Τεχν. Χρον. Επιστ. Εκδ. ΤΕΕ, 11, τεύχος 1-2, 2000
3. Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*, ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 2009
4. Βρυχεία Α., *Κατοίκηση και Κατοικία: διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής. Θεωρίες και Πρακτικές του Χώρου*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003
5. Καρλ Μαρξ – Φρίντριχ Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα, 2011
6. Schmid S., *A History of Collective Living: Models of Shared Living*, Birkhäuser, 2019
7. ANATOLE KOPP, «ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, Παντελής Λαζαρίδης, *Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ*», Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1972
8. Andrusz, Gregory D., *Housing and Urban Development in the USSR*, Palgrave Macmillan UK, 1984
9. Βασιλείου Ι., *Η ΛΑΪΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ*, εκδόσεις Π.Α. Διαλησμά, Αθήνα, 1944
10. William Craft Brumfield, *The Origins of Modernism in Russian Architecture*, University of California Press, 1991
11. Φρίντριχ Ένγκελς, *Για το Ζήτημα της Κατοικίας*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2012
12. Selim O.Khan-Magomedov, *Pioneers of Soviet Architecture*, RIZZOLI, NEW YORK, Thames and Hudson Ltd, London 1987
13. Kollontai A., *Communism and family*, Socialist Workers Party, 1984
14. El Lissitzky, *Russia: An Architecture for World Revolution*, MIT Press, 1970
15. Stites R., *Revolutionary Dreams*, Oxford University Press, 1991
16. Willmott A., *Living the Revolution, Urban Communes & Soviet Socialism, 1917-1932*, Oxford University Press, 2017
17. Buchli V., *An Archeology of Socialism, (Materializing Culture)*, Oxford & New York Berg, 2000
18. Ερευνητική Εργασία: ILIAS ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΙΣ, *DOMESTIC CONFLICTS, FORMS OF COLLECTIVE LIVING IN METROPOLITAN LONDON*, AA Projective Cities, AA School, 2017
19. Строительство Москвы. 1929. № 12
20. Sovremennaya Arkhitektura № 3, 1928
21. Kinga Nędza-Sikonowska, *Project of a house-commune for Anzhero-Sudzhensk as a part of the Soviet utopian discourse of the late 1920s and early 1930s*, Journal of Urban Ethnology 18/2020
22. Stroitelstvo Moskvyy No12, 1929
23. Karel Teige, *the minimum dwelling*, The MIT Press, 2002
24. Sabsovich L., *Sotsialisticheskie Goroda*, 1930
25. Wendy Z. Goldman, *Women, State and Revolution, Soviet Family Policy & Social Life, 1917-1936*, Cambridge University Press, 1993
26. Lefebvre H., *Δικαίωμα στην πόλη - χώρος και πολιτική*, Εκδόσεις Κουκκίδα, Αθήνα, 2006

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

- <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1919/jun/28.htm>
- <https://tehne.com/event/arhivsyachina/arhitektura-zhilyh-zdaniy-sssr-1917-1932>
- https://ru.wikipedia.org/wiki/Дом-коммуна_РЖСКТ_«1-е_Замоскворецкое_объединение»
- <https://electro.nekrasovka.ru/editions/204/1929>
- <https://journal.eahn.org/article/id/7593/#n5>
- <https://journal.eahn.org/article/id/7593/#n6>
- <https://tehne.com/event/arhivsyachina/m-ginzburg-i-i-milinis-dom-sotrudnikov-narkomfina-v-moskve-1929>
- <https://tehne.com/event/arhivsyachina/arhitektor-kuzmin-problema-nauchnoy-organizacii-byta-1930>

- <https://tehne.com/event/arhivsyachina/m-barshch-i-m-ginzburg-zelenyy-gorod-1930>
- <https://tehne.com/event/arhivsyachina/brigada-osa-socialisticheskoe-rasselenie-pri-magnitogorskom-himiko-metallurgicheskome-kombinate-1930>
- <https://arx.novosibdom.ru/node/2361>

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ:

Εικόνα εξωφύλλου: <https://www.architectural-review.com/essays/perestroika-of-life>

Εικ. 1: Λαζαρίδης, Π., Benevolo, L., *Βιομηχανική Επανάσταση, Βιομηχανική Πόλη*, Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1978, (σελ. 189)

Εικ. 2: Λαζαρίδης, Π., Benevolo, L., *Βιομηχανική Επανάσταση, Βιομηχανική Πόλη*, Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1978, (σελ. 237)

Εικ. 3, 4: <https://hiddenarchitecture.net/le-familistere-guise/>

Εικ. 5: Susanne Schmid, *A History of Collective Living: Models of Shared Living*, Birkhäuser, 2019, (σελ. 123)

Εικ. 6: Βρυχεία Άννη., *Κατοίκιση και Κατοικία: διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής. Θεωρίες και Πρακτικές του Χώρου*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, (σελ. 94)

Εικ. 7: <https://olpohistory.com/russianrevolution/russian-society/>

Εικ. 8: <https://www.theguardian.com/books/2017/may/06/russian-revolution-matter-china-mieville>

Εικ. 9: <https://www.rbth.com/russian-kitchen/329657-public-catering-soviet-canteens>

Εικ. 10: <https://www.architectural-review.com/essays/perestroika-of-life>

Εικ. 11: http://www.aleksandra-koneva.com/html_en/kommunalka_en.html

Εικ. 12: Krasnoe Studenchestvo, no. 16, 1927, (σελ. 65)

Εικ. 13: <https://mitp-arch.mitpress.mit.edu/pub/o8smvvr0/release/1>

Εικ. 14: <https://www.architectural-review.com/essays/perestroika-of-life>

Εικ. 15: <https://arx.novosibdom.ru/node/2407z>

Εικ. 16: <https://arx.novosibdom.ru/node/2399>

Εικ. 17: https://ussr.totalarch.com/general_history_architecture/1917_1932/town

Εικ. 18: Selim O.Khan-Magomedov, *Pioneers of Soviet Architecture*, RIZZOLI, NEW YORK, Thames and Hudson Ltd, London 1987. (σελ. 288)

Εικ. 19: Selim O.Khan-Magomedov, Ο.π. (σελ. 289)

Εικ. 20, 21: Спроектирование Москвы. 1928. № 2

Εικ. 22: <https://journal.eahn.org/article/id/7593/#n6>

Εικ. 23: Sovremennaya Arkhitektura № 1, 1929, (σελ. 25)

Εικ. 24: Sovremennaya Arkhitektura № 1, 1929, (σελ. 2)

Εικ. 25: Sovremennaya Arkhitektura № 1, 1929, (σελ. 15)

Εικ. 26, 28: <https://tehne.com/event/arhivsyachina/m-ginzburg-i-i-milinis-dom-sotrudnikov-narkomfina-v-moskve-1929>

Εικ. 27: Elena Petrasheva, *The Narkomfin Building: A Story of Significance*

Εικ. 29: <https://www.architectural-review.com/essays/making-sense-of-narkomfin>

Εικ. 30, 31: <https://tehne.com/event/arhivsyachina/arhitektor-kuzmin-problema-nauchnoy-organizacii-byta-1930>

Εικ. 32: <https://www.togdazine.ru/article/1364>

Εικ. 33: <https://thecharnelhouse.org/2013/10/10/ivan-nikolaevs-student-housing-commune-in-moscow-1929-1930/>

Εικ. 34: Sovremennaya Arkhitektura № 3, 1930, (σελ. 14)

Εικ. 35: Sovremennaya Arkhitektura № 6, 1930

Εικ. 36, 37: <https://tehne.com/event/arhivsyachina/m-barshch-i-m-ginzburg-zelenyy-gorod-1930>

Εικ. 38, 39: <https://tehne.com/event/arhivsyachina/brigada-osa-socialisticheskoe-rasselenie-pri-magnitogorskom-himiko-metallurgicheskome-kombinate-1930>

Εικ. 40: <https://thecharnelhouse.org/2013/07/30/foreign-architects-in-the-soviet-union-during-the-first-two-five-year-plans/>

Εικ. 41: <http://tehne.com/library/stroitelstvo-moskvyy-zhurnal-moskva-1924-1941>